

Esa Kalela

Keitä huonokuuloiset oikein ovat?

– Lähtökohtia huonokuuloisten sosiaalisten identiteettien tutkimukselle

SISÄLTÖ

	Esipuhe	3
1	Uteliaisuudesta tutkimuksen tekoon	5
2	Identiteetti tutkimuskohteena	14
3	Huonokuuloisten identiteetistä	24
4	Näkökulmia huonokuuloisiin	33
5	Huonokuuloisten kolmijakoinen ryhmittely	49
6	Luokittelun ongelmista	61
7	Koulu identiteettien muovaajana	65
8	Huonokuuloisten yhteisön mahdollisuus	78
9	Huonokuuloisten sosiaaliset identiteetit	92
10	Jatkotutkimusten tehtävistä	100
	Kirjallisuus	103
	Elektroniset lähteet	109

ESIPUHE

Onko huonokuuloisuus laajempi kuin vain kuulemiseen liittyvä ilmiö? Onko olemassa yhteisiä tapoja, tottumuksia, perinteitä ja uskomuksia, jotka yhdistäisivät huonokuuloisia tai muodostaisivat peräti oman huonokuuloisten kulttuurin? Näihin kysymyksiin vastaaminen edellyttää aivan uudenlaista näkökulmaa huonokuuloisuuteen, jota ei alan harvoissa tutkimuksissa ole ollut.

Huonokuuloisia ei ole juuri käsitelty omana ryhmänään. Heidät esitellään kirjallisuudessa lähes aina muiden kuulovammaisryhmien kanssa ja perusteluna on ollut usein se, että ryhmä on liian suuri ja heterogeeninen tarkemmin tutkittavaksi. Huonokuuloisten identiteettiä käsitelleet tutkimuksetkin ovat yleensä painottuneet selvittämään huonokuuloisten samaistumista muihin ryhmiin. Huonokuuloisten suhde toisiin huonokuuloisiin on jäänyt tutkimatta lähes kokonaan.

Kuulonhuoltoliiton uuden julkaisusarjan aloittaa Esa Kalelan soveltavan kasvatustieteen pro gradu -tutkielma, joka on valmistunut Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitoksessa helmikuussa 2006.

Tutkielmassa rakennetaan teoreettista viitekehystä huonokuuloisten sosiaalisten identiteettien tarkemmalle tutkimiselle. Koska aiempaa sosiokulttuurista tutkimusta huonokuuloisuudesta ei juuri ole, on muiden kuin kuuloon liittyvien lähtökohtien rakentaminen ollut tutkielman pääsisältönä.

Toisin kuin kuurot, huonokuuloiset määritellään edelleen kuulokyvyn eli kuulovian vaikeusasteen mukaan. Huonokuuloisten sosiaalisen identiteetin määrittämisperusteeksi tällainen lääketieteellinen näkökulma ei kuitenkaan sovellu. Kysymys on huomattavasti laajemmista sosiaalisista ja kulttuurisista ominaisuuksista. Pohtiessaan huonokuuloisten identiteettien rakentumista suhteessa valtaväestöön, viittomakielisiin

kuuroihin ja myös huonokuuloisten omaan yhteisöön Kalela irrottautuu perinteisestä vammaisuuteen sidotusta näkökulmasta ja avaa uusia, mielenkiintoisia näkökulmia huonokuuloisuuteen.

Sosiaaliset suhteet, arvot sekä kulttuuri vaikuttavat olennaisesti siihen, miten huonokuuloinen määrittelee itsensä ja miten hän suhtautuu huonokuuloisuuteen. Identiteetin kehittymiseen vaikuttavat myös monet elämän valinnat ja viiteryhmät. Tämän vuoksi huonokuuloisia koskevassa tutkimuksessakaan ei voida käsitellä huonokuuloisia yhtenä kokonaisuutena, vaan heitä pitäisi tarkastella monipuolisemmin ja erilaisina ryhminä.

Toivomme tämän tutkielman herättävän keskustelua, avaavan uusia näkökulmia ja ennen kaikkea käynnistävän lisää tutkimushankkeita ja selvityksiä. Kysymykseen ”Keitä huonokuuloiset oikein ovat?” saattaa löytyä useita vastauksia.

Helsingissä, marraskuussa 2006

Eeva Härkänen

Järjestöjohtaja

Kuulonhuoltoliitto ry

1 UTELIAISUUDESTA TUTKIMUKSEN TEKOON

Tämä pro gradu -tutkielma on osa huonokuuloisiin kohdistuvaa, noin neljä vuotta sitten aloittamaani tutkimushanketta. Lähtökohtana ovat olleet henkilökohtaiset kokemukseni. Suoritin siviilipalvelukseni vapaa-ajanohjaajana kuurojen pienryhmäkodissa vuosina 1993–1994. Minulla ei ollut lainkaan aiempaa kokemusta kuuroista, heidän kielestään (viittomakieli) tai kulttuuristaan. Sain kuitenkin tämän vuoden aikana muodostettua heistä jonkinlaisen kuvan ja opin myös viittomakielen alkeet. Näiden kokemusten myötä minulle avautui vuonna 1994 vastaavan koulunkäyntiavustajan toimi Helsingin Albertin koulussa (ent. Helsingin kuulovammaisten koulu), jossa sittemmin työskentelin reilut kuusi vuotta. Tein tänä aikana myös lukemattoman määrän opettajan sijaisuuksia ja hoidin muutaman vuoden ajan tuntiopettajan tehtäviä.

Sain työkavereistani nopeasti uusia viittomakielisiä ystäviä, joiden parissa aloin viettää vapaa-aikaani. Olin jatkuvasti monipuolisessa vuorovaikutuksessa eri-ikäisten ja erilaisten kuurojen kanssa, mikä kehitti kielitaitoani ja syvensi käsitystäni kuuroista, heidän yhteisöstään ja kulttuuristaan. Myöhemmin suorittamissani viittomakielen opinnoissa käytännön kokemukset yhdistyivät teoriapohjan kanssa, mikä edelleen auttoi tiedon kasvattamista ja sen ymmärtämistä.

Kuurojen yhteisössä viettämäni aika osoitti kuitenkin, ettei yhteisö koostu ainoastaan kuuroista. Siihen kuuluu myös sekä huonokuuloisia että kaltaisiani kuulevia. Omat henkilökohtaiset havaintoni saivat tutkimuksellista tukea Bakerilta ja Cokelyltä (1980, 55), jotka kuurojen yhteisöä kuvaaillessaan mainitsevat jäsenyyden määrittelyssä tärkeimmäksi tekijäksi niin sanotun asenteellisen kuurouden. Siinä henkilö samaistuu kuurojen yhteisön jäseneksi ja yhteisö hyväksyy hänet. Kuulokyvyn määrä ei ole jäsenyyden määrittelyn kannalta merkityksellinen.

Tutustuin siis kuurojen yhteisössä myös huonokuuloisiin, mutta opin nopeasti, että vain osa heistä kuului tähän yhteisöön. Tämä herätti uteliaisuuteni, sillä huonokuuloiset eivät ilmeisesti olleetkaan ryhmä, jota yhdistää heikentynyt kuulokyky. Heillä oli kyllä selkeitä yhdistäviä piirteitä, kuten arkiajattelun mukaan piti ollakin, mutta eroja näyttivät aiheuttavan muut kuin kuulemiseen liittyvät seikat. Olin viittomakielen opinnoissani saanut kyllä runsaasti tietoa kuuroista, heidän historiastaan, kielestään ja niin edelleen, mutta en huonokuuloisista. He olivat ryhmä, josta minulla ei ollut sen enempää tietoa, kuin se, mitä olin henkilökohtaisissa kokemuksissani saanut. Olin työskennellyt Albertin koulussa usean vuoden ajan myös huonokuuloisten oppilaiden parissa, mutta he olivat lapsia, ja kiinnostukseni koski ennen muuta aikuisia.

Kävin keskustelua huonokuuloisiin liittyvistä kysymyksistä huonokuuloisten ystäviensä kanssa, mutta sen sijaan että olisin saanut itseäni tyydyttäviä vastauksia, nostattivat keskustelut vain uusia kysymyksiä. Minkälainen ryhmä huonokuuloiset kaiken kaikkiaan on? Minkälainen heidän suhteensa kuuroihin ja valtaväestöön on heidän omasta mielestään? Mihin ryhmään he itse samaistuvat, ja minkälaiseksi heidän identiteettinsä on muotoutunut?

Kun vuonna 2000 lopetin työni Albertin koulussa ja aloitin opiskeluni Helsingin opettajankoulutuslaitoksessa, palasin noihin vastausta vaille jääneisiin kysymyksiin. Kokonaisuus tuntui kuitenkin jo tuolloin niin laajalta, että päätin lähestyä sitä pienempinä osina. Vuonna 2002 valmistunut kasvatustieteen proseminarityöni *Huonokuuloiset suomalaisessa kuulovammaisuutta koskevassa kirjallisuudessa* oli ensimmäinen askel. Tarkastelin ennen kaikkea sitä, minkälainen kuva huonokuuloisista hahmottuu kirjallisuuden perusteella. Miten huonokuuloisia ja huonokuuloisuutta on lähestytty, ja onko tässä tapahtunut muutosta ajan kuluessa? Selvitin myös, minkälaisia näkemyksiä eri lähestymistapojen taustalla on ollut ja minkälaiset asiat ovat vaikuttaneet eri lähestymistapojen valintoihin.

Proseminarityöni jälkeen seuraava askel oli työskentely Kuulonhuol-

toliiton vuoden kestäneessä Mikä estää? -projektissa (2002–2003, ks. lisää www.moottorikorvat.net/mikaestaa). Tässä projektissa keskityimme huonokuuloisten nuorten elinolosuhteisiin ja suurimmaksi osaksi opiskeluun liittyviin kysymyksiin. Teimme muun muassa opintomatkan Ruotsiin, jonka aikana selvitimme ja tutustuimme ruotsalaisten huonokuuloisten opiskelumahdollisuuksiin ja yleisesti heidän opiskeluunsa liittyviin asioihin. Projektiryhmä järjesti myös koko maan kattavan seminaarin *Huonokuuloinen opiskelija – Esteitä vai mahdollisuuksia?* Projektin suurimpana tuotoksena valmistui toimintatutkimus *Huonokuuloinen korkeakouluopiskelija – Käytänteitä ja kokemuksia* (Kalela, Koivisto, Köyste & Virtanen 2003), jossa hyödynnettiin projektin aikana saatuja kokemuksia ja ajatuksia (saatavilla mm. [www-osoitteesta http://koti.welho.com/ekalela/](http://koti.welho.com/ekalela/)).

Mikä estää? -projektissa mukana oleminen vahvisti entisestään kiinnostustani huonokuuloisia kohtaan. Projektin muut jäsenet olivat minua lukuun ottamatta huonokuuloisia, mutta poikkesivat selkeästi niistä huonokuuloisista, joita olin kuurojen yhteisössä tavannut. Sain heiltä jatkuvasti arvokasta tietoa heidän ryhmästään ja varsinkin juuri käytännön tasolla. Käsitteitäni avarsi ennen muuta osallistumiseni projektin aikana sekä sen jälkeen moniin huonokuuloisille järjestettyihin tapahtumiin (kursseille, pikkujouluihin, illanviettoihin yms.). Näissä suurin osa osallistujista oli juuri Mikä estää? -projektiryhmän jäsenten kaltaisia huonokuuloisia, eivät siis niitä huonokuuloisia, joista minulla oli kokemuksia jo kuurojen yhteisöstä.

Mikä estää? -projektin toimintatutkimuksessa yksi alkuperäisistä tavoitteista oli huomioida huonokuuloisten vastaajien erilaiset piirteet eikä tarkastella heitä vain yhtenä kokonaisuena ryhmänä, kuten kirjallisuudessa lähes aina tehdään. Tarkoituksena oli jakaa heidät yhdistävien tekijöiden perusteella ryhmiin, joiden mukaan varsinainen tulosten erittely tulisi tapahtumaan. Tehtävä osoittautui kuitenkin vaikeammaksi ja monimutkaisemmaksi kuin osasimme odottaa, joten tutkimusekonomisista syistä tämä tavoite ei koskaan toteutunut.

Noin kaksi vuotta myöhemmin huonokuuloisten piirteiden erittelyyn tarjoutui kuitenkin oiva tilaisuus suorittamieni viittomakielen aineopin-
tojen proseminarityössä. Keväällä 2005 valmistunut viittomakielen
proseminarityöni *Huonokuuloiset sosiolingvistisesti tarkasteltuna* oli kolmas
askel vastausta vaille olevien kysymysten selvittämisessä. Siinä on käy-
tetty edellä mainitun Mikä estää? -projektin kyselytutkimusta varten
kerättyä laajaa aineistoa. Tarkastelin huonokuuloisia heitä yhdistävien
ominaisuuksien perusteella – lähtökohdasta, johon meillä ei ollut mah-
dollisuutta Mikä estää? -projektissa. Käytännössä se tarkoitti huonokuu-
loisten huomioimista erilaisina, toisistaan erottuvina yksilöinä ja ryhmi-
nä – lähestymistapa, jota ei ollut aiemmin käytetty.

Tarkastelin ennen muuta huonokuuloisten sosiaalisia suhteita ja kom-
munkatiivisia piirteitä. Lähtökohdaksi oli selvittää, millä muulla tavoin
huonokuuloiset eroavat toisistaan kuin vain kuulonsa perusteella. Var-
sinaisia tutkimuskysymyksiä oli kolme: 1) Millä tavalla huonokuuloiset
määrittelevät itse itsensä; minkä ryhmän jäseniksi he identifioituvat? 2)
Keiden kanssa eri tavoin identifioituvat huonokuuloiset viettävät vapaa-
aikaansa, toisin sanoen miten heidän sosiaaliset suhteensa muotoutuvat?
3) Millä tavalla erilailla identifioituvat huonokuuloiset kommunikoivat
lähipiirinsä ja erityyppisten ryhmien kanssa?

Huonokuuloisiin kohdistuva moniosainen tutkimushankeeni – joka
tuskin päättyy tähänkään työhön – ei varmaan koskaan olisi syntynyt
eikä ainakaan tuottanut tulosta, ellei minulle olisi kertynyt monipuoli-
sia kokemuksia niin kuuroista kuin huonokuuloisistakin. Merkittävässä
asemassa kokemuseräisen tiedon hankinnassa on ollut ensinnäkin noin
kymmenen vuotta kestänyt aika kuurojen yhteisön jäsenenä, jolloin var-
sinkin viittomakieliset huonokuuloiset ovat tulleet tutuiksi. Toinen mer-
kittävä vaikutus on ollut Mikä estää? -projektin aikana ja sen jälkeen
kertyneillä kokemuksilla täysin toisentyyppisistä huonokuuloisista. Mu-
kanaoloni näiden kahden ryhmän joukossa muistuttaa etenkin kulttuuri-
antropologian piirissä käytettyä osallistuvan havainnoinnin menetelmää

(ks. lisää esim. Syrjälä, Ahonen, Syrjäläinen & Saari 1994).

Toisaalta on syytä korostaa, etten ole ollut kuurojen yhteisössä missään vaiheessa mukana vain tehdäkseni tutkimusta tai kerätäkseni aineistoa. Olen elänyt ja toiminut heidän kanssaan, mutta enemmänkin yhtenä heistä kuin tutkijana. Olen saanut ja kerännyt arvokasta tietoa, josta vain murto-osa on jollakin tapaa dokumentoitua. Dokumentoidut muistuinpanot liittyvät lähinnä vain Mikä estää? -projektin toimintaan ja siinäkin vain pieneen osaan.

Tutkimustehtävän muotoutuminen

Huonokuuloisiin kohdistunut kiinnostukseni on vähitellen kiteytynyt yhdeksi olennaiseksi kysymykseksi: keitä huonokuuloiset oikein ovat? Tämä kysymys on jatkuvasti motivoinut minua eteenpäin ja siksi toiminut pysyvänä tiedon intressinä. Kysymys on kuitenkin luonteeltaan niin perustavanlaatuinen, että voisi helposti kuvitella siihen vastatun jo moneen kertaan ja monesta näkökulmasta. Näin ei ole kuitenkaan tapahtunut. Muotoilemaani kysymystä ei ole esitetty, kuten ei monia muitakaan huonokuuloisiin liittyviä peruskysymyksiä. Syynä on huonokuuloisiin kohdistuva etukäteisoletus, jonka mukaan huonokuuloiset ovat vain joukko ihmisiä, joilla on jotain vikaa kuulossa. Tämä on nähty riittäväksi vastaukseksi, eikä jatkokysymyksiä ole pidetty tarpeellisina.

Tilanteen voisi olettaa olevan samanlainen myös kuurojen kohdalla, onhan heilläkin vain ”jotain vikaa kuulossa”. Todellisuus kertoo kuitenkin toisin. Kuurot ovat jo useiden vuosikymmenten ajan tarkastelleet omaan ryhmäänsä eri näkökulmista, kuten lingvistiksi ja kulttuurisesti¹. Koska huonokuuloisilla ei ole ”omaa kieltä” kuten viittomakielisillä kuuroilla, ei lingvistiselle tarkastelulle ole nähty perusteita tai tarvetta.

¹ Tästä perusteellisemmin ks. suomalaisten viittomakielisten historiaa käsittelevä juuri ilmestynyt tutkimus *Maahan lämpimään. Suomen viittomakielisten historia* (Salmi & Laakso 2005).

Huonokuuloisia on pidetty myös liian suurena ja heterogeenisenä ryhmänä (esim. Ross 1996), että heillä voisi esiintyä omaa kulttuuria. Tämäntyyppiset perustelut ovat mielestäni hyvin kapea-alaisia, eivätkä ne ota huomioon huonokuuloisten tosiasiallista heterogeenisyyttä, joka sisältää paljon muutakin kuin vain kuuloon liittyviä asioita.

Aloittaessani tämän tutkielman tekemistä pohdin, miten itseäni kiinnostavaa peruskysymystä kannattaisi lähestyä. Koska kyse oli tietystä ihmisjoukosta ja siitä, millaisia he ovat, oli selvää, että kyse on tavalla tai toisella identiteetistä. Sain vähitellen jäsenneiltyä ja eriteltyä, mitä ajattelin huonokuuloisista. Tuloksena syntyivät oletukseni siitä, millaisia käsityksiä erilaisilla huonokuuloisilla on sekä itsestään että ryhmästään. Alkuvaiheessa tarkoitukseni oli selvittää haastatteluiden avulla, pitävätkö oletukseni paikkansa vai eivät. Jouduin kuitenkin luopumaan tästä ajatuksesta, koska jo pelkästään haastatteluiden metodiikan erittely olisi johtanut sisällöltään ja luonteeltaan täysin toisenlaiseen tutkielmaan. Ymmärsin, että saisin muodostettua toimivamman ja itsenäisemmän tutkielman, jos keskittyisin pelkästään niihin tekijöihin, jotka ovat lähtökohtaisesti tärkeitä huonokuuloisten identiteettien tarkastelussa.

Huonokuuloisiin kohdistuneita kysymyksiäni on aiemmin tarkasteltu joko hyvin vähän tai ei lainkaan. Siksi jouduin rakentamaan tutkielmani lähtökohdat itse. Aiempi kirjallisuus ei tarjonnut riittävästi apua, tai se oli vähintäänkin jäsenneeltävä ensin tavoitettani palvelemaan muotoon. – Esittelen ja kuvaan seuraavassa niitä keskeisiä lähtökohtia, joiden käsittely ja selvittäminen on mielestäni välttämätöntä lähestyttäessä huonokuuloisten identiteettejä. Niiden rakentaminen on ollut tämän tutkielman tehtävä.

Päätelyn eteneminen

Tutkielman tekemisen alkuvaiheessa pohdin, mitä yhteistä on identiteetillä ja esittämälläni kysymyksellä ”Keitä huonokuuloiset oikein ovat?”.

Vastaus tähän löytyi kirjallisuudesta. Havaitsin, että esittämäni kysymys on itse asiassa pyrkimys löytää vastauksia huonokuuloisen sosiaalisesta identiteetistä. Tällä käsitteellä nimittäin viitataan niihin ominaisuuksiin, jotka ihminen jakaa saman ryhmän muiden jäsenten kanssa (Helkama, Myllyniemi & Liebkind 1999, 366). Kyse on siis niiden yhteisten piirteiden selvittämisestä, joilla voidaan kuvata jotakin ryhmää ja kertoa ”keitä he oikeastaan ovat”.

Kysymykseni ei kuitenkaan muotoutunut vain teoreettiseksi käsitteeksi, vaan se paljasti myös itselleni, mitä oikeastaan olen selvittämässä ja mikä on sen ilmiön teoreettinen viitekehys, johon olen lähtökohtia rakentamassa. Identiteettiä käsittelevään kirjallisuuteen perehtyminen selvitti itselleni, mitä identiteetillä itse asiassa tarkoitetaan, mitä erilaisia identiteettejä on olemassa, mistä ne koostuvat ja miten ne rakentuvat. Näitä asioita käsitelän luvussa 2, jossa esiteltävät aiheet on valittu juuri huonokuuloiset huomioon ottaen.

Seuraavaksi oli tärkeää selvittää, mitä huonokuuloisten identiteeteistä oli siihen mennessä selvitetty. Miten heidän suhdettaan itseensä ja muihin on kuvattu, ja miten se tuodaan esille? Olennaista oli ensinnäkin selvittää, ovatko muut tutkijat jo vastanneet itseäni kiinnostaviin kysymyksiin, ja jos ovat, niin miten. Toiseksi tämä selvitys tuotti tiedon niistä asioista, joita ei ole vielä tarkasteltu, mutta jotka ovat oleellisia huonokuuloisten sosiaalisten identiteettien sisällön kannalta. Nämä aiheet sisältyvät lukuun 3.

Proseminarityöni (2002) tulokset osoittivat, että varsinkin kirjallisuuden tuottama kuva, mutta laajemmin nähtynä myös yhteiskunnan käsitys huonokuuloisista oli hyvin erilainen kuin se, miten itse ymmärsin ja näin heidän tilanteensa. Tämän ristiriidan aiheuttamia syitä oli mielestäni tärkeää tarkastella lähemmin. Luvussa 4 esittelenkin, miten muut ovat lähestyneet huonokuuloisia, ja luvussa 5 puolestaan, miten itse heitä lähestyn.

Kaikkien ihmisten ryhmittely, luokittelu ja kategorisointi aiheuttaa

usein ongelmia ja herättää monia kysymyksiä. Näin tapahtuu myös huonokuuloisten kohdalla. Heidät luokitellaan useissa eri yhteyksissä poikkeaviksi, vammaisiksi ja vähintäänkin ei-normaaleiksi. Sitä, mitä seurauksia nämä luokittelut aiheuttavat ja miten ne mahdollisesti vaikuttavat huonokuuloisiin ja heidän identiteettiinsä, tarkastelen luvussa 6.

Käsitykset itsestä ja muista sekä ihmisten välisistä suhteista muotoutuvat pitkälle lapsuus- ja nuoruusvaiheessa. Tästä ajasta suuri osa vietetään koulussa, jolla on keskeinen merkitys identiteetin kehittämisessä. Siksi koen tarpeelliseksi selvittää tarkemmin, miten ja millaisia identiteettejä koulu suomalaisessa yhteiskunnassa tuottaa. Minkälainen vaikutus tietynlaisella koulumuodon valinnalla on juuri huonokuuloisten identiteettiin? Tämä tapahtuu luvussa 7.

Sosiaalisen identiteetin lähteinä toimii ryhmäjäsentytemme; keskeistä on se, mihin ryhmään koemme kuuluvamme (Helkama ym. 1999, 311; Stinson & Whitmire 2000, 65; Jokinen 2002, 76). Siitä ryhmästä, jota yksilö pitää muita ryhmiä tärkeämpänä ja johon hän haluaa samaistua, tulee hänen viiteryhmänsä (Allardt 1983, 69). Mielestäni juuri viiteryhmä vaikuttaa oleellisesti siihen, minkälaiseksi huonokuuloisten sosiaalinen identiteetti muotoutuu. Tarkastelen luvussa 8 huonokuuloisten sijoittumista eri ryhmiin, ryhmien välisiä suhteita sekä suhteiden merkityksiä ja seurauksia, varsinkin sosiaalisen identiteetin kehittymisen kannalta.

Tämän tutkielman tekemisen myötä käsitykseni huonokuuloisista ja varsinkin heidän sosiaalisista identiteeteistään ovat jäsentyneet ja kehittyneet. Kuvaan luvussa 9 näitä käsityksiäni hypoteeseina. Pyrin kuvaamaan niitä yhteisiä tekijöitä, jotka erilaiset huonokuuloiset jakavat yhdessä toisten, samaan ryhmään kuuluvien kanssa. Esiitykseni on yhteenveto, eräänlainen hahmotelma huonokuuloisten sosiaalisista identiteeteistä, siten kuin ne tällä hetkellä ymmärrän.

Lisää tutkimustietoa kaivataan aina, mutta huonokuuloisten kohdalla tarve on helppo perustella. Aikaisempaa tutkimusta on tehty vain

hyvin vähän ja lähinnä vain yhdentyyppisen näkemyksen mukaisesti (ks. luku 4, s. 38-39). Luvussa 10 pohdinkin erilaisia jatkotutkimusten mahdollisuuksia.

2 IDENTITEETTI TUTKIMUSKOHTENA

Viime vuosina identiteetti on varsinkin kulttuuritutkimuksen ja yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen piirissä kehittynyt yhdeksi kiinnostavimmista tutkimusaiheista. Suosiota ei tarvitse turhaan kummastella, onhan identiteetti yksi modernin aikakauden luomus. Yhä individualistisemmaksi muuttuvassa yhteiskunnassamme on alettu hyvin voimakkaasti kiinnittää huomiota yksilöön, joka toimii jossakin tietyssä yhteisössä, yhteiskunnassa tai kulttuurissa. Identiteettitutkimuksessakin on ryhdytty erottamaan mitä erilaisimpia identiteettejä etnisestä identiteetistä kollektiiviseen identiteettiin, vähemmistöidentiteetistä uskonnolliseen identiteettiin. Erilaisten identiteettikategorioiden kirjavuus johtunee ennen muuta tutkimuksellisesta täsmentymisestä. Tutkijat ovat halunneet korostaa tutkimansa ryhmän tai yksilöiden jotain tiettyä ominaisuutta (etnisyyttä, vähemmistöasemaa, kieltä). Seurauksena on syntynyt monenkirjava identiteettitutkimus, jossa jokainen tutkija määrittelee itse identiteetin oman tutkimuskohteensa mukaan.

Esittelen seuraavassa kirjallisuuden perusteella, miten identiteettiä on käsitteenä määritelty, ymmärretty, käytetty ja tulkittu. Pyrin hahmottamaan sitä teoriataustaa, johon voin sijoittaa huonokuloisten sosiaalisten identiteettien lähtökohtien rakentamisen. Tarkastelen ensin identiteetin käsitettä yleisellä tasolla, jonka jälkeen kuvailen identiteettien moninaisuuden vaikuttavia tekijöitä. Identiteetin dynamiikkaa käsittelem puolestaan kahden erilaisen käsitteellistämistavan kautta. Lopuksi pyrin avaamaan sosiaalisen identiteetin käsitettä kuvaamalla, mistä tekijöistä ja miten se muotoutuu.

Identiteetin käsitteestä

Identiteetillä viitataan usein siihen, kuka ja mitä joku on, eli erilaisiin merkityksiin ja luonnehdintoihin, joita minä ja muut antavat itselle ja toisille (esim. Antikainen, Rinne & Koski 2003, 267). Identiteettiä laajasti tarkastellut kulttuurintutkija Stuart Hall näkee ilmiön hieman toisin. Hänen mukaansa kysymys ei ole niinkään siitä, ”keitä me olemme”, vaan siitä, ”keitä meistä voi tulla”, kuinka meidät on esitetty ja mikä kaikki vaikuttaa siihen, kuinka mahdollisesti esitämme itsemme. Identiteetit muodostuvatkin siksi esittämisen eli representaation sisällä, eivät sen ulkopuolella. (Hall 2002, 250.)

Identiteetin rakenne ja sisältö heijastavat myös yhteiskunnan ja kulttuurin rakennetta ja sisältöä. On kuitenkin syytä muistaa, että kulttuurin symbolinen järjestys muodostuu eroista, vastakkaisuuksista ja hierarkioista ja että ihmisten ominaisuudet ja kyvyt kehittyvät erilaisissa sosiaalisissa, kulttuurisissa ja historiallisissa olosuhteissa erilaisiksi. Sen takia ihmisten ominaisuudet ja niiden saama arvo sekä kyky arvostella eivät jakaudu yhteiskunnassa tasaisesti. Siten myöskään mahdollisuudet tavoitella tiettyjä identiteettejä eivät ole kaikille samanlaiset. (Antikainen ym. 2003, 267.)

Eroja esiintyy myös ihmis- ja vähemmistöryhmien sisällä, mistä yksi käytännön esimerkki löytyy kuurojen historiasta. Vuosina 1880–1970 kuurojen mahdollisuudet rakentaa identiteettiään olivat täysin toisenlaiset kuin tätä ajanjaksoa ennen tai varsinkin sen jälkeen. Tänä niin sanotun oralismin aikakautena viittomakielen merkitystä ei tunnustettu kuurojen elämässä ja sen käyttö oli joskus jopa ankarasti kielletty. Nykypäivänä viittomakieliset uutiset näkyvät päivittäin televisiossa, viittomakieli on kouluissa opetuskielenä eikä kuurojen tarvitse hävetä äidinkielenensä käyttöä julkisilla paikoilla (vrt. Salmi & Laakso 2005, 172–176). Huonokuuloisten kesken eroja aiheuttaa jo pelkästään se, missä päin maata asuu. Jos asuinpaikkakunnalla on heikot mahdollisuudet tavata muita huonokuuloisia, jäävät vertaisseura ja samaistumisen kohteet vä-

häisiksi tai kokonaan puuttumaan. Huonokuuloinen identifioituu tällöin todennäköisesti valtaväestöön.

Käytännössä identiteetit ovat luonnehdintoja ja määritelmiä, jotka koskevat minua, meitä, sinua ja heitä. Luonnehdintoja tehdään ensinnäkin erilaisten ryhmäjäsennyttä tai henkilöluokkia kuvaavien kategorioiden perusteella. Nämä piirteet luokittelevat, erottelevat, asettavat vastakkain ja hierarkisoivat esimerkiksi sellaisia identiteettejä, jotka liittyvät sukupuoleen (mies, nainen), ammattiin (rehtori, luokanopettaja) ja etnisyyteen (suomalainen, saamelainen, viittomakielinen). Luonnehdintoja voidaan tehdä myös ihmisten ulkoisen olemuksen, kielen ja kulttuurin sekä sosiaalisten suhteiden perusteella. (Antikainen ym. 2003, 267.) Luvussa 5 esitettävä huonokuuloisten kolmijakoinen ryhmittely on yksi tällainen luonnehdinta.

Identiteetti on usein yhdistetty myös käsitteisiin ego, minäkäsitys, minäkuva ja itsetunto. Silti varsinkin eurooppalaisessa sosiaalipsykologiassa on käytetty enemmän identiteetin kuin minuuden käsitettä. Identiteettiä on myös pidetty minuuden käsitettä sosiaalisempänä ja tilannesidonnaisempänä (Helkama ym. 1999, 366). Nämä juuri mainitut minään liittyvät käsitteet eivät suoranaisesti ole täysin erillisiä, toisistaan eroavia, varsinkin kun ne sisällytetään identiteettitutkimukseen. Päinvastoin, käsitteiden sisältämät merkitykset kietoutuvat yhteen täydentäen toisiaan ja auttaen hahmottamaan kulloisenkin identiteetin kohteen määrittelyä. Itsekään en tahdo tässä tutkielmassa tehdä jyrkkiä eroja näiden käsitteiden suhteen. Tarkasteluasetelmaani kuuluu identiteetin ohella osittain myös minäkuva ja itsetunto, joista ensimmäinen kertoo karkeasti määriteltynä ihmisen käsityksen siitä, millainen hän on, ja jälkimmäinen puolestaan, miten hyvä hän on (Hahn 2003).

Identiteettien moninaisuus ja dynamiikka

Nykyajan ihminen kuuluu triviaalisti ilmaistuna yleensä moniin sosiaalisiin ryhmiin. Koska ihmiset tavallisesti luovat kuvan itsestään sen perusteella, kenen kanssa he seurustelevat ja ovat yhdessä, on myös tyyppillistä, että ihmisellä on monia identiteettejä. Mahdollisuus arvioida omia näkökantoja ja valmiuksia saadaan vertaamalla itseä samanlaisiin ja erilaisiin yksilöihin. Vertailujen perusteella tehtävät arviot ovat tärkeä osa ihmisen identiteettiä. Kun hänellä on yhteyksiä eri ryhmiin ja hän liikkuu eri piireissä, on tuloksena yleensä monien identiteettien järjestelmä. (Allardt & Starck 1981, 49–50.)

Allardt'n ja Starckin tapaan myös Pietikäisen, Dufvan ja Laihiala-Kankaisen (2002, 9) mielestä voisi identiteetin sijaan puhua identiteeteistä: ihmisen olemassaoloa kuvaavat monet identiteetit, jotka saavat eri tilanteissa erilaisen painoarvon. Siksi identiteetit ovat heidän mukaansa erilaisia, moninaisia, muuttuvia – moniäänisiä. Tätä identiteettien moninaisuutta Pietikäinen, Dufva ja Laihiala-Kankainen kuvaavat ottaen taustaksi konstruktivistisen ja dialogisen ajatuksen siitä, että identiteetit ovat rakennettuja, eivät niinkään itsestään selviä tai muuttumattomia tosiasioita.

Identiteetti pyrkii siis määrittelemään yhtäältä sen, millä tavoin olemme toisten kanssa samankaltaisia, toisaalta sen, miten eroamme toisista. Identiteetin käsite auttaa ymmärtämään keitä olemme, mutta samalla se väistämättä erottaa ”meidät” ”toisista”. Ryhmien identiteettien ja niiden välisen eron määrittelemistä voidaankin pitää jatkuvana prosessina, jossa todelliset tai oletetut piirteet valitaan edustamaan samankaltaisuutta ja erilaisuutta. (Pietikäinen ym. 2002, 9.)

Pietikäisen, Dufvan ja Laihiala-Kankaisen (2002, 11–12) mukaan identiteettitutkimuksen kirjo on suuri. Identiteettiä on määritelty monista eri näkökulmista, ja sillä on useita, osittain päällekkäisiä ja ristiriitaisiakin määritelmiä. Identiteettinäkemysten taustalla voi nähdä kaksi erilaista, joskin yhteenkietoutunutta tapaa käsitteellistää identiteetti. Nämä

ovat essentialistinen ja ei-essentialistinen. Ne pyrkivät selittämään, miten identiteetit voivat yhtäältä olla sitkeitä ja pysyviä, toisaalta moninaisia ja nopeasti muuttuvia.

Essentialistinen lähestymistapa piirtää suhteellisen tarkan ja muuttumattoman kuvan identiteetistä. Sillä ajatellaan olevan selkeitä tunnusmerkkejä, jotka ryhmän jäsenet jakavat. Tällaisiksi tunnusmerkeiksi on nostettu esimerkiksi kieli, yhteinen menneisyys, kansallisuus, tavat, jopa fyysiset piirteet. Identiteetin ei ajatella ajan saatossa muuttuvan paljokaan tai ainakaan kovin nopeasti. Leimallista essentialistisessa identiteetinäkemyksessä onkin ajatus yhdestä ”aidosta” identiteetistä, jota on varjeltava ja vahvistettava. Niinpä identiteetin jakavien samankaltaisuus on keskeistä. (Pietikäinen ym. 2002, 11.)

Ei-essentialistisessa lähestymistavassa keskitytään tarkastelemaan tietyn ryhmän moninaisia identiteettejä, niissä tapahtuvia muutoksia sekä muutosten syitä ja seuraamuksia. Tässä lähestymistavassa painottuu ajatus identiteetistä monimuotoisena, joustavana ja muuttuvana. Niinpä esimerkiksi suomalaisuudesta voi olla yhtä aikaa erilaisia, ristiriitaisiakin käsityksiä, jotka kamppailevat keskenään tullakseen kuulluiksi ja legitimoituiksi. Ei-essentialistinen identiteettikäsitelmä on haaste poliittisille projekteille. Vaikka muuttuvat identiteetit avaavat poliittisia mahdollisuuksia erityisesti uusille ryhmille, niin samanaikaisesti solidaarisuuden ja yhteenkuulumisen tunteiden säilyttäminen laajempien ryhmien sisällä on hankalaa. (Pietikäinen ym. 2002, 12.)

Edellä kuvatut essentialistiset ja ei-essentialistiset käsitykset identiteetistä voivat auttaa hahmottelemaan identiteettikäsitelmän ja -tutkimuksen kirjoja ja tavoitteita. Hallin (2002) näkemyksen mukaan identiteetin voi käsittää kohtaamispaikaksi, jossa yksilön subjektiiviset kokemukset kiinnittyvät sosiaaliseen, historialliseen ja poliittiseen kontekstiin. Kommentoimissaan essentialistisia ja ei-essentialistisia käsityksiä Hall painottaa molempien näkökulmien läsnäoloa – kuitenkin jälkimmäistä korostaen. (Hall 2002, 227.)

Tietyn ryhmän identiteettiä tarkasteltaessa jako essentialistisen ja ei-essentialistisen identiteetikäsityksen välillä on hankalaa. Esimerkiksi kuurojen sosiaalisen identiteetin voisi helposti nähdä edustavan essentialistista käsitystä. Identiteetin lähtökohdat ovat perustuneet aina kokeemukseen kuurona elämisestä, viittomakieleen sekä kuurojen kulttuuriin ja historiaan, eikä yhteiskunta ole monista yrityksistä huolimatta onnistunut tukahduttamaan niitä. Kuurojen identiteetti on kuitenkin kokenut muutoksia, joiden syitä ja seuraamuksia Jurvainen (2001) on kuvannut sosiaalipsykologian pro gradu -tutkielmassaan. Kuurojen sosiaaliseen identiteettiin kuuluu siis yhtäältä selkeät tunnusmerkit (viittomakieli, kulttuuri, historia) ja ”ajatus yhdestä aidosta identiteetistä, jota on varjeltava ja vahvistettava”. Toisaalta kuurot ovat kokeneet selkeitä muutoksia, jotka ovat heijastuneet heidän identiteettiinsä. Se on monimuotoisuudessaan kestänyt hyvin nämä erilaiset muutokset ja siten osoittanut olevansa joustava ja muuntautumiskykyinen. Painotus kuurojen sosiaalisessa identiteetissä on mielestäni essentialistisessa näkemyksessä, mutta vaikeata on myös kokonaan sulkea pois ei-essentialistista käsitystä.

Sosiaalinen identiteetti

Sosiaalipsykologi Henri Tajfel on tutkinut ryhmien välisiä suhteita ja määrittellyt käsitteen sosiaalinen identiteetti (esim. Vilkkö-Riihelä 1999, 674). Nykypäivänä ei olekaan harvinaista, että identiteetin käsitteen näkee jaettavan juuri henkilökohtaiseen ja sosiaaliseen identiteettiin. Henkilökohtainen identiteetti viittaa niihin ihmisen ominaisuuksiin, jotka erottavat hänet muista ja tekevät hänestä ainutlaatuisen. Sosiaalinen identiteetti viittaa puolestaan niihin ominaisuuksiin, jotka ihminen jakaa saman ryhmän muiden jäsenten kanssa. Näin ollen ihmisen käyttäytymisen voidaankin sijoittaa jatkumolle, jonka toisessa päässä käyttäytymistä ohjaa ainoastaan hänen henkilökohtainen identiteettinsä ja toisessa päässä hänen sosiaalinen identiteettinsä. Sosiaalinen ja henkilökohtai-

nen identiteetti vaihtelee kuitenkin lähinnä ajallisesti: joskus toinen puoli on toista ajankohtaisempi. (Helkama ym. 1999, 366.)

Hall (2002, 45–47) kuvaa osuvasti identiteetin sosiaalista ulottuvuutta esittämällä, että identiteettiä ohjaa ja organisoii kulttuuri. Yhteinen merkityskartta, kuten merkityksiä tuottavat sosiaaliset käytännöt, antaa meille tunteen kuulumisesta johonkin kulttuuriin. Se luo yhdistävän sitteen, tunteen yhteisestä identiteetistä ja kuulumisesta yhteisöön. Kyetessämme asemoimaan itsemme jossakin yhteisten merkitysten kentässä tunnemme ”keitä me olemme”, ”mihin me kuulumme” – tunnemme oman identiteettimme. Kulttuuri on näin yksi keskeisimmistä identiteetin muodostamisen, ylläpitämisen ja muuttamisen tavoista. Sitä, keiden kulttuurista on erilaisista huonokuuloisista puhuttaessa kysymys, tarkastelen jatkossa tässä tutkielmassa.

Viittomakielisiä kuuroja tarkastellut Elina Lehtomäki (1991, 36) esittää, että se, mihin kulttuuriin yksilö kuuluu, ei määrity vain syntymän tai kielen ja kulttuurin tiedollisen ja taidollisen hallinnan mukaan, vaan enemmänkin samaistumisen, sosiaalisen identiteetin mukaan. Goodenough (1981, 99) kuvailee tätä ilmiötä yksilön ja ”toisten” kohtaamisen avulla. Ollessaan vuorovaikutuksessa toisten kanssa yksilö ei ainoastaan mukaudu heidän toiminta- ja käyttäytymisjärjestelmiinsä, vaan hän saattaa olla täysin kykeneväinen toimimaan niissä – kykenevä toimimaan eri kulttuureissa.

Kohdatessaan ”muita” eri tilanteissa yksilö joutuu valitsemaan omasta kulttuurirepertuaaristaan tilanteeseen parhaiten sopivan. Siitä, minkä hän kulloisessakin tilanteessa valitsee, tulee hänen operatiivinen kulttuurinsa. Samaistumisen kohteena olleiden ”toisten” kulttuurista tulee tällöin myös yksilön omaksi kokema kulttuuri. Sen lisäksi, että yksilö voi olla kaksi- tai monikielinen, hän voi olla myös monikulttuurinen. Merkityksellisempää kuin vain toimiminen näissä monissa kulttuureissa on yksilön sosiaalinen identifioituminen tiettyyn ”toisten” kulttuuriin. (Goodenough 1981, 99.)

Yksilötason identiteetillä tarkoitetaan juuri edellä kuvattua henkilön tietoisuutta sosiaalisesta asemastaan. Se on jatkuvasti muuttuvaa ja kehittyvää sisäistä tietoisuutta itsestä ja suhtautumisesta muihin. Yksilö hahmottaa omaa minuuttaan toisten ihmisten kautta, vertaamalla itseään ryhmän muihin jäseniin. (Liebkind 1998, 106–107.)

Sosiaalinen identiteetti yhdistää ryhmätietoisuuden tasolla yksilön muihin ihmisiin. Ryhmätietoisuus on yhteisiä käsityksiä omasta ja ryhmän menneisyydestä, nykyisyydestä ja tulevaisuudesta. Tämä yhdistyy edellä esitettyyn Hallin (2002) näkemykseen identiteetistä kohtauspaikkana, jossa yksilön subjektiiviset kokemukset kiinnittyvät historialliseen kontekstiin. Tietoisuus ryhmän luonteesta ja rajoista on tärkeä yhteiskunnallinen voima (Liebkind 1988, 40). Sosiaaliseen identiteettiin sisältyy myös staattinen ja dynaaminen puoli. Staattinen identiteetti tarkoittaa omanarvontuntoa. Siihen liittyy tunne ryhmän jäsenyydestä, mahdollisuus toimia ryhmän jäsenten kanssa itsenäisenä sekä identiteetin vahvistaminen erilaisilla keinoilla, joita voivat olla muun muassa rituaaliset käyttäytymiset ja tunnusmerkit. Dynaaminen identiteetti osoittaa puolestaan yksilön identiteetin toisen ryhmän jäsenille. Se on aktiivista toimintaa oman ja ryhmän identiteetin vahvistamiseksi. (Liebkind 1988, 66–67.)

Minäkäsityksemme ja identiteettimme liittyvät siis läheisesti ryhmäjäsennyksiimme. Tämän voi todeta kysymällä itseltään: ”Kuka minä olen”? Vastaukset viittaavat usein ryhmäjäsennyksiimme joko suoraan (”Olen kuurojen yhteisön jäsen”) tai välillisesti sosiaalisten roolien kautta (”Olen suomalainen/mies/opettaja”). Ryhmäjäsennydet toimivat sosiaalisen identiteettimme lähteinä, ja tämä vaikuttaa myös ryhmien väliseen käyttäytymiseen. Arvioimme oman ryhmämme arvoa vertaamalla sitä muihin ryhmiin. Näemme yleensä itsemme ja ryhmämme mieluummin myönteisessä kuin kielteisessä valossa. Lisäksi jos ihmisillä on myönteisen identiteetin tarve, he yrittävät todennäköisesti löytää keinoja, joilla oma ryhmä erottautuisi myönteisellä tavalla toisesta ryhmästä. Seurauksena

on usein taipumus syrjiä ulkoryhmiä ja suosia sisäryhmää. Näin ei kuitenkaan tapahdu aina. Jos henkilö kuuluu statukseltaan heikkoon ryhmään, esimerkiksi johonkin vähemmistöön, hänellä on yleensä heikompi koulutus, hän saa pienempää palkkaa ja häntä pidetään yhteiskunnassa yleisesti alempiarvoisena. Näin ollen hän ei ole heikommassa asemassa ainoastaan materiaalisesti, vaan usein myös psykologisesti. (Helkama ym. 1999, 311–315.)

Jos ihminen on tavalla tai toisella tyytymätön siihen ryhmään, johon hän on kuulunut, hän voi jättää ryhmän ja siirtyä toiseen, mahdollisesti statukseltaan parempaan ryhmään. Huonokuuloinen voi esimerkiksi toimia kuten valtaväestöön kuuluva, pitää valtakulttuuria omanaan ja ikään kuin ”jättää oma ryhmänsä”. Toinen vaihtoehto on verrata omaa ryhmäänsä vain toisiin samanlaisiin, statukseltaan heikkoihin ryhmiin siten, että vertailun tulos on omalle ryhmälle edullinen. Huonokuuloiset voivat verrata itseään esimerkiksi viittomakielisiin. He voivat korostaa esimerkiksi sitä, että kuurot tarvitsevat tulkkipalveluja integroituaan yhteiskuntaan, mutta he itse eivät tarvitse. Huonokuuloiset voivat myös yrittää asettaa itsensä edulliseen asemaan vertailemalla ryhmäänsä muihin vammais- ja vähemmistöryhmiin. (Helkama ym. 1999, 311–315.)

Kolmas strategia käsitellä omaa tyytymättömyyttä ryhmään on sivuuttaa se vertailu-ulottuvuus, jolla omaa ryhmää yleisesti pidetään huonompana, ja joko keksiä uusia vertailu-ulottuvuuksia tai arvioida olemassa olevia uudelleen. Huonokuuloinen voi mahdollisesti sivuuttaa tai minimoida kuulemiseen liittyviä selityksiä ja korostaa esimerkiksi ympäristön ja yhteiskunnan heikkoutta huomioida hänet. Neljäntenä tapana ratkaista epäedullinen ryhmävertailu on kieltää vallassa olevan ryhmän oikeus ylivaltaan vaatimalla sosiaalista ja taloudellista muutosta ja tasa-arvoa. Nämä muutokset kohti solidaarisempaa yhteiskuntaa ovat kaikkien vammais- ja vähemmistöryhmien yhteisiä tavoitteita, joihin heidän liittonsa pyrkivät vaikuttamaan. (Helkama ym. 1999, 311–315.)

Sosiaalinen identiteettimme koostuu ennen muuta arvoista ja symbo-

leista. Jaamme ihmiset ryhmiin, koska koemme tarvetta erottua muista. Annamme usein omalle ryhmällemme (luokka, perhe, ystävät) itseemme kohdistuvia positiivisia arvoja. Vaara piilee siinä, että liitämme negatiivisia arvoja toisiin – niihin, jotka eivät kuulu omaan ryhmäämme. Asettaessamme ihmisiä tiettyihin lokeroihin kiellämme heiltä mahdollisuuden olla jotain muuta (ks. esim. luku 4, s. 43-44). (Allianssi 2005.)

3 HUONOKUULOISTEN IDENTITEETISTÄ

Kasvatustieteen proseminarityöni (2002) yksi päätulos oli se, että huonokuuloisia käsittelevää suomenkielistä kirjallisuutta on olemassa hyvin vähän. Myös etukäteisolettamukseni ulkomaisen kirjallisuuden niukkuudesta on pitänyt paikkansa. Sen on osoittanut tämän tutkielman tekeminen. Samaan tulokseen on päätyneet myös kanadalainen, itsekin huonokuuloinen Ruth Warick (2003, 2–3), joka tarkasteli väitöskirjassaan huonokuuloisia korkeakouluopiskelijoita.

Ne harvat suomenkieliset teokset, joissa käsitellään myös huonokuuloisia, edustavat yleensä kuntoutuksen tai puheterapian kaltaisia lääketieteen osa-alueita (Kalela, 2002, 7). Kuuloalan kirjat ovat taas keskittyneet pääasiassa kuulemisen akustiikkaan, audiologiseen diagnostiikkaan tai kuulon etiologiaan (Lonka & Korpijaakko-Huuhka 2000, 9). Huonokuuloisten identiteettiä on puolestaan tarkasteltu hyvin vähän, ja sekin on tapahtunut lähinnä ulkomailla. Oleellista näissä vähäisissä identiteettitarkasteluissa on niiden painottuminen selvittämään huonokuuloisten identifioitumista eli samaistumista johonkin tiettyyn ryhmään. Tämä ei ole sinällään yllättävää, koska huonokuuloisiin liittyvät selvitykset tapahtuvat valitettavan usein suhteessa joihinkin toisiin ja pääasiassa yhdessä muiden kuulovammaisryhmien (esim. kuurot ja kuuroutuneet) kanssa. Vain harvoin näkee huonokuuloisia käsiteltävän omana ryhmänään ja suhteessa omaan ryhmäänsä (Kalela 2002, 7).

Identifioituminen johonkin ryhmään on tietenkin hyvin tärkeä, ehkä jopa tärkein tekijä tarkasteltaessa huonokuuloisten identiteettiä. Tutkimusten painottuminen enimmäkseen tähän ilmiöön on kuitenkin aiheuttanut tilanteen, jossa vähemmälle huomiolle on jäänyt huonokuuloisten identiteetin tosiasiallinen sisältö: mitä huonokuuloisena oleminen tarkoittaa, miten se vaikuttaa ja miten se näkyy jokapäiväisessä elämässä.

Olemattomaksi on jäänyt myös tieto niistä ominaisuuksista ja piirteistä, joista huonokuuloisten identiteetit rakentuvat.

Joka tapauksessa, identiteetin tarkasteleminen on kaikkien ihmisryhmien kohdalla hyvin vaikea ja monitulkintainen tutkimuksen kohde. Yleisin peruste, miksi juuri huonokuuloisten tarkastelu, identiteetti mukaan lukien, aiheuttaa ongelmia, on heidän suuri lukumääränsä, kuten yhdysvaltalainen Mark Ross (1996) kiteyttää. Toisena ongelmia aiheuttavana syynä pidetään huonokuuloisten ryhmän heterogeenisyyttä (esim. Gybels 2002 ja Trychin 1987), joka usein mainitaan, mutta vain harvoin otetaan käytännössä huomioon. Huonokuuloisia tarkastellaan nimittäin lähes pääsääntöisesti vain yhtenä suurena ryhmänä, unohtaen että he eroavat toisistaan hyvin monessa suhteessa. Identifioituminen johonkin ryhmään, esimerkiksi valtaväestöön tai viittomakielisiin, on yksi keskeisimmistä eroja aiheuttavista piirteistä.

Tarkastelen seuraavassa lähemmin, miten huonokuuloisten identiteettiä on kirjallisuudessa lähestytty. Kuvaan ensin, miten ja keiden parissa identiteettiä rakennetaan ja minkälainen merkitys muilla on tässä prosessissa. Tämän jälkeen tarkastelen, keihin huonokuuloiset identifioituvat ja minkälaisia identiteetimalleja heillä näyttää olevan.

Toisten huonokuuloisten vaikutus

Ruotsalaisen huonokuuloisen Lotta Nordlingin (1988, 4–5) mukaan monet huonokuuloiset tietävät liian vähän itsestään eivätkä siksi kykene ymmärtämään ja hyväksymään huonokuuloisuuttaan. He tarvitsisivat Nordlingin mukaan tietoja ja taitoja, jotka liittyvät teknisiin apuvälineisiin, erilaisiin kuulovammoihin, kommunikaatiomenetelmiin, sosiaalisiin taitoihin ja esimerkiksi huonokuuloisten historiaan ja kulttuuriin. Tietoisuus omaan itseen liittyvistä asioista luo monipuoliset mahdollisuudet ymmärtää, kuka on ja keneksi on tulossa. Toisaalta itsetietoisuus toimii myös sekä henkilökohtaisen että sosiaalisen identiteetin rakentamisen lähtökohtana. Ongelmana tiedonkeruussa (esim. kirjallisuudesta,

ulkopuolisilta henkilöiltä ja eri instansseilta) on usein tiedon riittämättömyys tai kapea-alaisuus, sen saavuttamisen vaikeus sekä keskittyminen usein vain kuulemiseen liittyviin asioihin. Nordlingin peräänkuuluttama ”oikean” tai paremminkin monipuolisen tiedon tarve on siksi vahvasti perusteltu.

Parhaiten ja monipuolisimmin erilaisia tietokäsityksiä ja kokemuksia huonokuuloiset voivat vaihtaa, omaksua ja jakaa yhdessä toisten huonokuuloisten kanssa. Heidän parissaan voidaan kokea yhteenkuuluvuutta ja samaistua toisiin kaltaisiin sekä nähdä omat mahdollisuudet eikä vain niitä kommunikointiin liittyviä rajoitteita, joita usein kohdataan varsinkin kuulevien, mutta myös kuurojen kanssa. Omassa ryhmässä on myös mahdollista tavata (muuta) nuoria ja aikuisia, jotka ovat olleet syntymästä tai varhaislapsuudesta lähtien huonokuuloisia. On hyvin tärkeää havaita, että maailmassa on myös muita samankaltaisia (Jokinen 2002, 86). Siksi muiden huonokuuloisten tapaamisella on erittäin suuri vaikutus huonokuuloisen identiteetin kehittämisessä. Esimerkiksi huonokuuloista opettajaa voidaan pitää esikuvana, johon on helppo samaistua. Hän voi omalla olemassaolollaan asettaa huonokuuloiselle nuorelle realistisen tavoitteen, ”minä voin – sinä voit” (Nordling 1988, 5).

Samantyyppiset kokemukset ja arkipäivän ongelmat siis yhdistävät ja tarjoavat pohjan niin identifioitumiselle kuin identiteetillekin. Tätä näkemystä tukevat yhdysvaltalaiset Michael Stinson ja Kathleen Whitmire, joista varsinkin Stinson, itsekin kuuro, on tarkastellut laajasti viittomakielisiä kuuroja, mutta myös huonokuuloisia. Näiden tutkijoiden mukaan huonokuuloisten ja kuurojen vertaisryhmän tarve lisääntyy ja muuttuu iän myötä yhä merkittävämmäksi (Stinson & Whitmire 2000, 64). Vertaisryhmässä saadaan arvostusta ja vahvistusta omalle identiteetille rakentumiselle yksilön ansioiden ja ominaisuuksien perusteella, ei vain kuulokyvyn perusteella (Ross 1996; Warick 2003, 246).

Kirjallisuuteen tutustumisen perusteella näyttää siltä, että huonokuuloisten keskinäisistä tapaamisista sekä heidän halustaan, tarpeestaan

tai mahdollisuudestaan kohdata muita kaltaisia on tehty vain muutama selvitys. Huonokuuloisia korkeakouluopiskelijoita tarkastellen Ruth Warickin (2003, 247) tutkimuksessa hänen haastattelemistaan 14 huonokuuloisesta suuri osa eli yhdeksän oli joko kiinnostunut tai ehkä kiinnostunut tapaamaan muita huonokuuloisia. Viisi heistä ei osoittanut lainkaan kiinnostusta. Niin ikään huonokuuloisia korkeakouluopiskelijoita tarkastelleessa tutkimuksessa *Huonokuuloinen korkeakouluopiskelija – käytänteitä ja kokemuksia* (Kalela ym. 2003, 39–40) tulokset olivat samansuuntaiset Warickin kanssa. Suurin osa vastanneista (n = 54) pitää muiden huonokuuloisten tapaamista merkityksellisenä ja sanoo, että toisten tapaamisella on suurempi vaikutus elämässä yleensä kuin opiskelussa. Huonokuuloisia tavataan yleisimmin ystävien ja järjestötoiminnan parissa.

Edellistä tutkimusta varten kerätyn aineiston perusteella² olen lisäksi tarkastellut (Kalela 2005), keiden kanssa huonokuuloiset viettävät vapaa-aikaansa (esim. huonokuuloisten, kuurojen tai kuulevien). Tuloksia analysoidessani otin huomioon huonokuuloisten identifioitumisen eli heitä ei käsitelty vain yhtenä suurena ryhmänä. Itsensä huonokuuloisiksi tai kuuleviksi kokevat huonokuuloiset viettävät vapaa-aikaansa pääsääntöisesti valtaväestön (kuulevien) keskuudessa, muiden huonokuuloisten kanssa vain vähän. Kuuroiksi identifioituvat huonokuuloiset muodostavat puolestaan lähimmät suhteensa kuuroihin (Kalela 2005, 19–20). Osittain samaan tulokseen on päätyntä myös Niemi (1999, 67), joskin hänen analyysissään huonokuuloisia tarkasteltiin vain yhtenä joukkona. Hänen vapaa-ajanviettoa koskevista tuloksistaan erottuu kuitenkin huonokuuloisten selkeä hakeutuminen kuulevien pariin. Muiden huonokuuloisten kanssa vapaa-aikaa vietetään jopa vähemmän kuin kuurojen kanssa.

²Tutkimuksessa (2005) käyttämästäni aineistosta huomioitiin kaikki kyselyyn vastaajat (n = 148), toisin kuin edellä mainitussa tutkimuksessa, jossa tarkasteltiin vain korkeakouluopiskelijoita (n = 54).

Huonokuuloiset eivät siis näytä viettävän vapaa-aikaansa keskenään, vaikka kiinnostusta löytyykin ja vähäiset tapaamiset tuntuvat merkityksellisiltä. Vapaa-aikaa vietetään enemmänkin kuurojen ja varsinkin kuulevien kanssa. Syytä tähän voi etsiä tarkastelemalla huonokuuloisten ryhmäidentiteettiä ja heidän samaistumistaan toisiin huonokuuloisiin. Ruotsalainen Sivert Antonson (1998, 60) esittää, että toisin kuin kuuroilla, joilla on vahva yhteenkuuluvuuden tunne ja jaettu identiteetti samaan ryhmään kuuluvien kanssa (ks. myös Ross 1996), huonokuuloisilla ei ole samanlaista suhdetta omaan ryhmäänsä. Heillä ei ole olemassa mitään erityistä mallia, johon perustaa henkilökohtaisen identiteetin rakentaminen. Samaan tapaan esittää myös yhdysvaltalainen Donna Sorkin (1996), jonka mukaan suurin osa huonokuuloisista ei identifioitu muihin huonokuuloisiin, saati sitten että myöntäisi olevansa huonokuuloinen. Huonokuuloiset eivät myös kuurojen tapaan liity useinkaan yhdistyksiinsä (Takala 1995, 18), joten näyttäisi siltä, että heillä on vain vähän ryhmäidentiteetin kehittymisen lähtökohtia.

Identifioituminen ja identiteetit

Keihin huonokuuloiset sitten identifioituvat jolleivät toisiinsa? Kuuroja ja huonokuuloisia tarkastelleen Marjatta Takalan (1995, 18) mukaan huonokuuloiset identifioituvat yleisimmin kuuleviin eli valtaväestön edustajiin. Näkemys on täysin yhdenmukainen omien havaintojeni ja kokemusteni kanssa. Suurin osa huonokuuloisista mukautuu valtakulttuuriin ja pitää sitä omanaan. Huonokuuloisilla itsellään ja huonokuuloisten parissa toimivilla on luultavimmin samansuuntainen käsitys.

Poikkeavuutta tämän näkemyksen kanssa esiintyy kuitenkin silloin, kun tarkastellaan tiettyä, etukäteen valittua huonokuuloisten joukkoa, kuten lähes aina tutkimuksissa on tapana tehdä. Otantajoukko valikoituu helposti edustamaan yhtä tiettyä suuntausta eikä siten anna perusteita yleistämislle. Näin tapahtuu esimerkiksi Niemellä (1999, 36), jonka tutkimukseen osallistuneet tavoitettiin kuulovammaisten opetukseen

erikoistuneesta toisen asteen oppilaitoksesta. Tutkimukseen osallistuneet huonokuuloiset (n = 148) eivät identifioituneetkaan kuuleviin, kuten yleinen käsitys on, vaan ennen kaikkea (41,7 %) muihin huonokuuloisiin. Vielä vahvemmin tämä piirre korostuu tutkimuksessani *Huonokuuloiset sosiolingvivistisesti tarkasteltuna*, jossa huonokuuloiset (n = 137) kokevat olevansa ennen muuta (76 %) huonokuuloisia (Kalela 2005, 16–17). Tutkimukseen osallistujat tavoitettiin Kuulonhuoltoliiton (huonokuuloisten etu- ja palvelujärjestön) ylläpitämän jäsenyhdistysten henkilötörekisterin kautta. Tämäkin otantajoukko oli jo siis lähtökohdiltaan selkeästi valikoitunut: otantajoukon jäsenet kuuluvat tiettyyn rekisteriin, johon läheskään kaikki huonokuuloiset eivät kuulu.

Otantajoukon valikoituminen pyritään luonnollisesti yleensä estämään, jotta otanta edustaisi mahdollisimman hyvin perusjoukkoa, josta ollaan kiinnostuneita (esim. Virtuaaliyliopisto 2005). Molemmissa juuri kuvatuissa tapauksissa huonokuuloisia ei olisi kuitenkaan tavoitettu ilman käytettyjä kanavia. Harvinaista ja siksi huomionarvoista edellisissä tutkimuksissa on se, että niissä kiinnostus on koskenut myös ihmisten omaa käsitystä huonokuuloisuudestaan, ei vain kuulonmittaustulosta³.

Huonokuuloisten nuorten identiteettejä tarkastelleet Israelite, Ower ja Goldstein (2002) esittävät, että huonokuuloiset määrittelevät itsensä vertaamalla itseään muihin, lähinnä valtaväestöön ja kuuroihin. He rakentavat identiteettinsä sen suhteen ja niiden erojen mukaan, joita heillä on näihin kahteen ryhmään nähden. Koska he käyttävät jäljellä olevaa kuuloaan hyväksi eivätkä välttämättä viito, he eivät myöskään identifioitu kuuroiksi. He eivät kuitenkaan kuule kuten valtaväestö, joten he eivät samaistu kuuleviinkaan. Antonson (1998, 60) näkee tilanteen päinvastoin. Hänen mukaansa suurin osa huonokuuloisista kokee kuuluvansa valtakulttuuriin, mutta osa myös viittomakielisten kuurojen kulttuuriin.

³ Em. Niemen ja Kalclan lisäksi myös Pirjo Lehtoranta (1995) kuuluu niiden harvojen joukkoon, jotka ovat selvittäneet huonokuuloisten identifioitumista. Hänellä tosin vaihtoehdot ovat rajoittuneet vain kahteen: huonokuuloiseksi tai kuuroksi identifioitumiseen.

He elävät ja toimivat sekä kuulevien että kuurojen parissa ja näin ollen kehittyvät kaksikulttuurisiksi (ks. Hall ja Goodenough luvussa 2, s. 20). Tämä huonokuuloisten kuulevaksi tai kuuroksi identifioituminen näkyi myös edellä esitetyissä Niemen (1999) tutkimuksessa ja omissa tutkimustuloksissani (2005). Niiden prosentuaaliset osuudet olivat kuitenkin selvästi pienemmät kuin huonokuuloisiksi itsensä kokevilla.

Yhdysvaltalaiset Weinberg ja Sterrit (1986) kuvaavat huonokuuloisten nuorten identiteettiä kolmijakoisesti. Huonokuuloisella voi olla 1) kuulevan identiteetti, 2) kuuron identiteetti tai 3) sekä kuulevan että kuuron identiteetti – kaksoisidentiteetti (dual identity). Ruotsalainen Elinor Brunnberg (2003, 91–92) ihmettelee kuitenkin, aivan aiheellisesti, erillisen huonokuuloisen identiteetin puuttumista. Edellä kuvatussa mallissa puhutaan vain identiteetistä, joka liittyy kuuleviin tai kuuroihin. Brunnberg huomauttaa vielä, että yhdysvaltalaiseen tutkimukseen osallistuneista nuorista, joilla oli kaksoisidentiteetti, käytettäisiin Ruotsissa luultavimmin nimitystä kuuro, ei huonokuuloinen.

Brunnberg (2003) esittää huonokuuloisten lasten identiteettiä tarkastelleessa tutkimuksessaan erinomaisen kuvauksen huonokuuloisten (lasten) monien identiteettien järjestelmästä (ks. luku 2 Allardin & Starckin käsityksiä identiteettien moninaisuudesta, s. 17). Lasten lisäksi malli soveltuu jo sellaisenaan käytettäväksi myös huonokuuloisista nuorista ja aikuisista. Brunnberg laajentaa edellisiä näkemyksiä huonokuuloisten identiteetin dualistisesta luonteesta. Hänen mukaansa huonokuuloisilla voi olla 1) kuulevan, 2) kuuron tai 3) huonokuuloisen identiteetti. Heillä voi olla myös 4) epäselvä tai ristiriitainen käsitys identiteetistään, mikä voi johtaa identiteettikriisiin.

Antonson (1998, 153) kuvaa ristiriitaista identiteettikäsitystä välitilaksi (mitt emellan), jossa huonokuuloinen ei tunne kuuluvansa kuulevien joukkoon, mutta ei myöskään kuurojen joukkoon. Brunnberg pitää välitilaa samantyyppisenä kuin huonokuuloisen identiteetti, joskin vain yhtenä sen osana. Hän jakaa esittämänsä kolmannen identiteettivaih-

toehdon (huonokuuloisen identiteetin) erilaisiin identiteettisuuntauksiin, joissa huonokuuloiset tuntevat vahvaa yhteenkuuluvuutta eri viiteryhmiin: 3a) huonokuuloisen samaistuu kuuroihin, 3b) huonokuuloisen samaistuu kuuleviin ja 3c) huonokuuloisen kokee olevansa kuurojen ja kuulevien välissä (mitt emellan). Brunnbergin mukaan huonokuuloiset voivat siis tuntea yhteenkuuluvuutta kuurojen kanssa, varsinkin kun on kyse kuuloon liittyvistä asioista. Vaihtoehtoisesti he voivat samaistua myös kuuleviin. Lisäksi he voivat tuntea kuuluvansa molempiin ryhmiin, olla sekä kuuroja että kuulevia. Brunnberg kutsuu tätä molempiin ryhmiin kuulumista käsitteellä väli-identiteetti (mittemellanidentitet). (Brunnberg 2003, 118–119.)

Huonokuuloisten identiteettien vaihtelevuus ja moninaisuus on myös tilanne-, henkilö-, aika- ja paikkasidonnaista. Ollessaan kuulevien kanssa huonokuuloisen saattaa kokea itsensä kuulevaksi, kun taas kuurojen parissa hän kokee itsensä kuuroksi (vrt. Warick 2003, 153). Tämä tietenkin riippuu kenestä on kysymys ja vaihtelee siten eri yksilöiden välillä. Aikasidonnaisuudesta hyvä esimerkki löytyy Niemen (1999, 35) kuulovammaisten elämäntilannetta käsittelevästä tutkimuksesta, jossa hän taulukoi tutkimukseensa osallistuvien identiteettiä kuulovamma- ja ikäryhmien mukaan. Huonokuuloiset määrittelivät itseään jokseenkin vaihtelevasti, paljolti sen mukaan, milloin olivat syntyneet. Paikkasidonnaisuutta taas kuvaa esimerkiksi huonokuuloisten maantieteellinen sijoittuminen. Pienellä paikkakunnalla, jossa ei ole säännöllistä mahdollisuutta tavata muita huonokuuloisia, saattaa identiteetti kehittyä toisenlaiseksi kuin suurella paikkakunnalla, jossa asuu runsaasti muita huonokuuloisia. Toinen esimerkki paikkasidonnaisuudesta näkyy siinä, että eri puolilla maailmaa asuvilla huonokuuloisilla on erilaisia identiteettejä ympäröivän yhteiskunnan ja kulttuurinsa mukaisesti.

Edellä kuvatut näkemykset luonnehtivat huonokuuloisten identiteettejä mielestäni selkeän ei-essentiaalisesti. Identiteetit kuvataan monimuotoisiksi, joustaviksi ja muuttuviksi. Tutkijoiden käsitykset identitee-

tin tai identiteettien muodoista vaihtelevat ja ovat joskus ristiriitaisiakin. Erilaisiin tuloksiin vaikuttaa pitkälti se, kuka ilmiötä tarkastelee (koulutus, ammatti), keitä hän tarkastelee (miten valittu, mistä valittu, ikä, identifioituminen jne.) ja miten tarkastelu tapahtuu (näkökulma, menetelmä). Esitystapojen mahdollisuudet ovat siis moninaiset, eikä selkeää yhtenäistä käsitystä huonokuuloisen identiteeteistä näytä olevan.

Vaikka yhteinen käsitys huonokuuloisten identiteeteistä olisikin kenties toivottavaa ja hyödyllistä, kuten Sorkin (1996) esittää, sitä tuskin koskaan saavutetaan. Tähän vaikuttaa jo pelkästään eri muuttujien runsaus ja varsinkin se, miten huonokuuloisuus ymmärretään ja miten sitä lähestytään. Kuten konsensuksen saavuttaminen, myös yleistäminen on huonokuuloisten identiteeteistä puhuttaessa erittäin hankalaa. Aiemmin esitetty Takalan (1995, 18) näkemys huonokuuloisten samaistumisesta yleisimmin valtaväestöön on yksi yleistys. Se vastaa luultavasti suurimman osan huonokuuloisia vähänkään tuntevien käsityksiä, mutta ei ole yhdenmukainen kaikkien tutkimustulosten kanssa. Huonokuuloisten kohdalla yleistämisen tekee vaikeaksi ja lähes mahdottomaksi heidän keskinäiset eronsa. Erot eivät liity vain kuulokykyyn, vaan paljon muuhunkin. Näitä eroja kuvaan tarkemmin luvussa 5. Ensin on kuitenkin syytä tarkastella, miten muut ovat lähestyneet huonokuuloisia.

4 NÄKÖKULMIA HUONOKUULOISIIN

Huonokuuloisia kutsutaan usein väliinpuotoajiksi, henkilöiksi jotka elävät kahden ”maailman” välissä – kuulevien ja kuurojen (esim. Takala 1995, 69–70; Härkönen 2001, 19; Mäkelä 2004, 14; Salo 2004, 26). Huonokuuloisten omasta ”maailmasta”, heidän yhteisöstään, ei juurikaan puhuta. Perusteluksi esitetään yleensä joukon liian suuri koko ja liiallinen heterogeenisuus (esim. Ross 1996 tai Antonson 1998, 60). Samaan tapaan näkee ja kuulee myös joidenkin huonokuuloisten itsensä esittävän tilanteensa. He eivät tunne muodostavansa omaa yhteisöään, eikä heillä ole yhteistä kulttuuria (Takala 1995, 66). Tämä pitääkin osittain paikkansa, mutta vain, jos huonokuuloisia lähestytään yhtenä suurena joukkona. Tämäntyyppinen lähestymistapa ei mielestäni ota lainkaan huomioon juuri mainittua huonokuuloisten heterogeenisyyttä eikä se siksi tee oikeutta erilaisille huonokuuloisille. On nimittäin täysin eri asia, puhutaanko valtaväestöön identifioituvasta huonokuuloisesta vai esimerkiksi viittomakielisestä kuurojen yhteisöön kuuluvasta huonokuuloisesta.

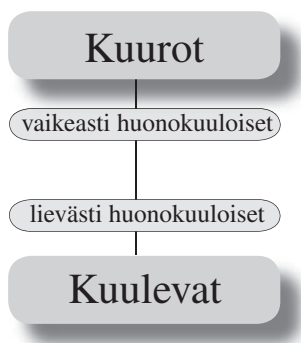
Huonokuuloisten mahdolliseen omaan ”maailmaan”, omaan yhteisöön ja siihen liittyviin tekijöihin paneudun tarkemmin luvussa 8. Seuraavassa on tarkoitus käsitellä lähemmin, mitä huonokuuloisten ”kahden maailman välissä” eläminen tarkoittaa. Kirjallisuudessa ilmiötä käsitellään vain hyvin pintapuolisesti. Huonokuuloisten jääminen kahden maailman väliin on mielestäni kovin keskeneräinen esitys, eikä se juurikaan selitä olemassa olevaa tilannetta. Paremminkin pitäisi puhua huonokuuloisten suhteesta kuuleviin ja kuuroihin sekä tämän suhteen merkityksestä ja sen seurauksesta. Tarkastelen seuraavassa kolmea eri lähestymistapaa huonokuuloisiin, jotka eroavat toisistaan sen mukaan,

kuka heitä tarkastelee ja minkä tekijän mukaan hän tarkastelunsa konstruoi⁴.

Kuulevien ajattelutapa

Valtaväestöön kuuluva henkilö määrittelee huonokuuloiset, kuurot ja muut kuulovammaiset yleensä kuulokyvyn mukaan. Ääripäinä ovat ne, jotka kuulevat täysin, ja ne, jotka eivät kuule lainkaan (ks. kuvio 1).

KUVIO 1: *Kuulevien ajattelutapa: huonokuuloiset kuulokyvyn mukaan*

Kyseessä on siis kuulevien ja kuurojen vastakkainasettelu, joka tehdään kuulokyvyn määrän perusteella. Huonokuuloiset sijoittuvat tässä mallissa ääripäiden väliin eri tasoille, riippuen kunkin yksilöllisestä kuulokyvystä. Lievästi huonokuuloinen, jolla on vain vähän ”vikaa” kuulossaan, nähdään itsestä poikkeavana, joskin lähempänä omaa itseä kuin toista, kuurojen ääripäätä. Vaikeasti huonokuuloinen sijoittuu puolestaan jo suhteellisen etäälle itsestä lähes olemattoman kuulonsa vuoksi.

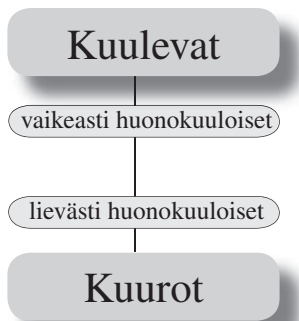
Kuurojen ajattelutapa

Viittomakielisille kuuroille kuulokyky ei ole kuulevien tapaan ratkaisevin tekijä määriteltäessä suhdetta muihin ihmisiin. Sen sijaan tärkeäksi

⁴ Lähestymistapojen eroihin vaikuttavat myös aika (milloin), paikka (esim. missä maassa) ja kulttuuri (esim. yhteiskunta). Tämän tutkielman kannalta keskeisintä on kuitenkin se, kuka tarkastelee.

koetaan ennakkoluuloton ja kuurouden hyväksyvä asenne sekä sujuva vuorovaikutus (ideaalilanteessa viittomakielellä). Tämän johdosta kuurot suhtautuvat myös huonokuuloisiin toisin kuin valtaväestö. Vastakkainasettelun ääripäät ovat samat kuin kuulevillakin, kuurot ja kuulevat (ks. kuvio 2).

KUVIO 2: *Kuurojen ajattelutapa: huonokuuloisten kulttuurinen yhteys kuuroihin*

Merkittävänä erona kuuleviin verrattuna on kuitenkin se, minkä ominaisuuden mukaan ihmiset jaotellaan. Kuulevat erottelevat kuulokyvyn määrän, viittomakieliset kuurot taas henkilön kulttuuristen piirteiden mukaan. Kuurojen näkökulmasta käsite *lievästi huonokuuloinen* tarkoittaa kuulevien ajattelutavasta poiketen melkein kuuroa, hän on kulttuurisesti vain vähän kuulevan kaltainen. Vaikeasti huonokuuloinen sijoittuu puolestaan suhteellisen etäälle tarkastelun toisessa ääripäässä olevaan kuuroon nähden. Hänen nähdään olevan kulttuurisesti lähempänä kuulevia kuin omaa ryhmää. (Padden & Humphries 1988, 39–42.)

Juuri esitetyt kaksi erilaista lähestymistapaa eivät siis ole käänteisesti symmetrisiä, kuten voisi olettaa. Tarkastelun ääripäässä oleva kuuleva tai kuuro määrittelee, miten lähellä tai etäällä kukin huonokuuloinen on hänestä itsestään. Kuulevan näkökulmasta lähellä omaa itseä ovat ne huonokuuloiset, joilla on vain lievästi vikaa kuulossa. Viittomakielisiä kuuroja lähellä ovat puolestaan ne huonokuuloiset, jotka kuuluvat heidän yhteisönsä ja samaistuvat heidän kulttuuriinsa. Tämän tavanomai-

sesta oletuksesta poikkeavan ilmiön seurauksena on syntynyt tilanne, jossa samat ihmiset, esimerkiksi *vaikeasti huonokuuloiset*, ovat kuuleville etäisiä ja kuuroille taas läheisiä. Etäisyys ja läheisyys tarkastelun ääripäässä olevaan nähden määräytyy siis toisen mielestä kulttuurin ja toisen mielestä kuulon kautta. (Padden & Humphries 1988, 39–42.)⁵

Huonokuuloisten mahdollinen ajattelutapa

Miltä tilanne sitten näyttää, jos tarkastelun keskiössä onkin huonokuuloinen? Kulttuurinen etäisyys ei tällöin kohdennu vain yhteen suuntaan, vaan kahteen – sekä kuulevien että kuurojen suuntaan (ks. kuvio 3).

KUVIO 3: *Huonokuuloisten suhde kuuleviin ja kuuroihin*

Keskiössä ovat tällöin kulttuurisesti vahvat huonokuuloiset eli ne, jotka samaistuvat toisiin kaltaisiinsa huonokuuloisiin ja jotka jakavat yhteiset kulttuuriset piirteet (näistä tarkemmin luvuissa 8 ja 9). Etäämmällä

⁵ Esitetty *kuurojen ajattelutapa* on joidenkin yhdysvaltalaisen kuurojen tapa lähestyä huonokuuloisia, ei kaikkien. Suomessa en ole nähnyt tai kuullut käytettävän vastaavaa, joskin voisin kuvitella sen edustavan monen suomalaisenkin kuuron suhdetta huonokuuloisiin. Kysymys on joka tapauksessa merkittävästä näkemyseroista verrattuna kuulevien ajattelutapaan.

keskiöstä on puolestaan kaksi ryhmää: ensinnäkin ne, jotka identifioituvat valtaväestöön, ja toiseksi ne, jotka identifioituvat viittomakielisiin kuuroihin (ks. näistä tarkemmin luku 5)⁶.

Näissä kolmessa edellä kuvatussa ajattelutavassa ei käsitettä huonokuuloinen tulisi itse asiassa käyttää lainkaan. Se on harhaan johtava, koska se on vain kuulevien ehdoilla konstruoitu termi. Käsite nostaa huonokuuloisuuden tärkeimmäksi piirteeksi kuulokyvyn. Osittain samaa problematiikkaa heijastelee kuurojen käymä keskustelu itseään kuvaavasta termistä. He ovat jo useamman vuosikymmenen ajan käyneet keskustelua siitä, keitä he ovat ja miten heidät tulisi ryhmänä määritellä. Käsitteellisellä tasolla keskustelu on vähitellen edennyt kuuroykyistä kuuroihin ja tähän päivään tultaessa viittomakielisiin (ks. tarkemmin esim. Jurvainen 2001). Tällä kansainvälistäkin kiinnostusta herättäneellä *viittomakielinen*⁷ -termillä on merkittävä vaikutus kuurojen sosiaaliselle identiteetille – se on konstruoitu heidän ehdoillaan ja sidoksissa heidän kulttuuriinsa, ei kuulokyvyn. Kuuromaisuudella/kuulemisella ei olekaan enää entisenlaista merkitystä (Jokinen 2002, 83).

Pyrin seuraavissa luvuissa osoittamaan, että myös huonokuuloisuus on paljon muutakin kuin vain kuuloon sidoksessa olevaa. Tätä ennen esittelen kuitenkin erilaisia näkökulmia, joiden mukaan huonokuuloisia on tähän mennessä tarkasteltu. Esiteltävät näkemykset perustuvat ensisijaisesti kasvatustieteen proseminaarityössä (2002) tekemääni kuulovamaisuutta koskevan kirjallisuuden sisällön analyysiin. Lisäksi havaintoni

⁶ *Huonokuuloisten ajattelutavasta* on syytä huomioda, että se on vain teoreettinen hahmotelma huonokuuloisten suhteesta sekä kuuleviin että kuuroihin. Kokemukseni mukaan vain harva huonokuuloinen lähestyy tilannettaan luonnostelemallani tavalla. Sen sijaan edellä esitellyllä kuulevien ajattelutavalla on ollut ja on edelleen selkeä ylivalta, minkä seurauksena huonokuuloisetkin ja osittain myös kuurot pitävät tätä mallia riittävän perusteltuna. Siksi muuntyyppiselle ajattelutavalle ei ole koettu tarvetta.

⁷ *Viittomakielinen* on kuuro, kuuleva tai huonokuuloinen henkilö, jonka äidinkieli tai ensikieli on suomalainen viittomakieli. Hän on oppinut viittomakielen ensimmäisenä kielensä, se on hänen parhaiten hallitsemansa ja/tai jokapäiväisessä elämässä eniten käyttämänsä kieli, ja hän itse samaistuu sen käyttäjäksi (Jokinen 2000a, 79–80, joka viittaa Kuurojen Liiton viittomakielitoimikunnan 1999 esittämään määritelmään). Ks. lisää esim. Malm & Östman 2000, 10–15.

ovat laajentuneet ja saaneet tukea myös muiden huonokuuloisia koskevien töitteni yhteydessä. Yhdessä ne kaikki osoittavat, että huonokuuloisia on tarkasteltu valitettavan vähän. Tämä koskee myös ulkomaista kirjallisuutta (Warick 2003, 3–4).

Lääketieteellinen näkemys ja sen käyttö

Tutkimuksia huonokuuloisista on tehty vain vähän, ja ne perustuvat pääsääntöisesti edellä esitettyyn kuulevien tapaan hahmottaa huonokuuloiset. Tutkimuksissa huonokuuloisia tarkastellaan suhteessa kuuleviin sekä kuulevien kokemus- ja ei-puutteellisen aistimaailman kautta. Harvaa poikkeusta lukuunottamatta kaikki tutkimusten tekijät ovat itse kuulevia. He näkevät huonokuuloiset lähinnä kokonaisen ja ”terveen” ihmiskuvan mukaan, joka on juuri heille tuttu. Suurin osa näistä tutkimusten tekijöistä on huonokuuloisuuden ”asiantuntijoita” ja ammattilaisia, joiden työn tavoitteena on huonokuuloisten elämää parantavat toimenpiteet (esim. kuulovikojen hoito, puheterapia tai kuntoutus). Heidän keskuudessaan tämä *kuulevien ajattelutapa* on jalostunut edelleen medikalisoituneeksi⁸ kuvaksi huonokuuloisista eli lääketieteelliseksi näkemykseksi. Sen mukaan huonokuuloisuus, niin kuin kuurouskin, on patologinen⁹, ei toivottu tila, josta tulee parantua (Jokinen 2000a, 89; Takala 2002, 27). Huonokuuloiset mielletään siis useimmiten sairaiksi ja vammaisiksi – henkilöiksi, joiden elämään on varsinkin lääketieteen eri edustajilla (esim. korvalääkärit, puheterapeutit, kuntouttajat) moraalinen oikeus puuttua. Keskeistä lääketieteellisessä näkemyksessä on se, miten poikkeavasti huonokuuloisen kuulee ja mitä seurauksia heikolla kuulolla on¹⁰.

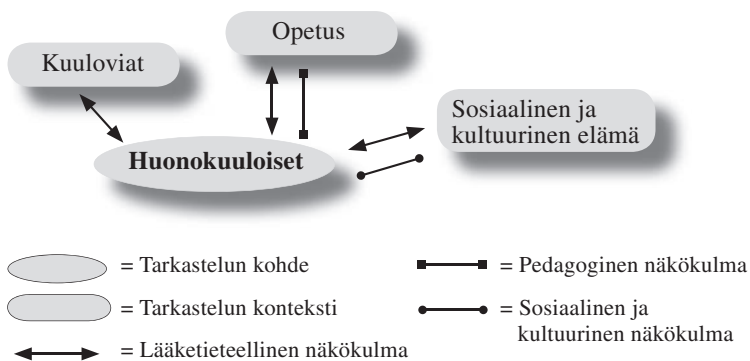
⁸ Medikalisaatio tarkoittaa elämän lääketieteellistymistä. Yksilötasolla se merkitsee elämän ominaisuuksien ja poikkeavuuksien selittämistä sekä hallintaa terveys–sairaus-akselilla. Raja lääketieteellisen ongelman ja ihmisen normaalin piirteiden välillä on käynyt niin hiuksenhienoksi, ettei sitä käytännössä enää kyetä hahmottamaan (Tuomainen, Myllykangas, Elo & Ryyänen 1999).

⁹ Patologinen tarkoittaa sairaalloista tai sairaudesta johtuvaa (Haarala ym. 2001).

¹⁰ Lääketieteellisellä näkemyksellä on läheinen yhteys mm. seuraaviin käsitteisiin: *handikapismi* (ks. tarkemmin esim. Hautamäki ym. 1993, 135), *audismi* (ks. tarkemmin esim. Salo 2004, 22 tai <http://www.audism.org>) ja *asiantuntijavalla* (ks. tarkemmin esim. Kalela 2002, 19–20).

Kun tarkasteltavana kontekstina ovat kuulovikoihin ja -sairauksiin liittyvät kysymykset, on lääketieteellinen näkemys luonnollisesti paikallaan. Ongelmia alkaa sen sijaan ilmaantua, kun näkemystä käytetään konteksteissa, joihin se ei sovellu. Näin on tapahtunut tähän mennessä ja tapahtuu edelleenkin valitettavan usein. Tilanteen tulisi olla toinen. Tarkasteltavana olevan kohteen (huonokuuloiset) ja kontekstin (esim. opetus) välisen suhteen tulisi määritellä, mikä näkökulma on kulloinkin sopiva. Jos tarkasteltavana ilmiönä ovat esimerkiksi opetukseen tai koulutukseen liittyvät kysymykset, tulisi näkökulman olla pedagoginen (ks. kuvio 4). Viime vuosisadan loppupuolelle saakka näkemys on vain valitettavasti perustunut pitkälti lääketieteelliseen lähtökohtaan¹¹. Samoin on tapahtunut myös huonokuuloisten sosiaaliseen ja kulttuuriseen elämään liittyvissä kysymyksissä. Näiden harvojen tutkimusten¹² lähtökohtana on käytetty niin ikään lääketieteellistä lähtökohtaa, vaikka näkökulman olisi pitänyt olla sosiaalinen ja kulttuurinen¹³.

KUVIO 4: Näkökulmat, kontekstit ja kohde

¹¹ Esim. *Retrospektiivinen tapaustutkimus vaikeasti huonokuuloisesta oppilaasta yleisopetuksessa* (Vierelä 1993). Ks. tästä myös Kalela 2002, 10–13.

¹² Esim. *Kuulokojetta käyttävän oppilaan alisuorittamiseen vaikuttavia tekijöitä* (Ahonen, Himanen, Korhonen ja Marttila 1981).

¹³ Myös kuulovammaisalan uusiin teos ”Kuulolla” (Väättäinen 2005) lähestyy huonokuuloisuutta lääketieteellisenä näkökulmasta ja tarjoaa tietoa kuulon kuntoutuksesta. Näkökulma on kontekstinsa määräämä ja siksi täysin perusteltu, mutta tutkielmani tavoitteen kannalta se ei tarjoa mitään käyttökelpoista.

Esittelen seuraavassa mitä seurauksia tämän soveltumattoman lähtökohdan käyttö on tuottanut. Ongelmat voidaan jakaa kahdelle tasolle: moraaliseen ja tutkimukselliseen. Esitetyt asiat saattavat joskus olla molemman tason ongelmia, eikä niitä ole helppoa eritellä vain jompaankumpaan kuuluvaksi.

Moraaliset ongelmat

Kielivähemmistöjä samoin kuin vieraita kansojakin kuvataan usein hyvin yksipuolisesti – ei välttämättä pahansuopaisuudesta, vaan siksi, että tunnetaan vain muutama erityisryhmä tai muutamia niiden ominaisuuksia. Tämä pitää paikkansa myös huonokuuloisiin nähden. On suorastaan yllättävää, kuinka paljon yleistyksiä sekä tieteellisissä kuvauksissa että mediassa yleensä esitetään huonokuuloisista pelkästään muita erityisryhmiä koskevan tuntemuksen perusteella. Varmoja, mutta sisältöään suuresti vaihtelevia yleistyksiä esitetään usein esimerkiksi huonokuuloisten ja kuurojen samankaltaisuudesta (viittomakieli, kulttuuri ja tarpeet). Tosiasia on kuitenkin se, että nämä ryhmät ovat hyvin erilaisia. Järjestelyt ja ehdotukset, jotka eivät ota huomioon molempien ryhmien olemassaoloa ja niiden erilaisuutta, ovat yleensä inhimillisesti, moraalisesti ja sosiaalipoliittisesti virheellisiä. (Vrt. Allardt & Starck 1981, 9, suomenruotsalaisista.)

Huonokuuloisia käsittelevää suomenkielistä kirjallisuutta on tuotettu varsin vähän verrattuna esimerkiksi kuuroista tehtyihin tutkimuksiin ja selvityksiin. Kuuroja eivät myöskään ole tutkineet vain ryhmän ulkopuoliset, vaan tietoa ovat tuottaneet myös kuurot itse. Tällä on ollut huomattava vaikutus saavutetun tiedon luonteeseen sekä kuuroutta koskeviin käsitys- ja suhtautumistapoihin. Huonokuuloisista ei ole käytettävissä samankaltaista ryhmän sisältä lähtevää tarkastelua. Tietoa ovat tuottaneet lähinnä lääketieteen eri alojen asiantuntijat, esimerkiksi lääkärit, puheterapeutit, psykologit ja kuntoutusohjaajat. Tilanteen pitäisi taval-

laan olla päinvastainen, jos lähtökohtana vertaillaan näitä kahta ryhmää määrällisesti. Kuuroja lasketaan olevan Suomessa noin kahdeksan tuhatta (viittomakielisiä kuuroja noin 5000), kun taas kuuloasteen mukaan erilaisia huonokuuloisia arvioidaan laskennallisesti olevan jopa yli 700 000 (Sorri 2000, 87). Ero selittynee muun muassa sillä, että suurin osa huonokuuloisista identifioituu valtaväestöön, kun taas kuurot kokevat kuuluvansa kielelliseen ja kulttuuriseen vähemmistöryhmään (Jokinen 2000a, 95–96).

Lääketeieteelliseen näkemykseen perustuvissa tutkimuksissa ja selvi-tyksissä kiinnostuksen kohteina ovat ensisijaisesti kuulemiseen liittyvät asiat, mutta sen lisäksi kuulemisen on katsottu olevan riittävä peruste myös muissa tilanteissa. Huonokuuloisten jaottelu käy tästä hyvänä esimerkkinä. Eri alaryhmien luokittelun perusteena on käytetty kuulokyvyn määrää eli kuulovian vaikeusastetta. Käytännössä tämä tarkoittaa yksilöiden erottelemista toisistaan sen perusteella, miten voimakas äänen tulee olla, jotta henkilö kuulee sen mittaolosuhteissa. Tuloksena saadun vamman asteen perusteella huonokuuloiset luokitellaan lievästi, keskivaikeasti, vaikeasti ja erittäin vaikeasti huonokuuloisiksi (esim. Takala 2002, 26–28).

Kuulokyky itsessään on taas hyvin moninainen käsite, eikä se käytännössä tarkoita vain desibelien määrää vaan paljon muutakin. Esimerkiksi täysin äänieristetyssä laboratoriotilanteessa saadulla kuulokyvyn mittaustuloksella ei ole juurikaan käytännön yhteyttä akustisesti huonon ja ihmisiä täynnä olevan kahvilaympäristön kanssa (ks. lisää esim. Kärkkäinen 2002, 92). Ihmisen kuulon määrällä on tietenkin kiistatta merkittävä osuus tiettyjä tilanteita ja ilmiöitä selitettäessä, mutta niissäkin se on vain yksi osa kokonaisuutta. Huonokuuloisten keskinäisiä eroja tarkasteltaessa ja luonnollisesti koko huonokuuloisuutta tutkittaessa on tärkeitä nähdä ja ottaa huomioon myös muut kuin vain kuuloon perustuvat ja kuuloa selittävät asiat.

Vaikka maassamme on käytössä edellä kuvatun kaltainen vain kuu-

lokykyyn perustuva kapea-alainen luokittelujärjestelmä, ei edes sitä näe aina kirjallisuudessa käytettävän. Sen sijaan yleistäminen on vahva tendenssi. Erilaiset huonokuuloiset niputetaan yhteen, ja yhdenlaisiin huonokuuloisiin liittyviä asioita esitellään kaikkia huonokuuloisia koskevina. Varsinkin tutkimusten ja selvitysten tuloksia raportoidessa monille kirjoittajille näyttää olevan sama, tarkoitetaanko valtaväestöön identifioitunutta huonokuuloista vai viittomakielistä huonokuuloista.

Toinen samantyyppinen ongelma näkyy siinä kontekstissa, jossa huonokuuloiset kirjallisuudessa esitellään. Heitä on tarkasteltu lähes aina muiden kuulovammaisryhmien¹⁴ (kuurot, kuuroutuneet, kuurosokeat, kuulomonivammaiset ja sisäkorvaistutteen saaneet)¹⁵ kanssa. Yhtäkään painettua suomalaista julkaisua, joka keskittyisi ainoastaan huonokuuloisiin, en ole havainnut.

Nämä kaksi juuri mainittua ilmiötä osoittavat mielestäni ensinnäkin vallalla olevan käytännön; näin on tehty, näin voidaan tehdä, eikä siinä ole mitään ongelmaa tai väärää. Toiseksi se osoittaa mielestäni joko kirjoittajan laiskuuden tai tietämättömyyden kirjoittamistaan asioista. Kolmanneksi, ja ennen kaikkea, tämä käytäntö tekee mielestäni suurta vääryyttä huonokuuloisia itseään kohtaan.

Erilaisten huonokuuloisten yhteenniputtaminen ja tarkasteleminen vain muiden kuulovammaisryhmien kanssa yhdistyy perustelematto-

¹⁴ Termiä kuulovammaiset käytetään yleensä eri kuulovammaisryhmien yläkäsitteenä, esim. kuurot, kuuroutuneet ja huonokuuloiset (Kalela 2005, 6). Ks. lisää esim. Virpiranta-Salo 2000.

¹⁵ *Kuuroutuneella* tarkoitetaan henkilöä, joka on menettänyt kuulonsa puheen oppimisen jälkeen (ks. lisää esim. Virpiranta-Salo 2000). Pohjoismaisen määritelmän mukaan *kuurosokealla* tarkoitetaan henkilöä, jolla on vakava-asteinen näkö- ja kuulovamman yhdistelmä (ks. lisää esim. Ahola 1991, 14–15). *Kuulomonivammaisella* tarkoitetaan henkilöä, jonka kuulovikaan liittyy jokin muu kehityksen osa-alueen vammaisuus kuten rakenteellinen poikkeavuus tai älyllinen jälkeenjääneisyys (ks. lisää esim. Kärkkäinen 2002, 191–192). *Sisäkorvaistutteen saaneella* tarkoitetaan henkilöä, jolle on kirurgisessa leikkauksessa asennettu päähän sisälle elektroninen laiteisto, joka on yhteydessä pään ulkopuolella oleviin osiin. Sisäkorvaistute on tarkoitettu henkilöille, joille tavallinen kuulokoje ei anna riittävästi apua. Nykyään lähes 80 prosentille kuuroista tai vaikeasti kuulovammaisista lapsista asennetaan sisäkorvaistute (ks. lisää esim. Kurki & Takala 2002, 44–50).

maan puolustukseen huonokuuloisten ryhmän luonteesta. Sen mukaan huonokuuloiset ovat nimittäin liian suuri ja heterogeeninen ryhmä tarkemmin tutkittavaksi (esim. Ross 1996 ja Antonson 1998, 60). Mielestäni tämä osoittaa vain tämänhetkisten käytänteiden, luokitteluiden ja toimintatapojen ongelmallisuuden suhteessa huonokuuloisiin tai huonokuuloisuuteen.

Lääketieteellisen näkemyksen ja siihen pohjautuvien tutkimusten kenties suurin moraalinen vääryys näkyy siinä, ettei huonokuuloisten tavalle kokea oma tilanteensa ole sijaa. Ajattelun lähtökohtana pidetään lääketieteellistä itsestäänselvyttä, jonka mukaan huonokuuloinen on sairas ja häntä tulee kuntouttaa. Ajattelumalli sulkee pois mahdollisuuden, että huonokuuloinen pitäisikin itseään terveenä. Häntä tarkastellaan ulkopuolisen näkökulmasta, jolloin vaarana on huonokuuloiselle itselleen tärkeiden asioiden rajautuminen pois.

Tutkimukselliset ongelmat

Lääketieteelliseen näkemykseen perustuvien tarkastelujen keskeisin tutkimuksellinen heikkous on se, että ne eivät kykene selittämään laaja-alaisesti ja perustellusti muita kuin kuulemiseen liittyviä asioita. On esimerkiksi vaikeata kuvitella, että huonokuuloisten sosiaaliseen ja kulttuuriseen elämään liittyviä kysymyksiä pystyttäisiin tarkastelemaan lähtökohdasta, joka priorisoi huonokuuloisen vamman kaiken muun edelle ja siten alistaa huonokuuloisten kokonaisvaltaisen tulkinnan. On hyvin todennäköistä, että lähtökohdaltaan lääketieteellisen tutkimuksen koko viitekehyskin on lääketieteellinen. Vaarana on tällöin, että tutkijan ajattelu, havainnointi ja tulkinnat on jo ennalta määritelty lääketieteellisen näkemyksen suuntaisiksi. Yksilön vamma ohittaa kaikki muut mahdolliset tekijät, koska sillä nähdään olevan merkittävin vaikutus tutkittavaan. Tutkimuksen lähtökohdan ja tavoitteen välille muodostuu tällöin helposti ristiriita, joka vaikuttaa väistämättä koko tutkimusprosessin kulkuun

ja tuloksiin. Tutkimuksen tavoitteen toteutumista ohjaavat tästä syystä lähinnä lääketieteelliset etukäteisoletukset, eivät julkilausutut tavoitteet. (Ks. tarkemmin Kalela 2002, 9–13.)

Suomalaisessa kuulovammaisuutta koskevassa kirjallisuudessa käsitettä *huonokuuloisten kulttuuri* ei esiinny lainkaan. Kyse ei mielestäni ole siitä, että joillakin huonokuuloisilla on tai ei ole niin selviä, muista erottuvia piirteitä, että olisi mahdollista puhua heidän omasta kulttuuristaan. Kysymys on ennemminkin siitä, että huonokuuloisten yhteisille tavoille, totumuksille, perinteille ja uskomuksille ei lääketieteeseen perustuvissa tutkimuksissa ole lähtökohtaisesti tilaa. Vähälle huomiolle tai kiinnostuksen ulkopuolelle jäävät niin ikään huonokuuloisen sosiaalinen, henkinen ja psyykinen puoli. Samoin huonokuuloisen sosiaalipsykologiset tekijät, kuten esimerkiksi identiteetti, asenteet ja arvot, rajautuvat pois. Sikäli kun tarkastelu kohdentuu näihin jo edellä mainittuihin tekijöihin, lääketieteellistä lähtökohtaa käyttävät tutkijat ovat kiinnostuneita niistä korkeintaan huonokuuloisen vammalle alisteisina piirteinä. Niitä ei lähestytä itsenäisinä, kokonaisvaltaisen persoonan osina.

Lääketieteellinen näkemys pitää huonokuuloisuutta yksilön ongelmana, johon puututaan erilaisilla kuntoutuksellisilla väliintuloilla. Niiden ensisijaisena tavoitteena on ongelman poistaminen tai lieventäminen. Lähtökohdiltaan lääketieteellisissä tutkimuksissa ei tilanteen, toimijoiden, ympäristön ja yhteiskunnan juurikaan ajatella aiheuttavan ongelmia. Niiden ei katsota vammauttavan huonokuuloisia heikentämällä heidän mahdollisuuksiaan toimia (Warick 2003, 29). Sen sijaan tutkimukset nojautuvat enemmänkin lääketieteelliseen perspektiiviin, jossa huonokuuloisuutta pidetään yksilöllisenä vammana, joka poikkeaa terveen ihmisen normista. Yksilö nähdään heikon kuulonsa uhrina ja häntä rohkaistaan mukautumaan vammaansa. (Vrt. Haapala 2000, 5–7, vammaisuuden yksilöllisestä ja sosiaalisesta mallista.)

Pedagoginen näkökulma

Vaikka lääketieteellisellä näkemyksellä on ollut selkeä valta-asema huonokuuloisiin liittyvissä kysymyksissä, on se viime vuosien aikana saanut rinnalleen myös muita näkökulmia. Lääketieteellisen lähtökohdan ei ole katsottu tarjoavan enää riittävästi tyydyttäviä vastauksia. Huonokuuloisia on tästä syystä alettu lähestyä myös muista kuin vain perinteisestä vammais- ja sairausnäkökulmasta. Alan uusimpien teosten joukkoon kuuluva Marjatta Takalan ja Elina Lehtomäen toimittama *Kieli, kuulo ja oppiminen – kuurojen ja huonokuuloisten lasten opetus* (2002) on tästä mainio esimerkki. Teoksen näkökulma on kontekstin eli opetukseen liittyvien kysymysten määräämä, pedagoginen. Lähtökohdana on ensisijaisesti lapsi ja hänen elämäntilanteensa, kuulo on toissijainen (Kärkkäinen 2002, 88).

Kasvattajan näkökulmasta lapsen oppimisessa on olennaista toiminta ja osallistuminen. Hänen on tiedettävä, miten lapsi voi osallistua opetukseen ja miten opetuksen voi suunnitella niin, että se edistää mahdollisimman hyvin lapsen kehitystä. Näkemyksen mukaan lapsen kuulovamma huomioidaan niin opetuksen suunnittelussa, toteutuksessa kuin arvioinnissakin. Se sisältää opetuksen eriyttämisen ja sopivien opetusmenetelmien käytön sekä lapsen kyvyt ja tarpeet huomioivan kommunikoinnin. (Takala 2002, 26.)

Kun pedagogista näkemystä sovelletaan käytännössä, on huonokuuloisen oppilaan tilanne huomattavasti monimuotoisempi kuin esimerkiksi (muiden) yleisopetuksen oppilaiden. Riippumatta siitä, missä puitteissa huonokuuloinen oppivelvollisuutensa suorittaa (yleis- tai erityisopetuksessa), opettaja joutuu joka tapauksessa miettimään ja selvittämään monia kysymyksiä. Sopivat kuulemisolosuhteet ovat yksi keskeisimmistä: kuulemiseen vaikuttavat melu- ja puheäänit (esim. ilmastointilaitteet, piirtoheitimen hurina tai ryhmätöiden puheensorina), luokan akustiset ominaisuudet (kaikuminen), puhujien välinen etäisyys ja sijainti huono-

kuuloiseen nähden sekä esimerkiksi puhujan puherytmi ja voimakkuus. Myös huonokuuloiseen oppilaaseen liittyvät kysymykset ovat oleellisia: hänen paikkansa luokassa opettajaan, muihin oppilaisiin, valaistukseen ja häiriöääniin nähden, apuvälineiden käyttäminen (kuulokoje ja muut kuuntelua parantavat välineet)¹⁶ sekä kommunikointitaidot, tausta ja tottumukset sekä luonnollisesti myös vanhempien toiveet (Sandelin-Nertamo 2002, 182–183).

Tässä esitetyt asiat ovat vain osa huonokuuloisen tehokkaan ja sujuvan oppimisen edellytyksistä. Ne liittyvät etupäässä peruskoulun opetus- ja oppimisympäristöön, mutta täsmälleen samat asiat ovat tärkeitä myös jatko-opinnoissa. Kuvatut asiat ovat suurimmalle osalle huonokuuloisista välttämättömiä ja tärkeitä myös laajemmassa kontekstissa – ne ovat osa jokapäiväistä elämää.

Sosiokulttuurisen lähestymistavan tarve

Kuulovammaisuutta koskevassa suomenkielisessä tutkimuksessa tapahtui merkittävä muutos 1990-luvun alussa, kun kuuroutta alettiin tarkastella perinteisen lääketieteellisen lähestymistavan ohella myös sosiokulttuurisesta näkökulmasta. Tämä uudentyypinen lähestymistapa merkitsi kuurojen näkemistä kulttuuriryhmänä, sekä kulttuurisena että kielellisenä (viittomakieli) vähemmistönä (ks. lisää esim. Jokinen 1991). Perinteisessä lääketieteellisessä näkemyksessä kuurous oli nähty vain vammana, joka poikkeaa terveen ihmisen normista.

Sosiokulttuurinen näkemys ei ole kuitenkaan laajentunut koskemaan huonokuuloisia. Lähes kaikissa tähän mennessä tehdyissä kuulovammaisuutta koskevissa tutkimuksissa sosiokulttuurista lähestymistapaa on käytetty

¹⁶ *Kuulokoje* on kuulovammaiselle tarkoitettu ääntä vahvistava apuväline (ks. lisää esim. Kurki & Takala 2002, 43). Muita apuvälineitä ovat esim. radiotaajuudella toimiva lähetin-vastaanotin eli *FM-laite* ja *ryhmäkuuntelulaite*, joka toimii periaatteessa samoin kuin FM-laite, mutta mikrofoneja on käytössä useampia tai vastaanotin ottaa signaalin laajemmalla alueella kuin FM-laite (ks. lisää esim. Aalto, Ilola, Kalela, Mäkelä, Valpas & Virtanen 2005).

tetty ainoastaan silloin, kun tutkimus on kohdistunut kuuroihin. Merkkejä alkavasta muutoksesta on kuitenkin havaittavissa, mutta niitäkin vasta opinnäytetöissä (ks. tarkemmin Kalela 2002, 9–13). Tämä muutos, varsinkin opinnäytetöiden kautta nähtynä, kuvaa toisaalta myös sukupolven vaihtumista. Tämän päivän tutkijoiden kokemukset ja näkemykset erilaisuudesta, esimerkiksi jatkuvan ja lisääntyvän monikulttuurisuuden myötä, ovat jokseenkin toisenlaisia kuin heidän vanhempinsa.

Vaikka sosiokulttuurinen lähestymistapa on vaikuttanut ensisijaisesti kuuroja koskevaan tarkasteluun, on se heijastunut myös huonokuuloisiin kohdistuneeseen tutkimukseen. Tämä näyttäisi liittyvän ajan hengen muuttumiseen. Yhteiskunnan suhtautuminen eri vähemmistöryhmiin on muuttunut jatkuvasti yhä suvaitsevampaan suuntaan, varsinkin 1990-luvulla. Aiempaa tilannetta kuvaa kuurojen opetus. Viittomakielen käyttöä kuurojen opetuskielenä ei pidetty alan asiantuntijoiden mukaan suositeltavana: sen käytön katsottiin – erheellisesti – estävän puheen (kielen) oppimisen ja siten hidastavan ajattelun kehittymistä (perusteellisemmin Salmi & Laakso 2005, 144–148). Yhteiskunnan diskriminoivaa asennetta kuuroja ja viittomakieltä kohtaan pidettiin oikeutettuna, koska kuurojen ”normalisoimista” pidettiin kaikkien yhteisenä tavoitteena. Oralistinen (puhetta korostava) opetusmuoto nähtiin siksi perustellumpana kuin viittomakielen käyttö, ja se säilytti asemansa 1970-luvulle saakka (esim. Malm 2000, 30; Takala 2002, 117–118; Jokinen 2002, 67–68). Virallisen opetuskielen aseman viittomakieli sai vasta vuonna 1999 (Jokinen 2000b, 22–23).

Yhteiskunnallisen ilmapiirin muuttuminen näkyy selkeästi pedagogisessa näkökulmassa. Se on tähän mennessä ainoa näkemys lääketieteen rinnalla, joka eksplisiittisesti otetaan huomioon myös huonokuuloisia käsittelevissä painetuissa julkaisuissa. Mitä pidemmän aikaa sosiokulttuurinen näkemys on vaikuttanut suomalaiseen kuulovammaisuutta koskevaan tutkimuskenttään, sitä monipuolisemmiksi ovat huonokuuloisista tehtyjen tutkimusten lähtökohdat 1990-luvun lopulta alkaen

muuttuneet. Sosiokulttuurinen näkemys on mielestäni toiminut eräänlaisena tienraivaajana muille näkemyksille. Se on antanut aihetta ja syyn lähestyä tarkasteltavia ilmiöitä monipuolisemmin, ei vain patologisesti, vamman ehdoilla.¹⁷

¹⁷ Kuuroja koskevassa suomenkielisessä tutkimuksessa sovelsi sosiokulttuurista näkemystä ensimmäisenä Markku Jokinen (1992), joka on kansainvälisesti tunnettu ja arvostettu kuurojen kulttuurin ja kaksikielisyyden asiantuntija. Hän on Jyväskylän yliopiston viittomakielisen luokanopettajakoulutuksen koulutuspäällikkö sekä myös Suomen Kuurojen Liiton ja Kuurojen maailmanliiton puheenjohtaja.

5 HUONOKUULOISTEN KOLMIJAKOINEN RYHMITTELY

Sosiokulttuurisen lähestymistavan merkitys ja sen tarjoamat mahdollisuudet huonokuuloisten tarkastelussa avautuivat itselleni puolivahingossa ryhtyessäni tekemään kasvatustieteen proseminaarityötä syksyllä 2001. Jäsensin tuolloin noin kymmenen vuoden kokemukseni ja havaintoni erilaisista huonokuuloisista, siten kuten itse ymmärsin heidän tilanteensa. Tuloksena syntyi kolme toisistaan selkeästi eroavaa ryhmää, jotka ovat mielestäni edelleen perusteltuja. Näkemys näistä ryhmistä on kuitenkin hioutunut. Olen ensinnäkin ollut aiempaa tiiviimmässä yhteistyössä erilaisten huonokuuloisten kanssa ja tarkastellut heihin liittyviä kysymyksiä monissa eri yhteyksissä. Toiseksi, proseminaarityövaiheessa luin ja tarkastelin huonokuuloisia käsittelevää kirjallisuutta selkeästi kaipa-alaisemmin kuin tänä päivänä. Lisäksi neljän viime vuoden aikana ”kuulovammaisuusala” on selkeästi kehittynyt, esimerkiksi kirjallisuutta on tullut enemmän. Jo esittelemäni pedagoginen näkemys on tästä yksi merkittävä osoitus.

Seuraavassa esiteltävässä huonokuuloisten kolmijakoisessa ryhmitteilyssä kaksi ensimmäistä ryhmää ovat identifioituneet joko valtaväestöön tai kuurojen yhteisöön. Käytän heistä tämän perusteella nimityksiä VA-VA eli valtaväestöön identifioituneet huonokuuloiset ja VIVI eli viittomakielisiksi identifioituneet huonokuuloiset. Kolmas ryhmä muodostaa puolestaan oman itsenäisen ryhmän, josta käytän nimitystä KUHU eli kulttuurilliset huonokuuloiset.¹⁸

¹⁸ Tässä kolmijakoisessa ryhmitteilyssä on joitakin yhtymäkohtia yhdysvaltalaisen Neil Glickmanin (1996) kuurojen kulttuurista suuntautumista koskevan neliosaisen luokittelujärjestelmän kanssa.

VAVA-ryhmä

Huonokuuloisten ylivoimainen enemmistö identifioituu lähes täysin valtaväestöön. He tiedostavat erilaisuutensa (kuulevat heikommin kuin muut), mutta pitävät hyväksytyksi tulemista tärkeämpänä kuin valtaväestöstä erottumista. Heillä ei yleensä ole mitään yhteyksiä muihin huonokuuloisiin tai kuuroihin. Siksi lähes kaikki sosiaaliset suhteet sijoittuvat valtaväestön keskuuteen. Kommunikointi perustuu pääasiallisesti kuuloon ja puheeseen. Ryhmän jäsenet eivät muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta osaa tai käytä viittottua puhetta, viittomakieltä tai muita manuaalisia kommunikointimenetelmiä. Sosiaaliset tilanteet eivät tuota kuulemisen kannalta juurikaan vaikeuksia.

VIVI-ryhmä

Tämän ryhmän huonokuuloisilla on edellisen ryhmän tapaan aktiivisia yhteyksiä valtaväestöön. Lähimmät suhteet muodostetaan kuitenkin kuurojen yhteisön jäseniin, ja siksi he ovat myös identifioituneet viittomakielisiksi. Käsitteenä *viittomakielinen* ei sisällä ainoastaan kielellistä merkityssuhdetta, vaan siihen sisältyy myös vahva kulttuurinen yhteys kuuroihin, heidän yhteisönsä, perinteisiin ja historiaan. Tällä yhteydellä on merkittävä vaikutus ryhmän sosiaaliselle identiteetille. Kommunikointi oman ryhmän huonokuuloisten ja kuurojen kanssa tapahtuu ensisijaisesti viittomakielellä. Yhteydet valtaväestöön ja esimerkiksi arkipäivän askareiden hoito tapahtuu kuitenkin puheella, joka nähdään niin ikään tärkeäksi osaksi yksilöllistä identiteettiä. Se luo yhdessä viittomakielen kanssa perustan, joka mahdollistaa vuorovaikutuksen kahdessa eri kulttuurissa.

KUHU-ryhmä

Valtaväestön kanssa tapahtuvan kommunikaatiomuodon osalta kulttuurillisesti huonokuuloisten ryhmä ei eroa edellisistä. Kuuloon ja puheeseen perustuva kommunikaatio hallitsee selkeästi kaikissa sosiaalisissa tilanteissa, muttei ole ainoa. Osa käyttää tilanteesta riippuen myös viittottua puhetta oman ryhmän jäsenten kanssa ja muutamat myös viittomakieltä viittomakielisten kanssa. Ryhmän jäsenten arkinen elämä keskittyy VAVA-ryhmän tavoin lähinnä valtaväestön keskuuteen. Heillä ei ole juurikaan aktiivisia yhteyksiä kuurojen yhteisön suuntaan. Nämä huonokuuloiset ovat kuitenkin jatkuvassa tai säännöllisessä yhteydessä oman ryhmänsä jäseniin. Yhteiset kokemukset, arvot ja yhteinen tapo olla vuorovaikutuksessa sekä toisten että valtaväestön kanssa tarjoavat vertaistunnetta ja auttavat oman identiteetin rakentamisessa. Identifioituminen tapahtuukin juuri siksi toisiin kaltaisiin, oman ryhmän huonokuuloisiin. Ryhmän jäsenet tiedostavat yleensä hyvin huonokuuloisuuteen liittyvät tekijät ja pitävät myös tärkeänä välittää tätä tietämystä valtaväestön suuntaan. Oma ryhmä koetaan tärkeäksi sekä yksilöllisesti (ryhmään kuuluminen ja samankaltaisuus) että yhteisöllisesti (ryhmän päämäärät ja yhteiset edut).

Ryhmittelyn tarkoitus

Vasta myöhemmin oivalsin kolmijakoisen ryhmittelyni olevan samansuuntainen sosiokulttuurisen näkemyksen kanssa. Ryhmittelyn alkuperäisenä tarkoituksena proseminaarityötä aloittaessani oli muodostaa itselleni jonkinlainen käsitys siitä, keitä huonokuuloiset ovat ja miten he eroavat toisistaan. Kuulon määrällä oli tämän kuvan muodostamisessa vain pieni merkitys, sen olivat kokemukseni osoittaneet. Sen sijaan merkitystä saivat muut huonokuuloisiin liittyvät tekijät, jotka kuvasivat laaja-alaisemmin, minkälaisista ihmisistä on kysymys.

Sosiaalinen identiteetti viittaa niihin piirteisiin ja ominaisuuksiin,

jotka ovat yhteisiä saman ryhmän jäsenten kanssa (Helkama ym. 1999, 366). Tähän lähtökohtaan perustuu myös juuri kuvattu kolmijakoinen ryhmittelyni. Se on itse asiassa ensimmäisen vaiheen hahmotelma huonokuuloisten erilaisista sosiaalisista identiteeteistä. Ryhmittely pohjautuu luvun 4 kuvioon 3 (s. 36), jossa olen kuvannut huonokuuloisten keskinäisiä suhteita ja kulttuurista etäisyyttä sekä valtaväestöön että viittomakielisiin kuuroihin. Ryhmien tärkeimpänä jaottelun perusteena olen käyttänyt huonokuuloisen viiteryhmää, eli sitä joukkoa, johon hän samaistuu ja jota hän pitää muita ryhmiä tärkeämpänä (Allardt 1983, 69). Merkitystä kantavat myös huonokuuloisten sosiaaliset suhteet ja kommunikatiiviset piirteet.

Ryhmittely koskee ensisijaisesti niitä, jotka ovat olleet syntymästään tai lapsuudestaan lähtien huonokuuloisia. Ikähuonokuuloiset (henkilöt, joilla kuulo on heikentynyt iän myötä) on jätetty tästä ryhmittelystä tarkoituksellisesti pois, koska he poikkeavat niin monessa suhteessa muista esitetyistä ryhmistä. Suurimpana erona on heidän identiteettinsä, joka on rakentunut täysin kuulevana olemiseen. Elämään liittyvät muutokset, jotka vaikuttavat myös identiteetin uudelleenkehittymiseen, ovat tapahtuneet vasta kuulon heikentymisen myötä, yleensä vasta vanhuusiässä.

Sisäkorvaistutteen saaneiden ja kuuroutuneiden tilanne muistuttaa usein monilta osin huonokuuloisten tilannetta. Nämä kaksi ryhmää on kuitenkin jätetty tietoisesti tämän tutkielman ulkopuolelle ensinnäkin siksi, että kiinnostukseni koskee ennen muuta huonokuuloisia. Toiseksi sisäkorvaistutteen saaneet ovat sen verran uusi ryhmä, että riittävää tutkimusta ei ole heistä vielä saatavilla. Kuuroutuneita taas on tarkasteltu omana ryhmänään vielä vähemmän kuin huonokuuloisia.

Kolmijakoisen ryhmittelyn tarkoituksena ei ole piirtää ylittämättömiä rajoja ja eriarvoisuutta ihmisten välille eikä luoda etäisyyttä eri tavalla itsensä kokevien huonokuuloisten välille. Paremminkin, ryhmittely on keino yksinkertaistaa ja saattaa huonokuuloisten tarkastelu hallittavampaan muotoon. Huonokuuloisiin liittyviä piirteitä on vaikeata havai-

ta ja mahdotonta selvittää ilman nimikkeitä ja jonkinlaista jaottelua.

Ryhmittelystä on syytä huomioida, että määrittelyt ovat vahvoja yleistyksiä. Huonokuuloiset ystäväni ovatkin kertoneet löytävänsä itsensä tai joistakin tovereistaan piirteitä kahdesta ryhmästä. Näin varmasti onkin, yhtymäkohtia ja osittaista päällekkäisyyttä kun ei voi ihmisiä kuvattaessa koskaan välttää. Kaikki, joiden kanssa olen jaottelusta keskustellut, ovat kuitenkin esittäneet ryhmittelyn olevan onnistunut yleiskuvaus vallitsevasta tilanteesta. Sen on kerrottu antavan huomattavasti enemmän informaatiota erilaisista huonokuuloisista kuin vain yksittäinen termi, esimerkiksi *lievästi huonokuuloinen*, joka kuvaa vain jäljellä olevaa kuulon määrää.

Itsekritiikkiä

Proseminarityövaiheessa en löytänyt kirjallisuudesta oman kokemukseni mukaisia ryhmiä, päinvastoin. Huonokuuloisia on tarkasteltu yleensä yhtenä kokonaisuutena, ei erilaisina ryhminä. Sikäli kun huonokuuloisia on luokiteltu, niissä on kiinnitetty huomiota vain kuulovian vaikeusasteeseen. Tarkastelemanani suomenkielinen kirjallisuus ei tarjonnut tutkimuksellista tukea ryhmittelylleni eli kokemusteni ja havaintojeni tulkitsemiselle. Kirjallisuuden tapa lähestyä huonokuuloisia näytti nimittäin olevan sellainen, että tällaiselle mahdollisuudelle ei edes lähtökohtaisesti ollut tilaa.

Proseminarityötä tehdessäni käsitykseni huonokuuloisista ja huonokuuloisuudesta olivat kuitenkin jokseenkin kehittymättömiä. Tähän vaikutti muun muassa kokemusteni rajoittuminen suurimmaksi osaksi VIVI-ryhmän huonokuuloisiin. Lähestyin huonokuuloisia turhan kapea-alaisesti, lähinnä viittomakielisten kuurojen ja viittomakielisten huonokuuloisten ehdoin. En vielä nähnyt ja ymmärtänyt huonokuuloisten erilaisuuden merkitystä ja sen laajempia seurauksia. Proseminarityössä muita kohtaan esittämäni kritiikki siitä, ettei huonokuuloisille tehdä oi-

keutta, kohdistui siksi osittain myös itseeni. Olin unohtanut Aristoteleen ohjeen, jonka mukaan ”ilmiöitä on tutkittava niiden oman luonteen vaatimalla tavalla”. Sivuutin turhan helposti kuuloon sidoksissa olevat asiat tai annoin niille liian vähäisen merkityksen.

Tähän päivään tultaessa kokemukseni ja sen myötä myös ajatukseni huonokuuloisista ovat kehittyneet. Ryhmittelyni ei perustu enää vain subjektiivisiin havaintoihini, vaan olen saanut huonokuuloisten eri piirteille myös tutkimuksellista evidenssiä (ks. Kalela 2005)¹⁹. Olen keskustellut ryhmittelystäni sekä ”kuulovammaisalan” ammattilaisten että kuurojen kanssa ja saanut siitä positiivista palautetta. Ennen kaikkea erilaiset huonokuuloiset ovat suhtautuneet siihen tukea antaen ja kannustaneet sen eteenpäin kehittämisessä²⁰.

Ajatusteni kehittymiseen ja ryhmittelyn hioutumiseen ovat vaikuttaneet myös ”kuulovammaisalalla” tapahtuneet myönteiset muutokset. Huonokuuloiset ja kuurot ovat näkyneet eri medioissa entistä laajemmin, ja he vaikuttavat eri asioihin yhä useammalla yhteiskunnan sektorilla. Tämän tutkielman kannalta merkittävin seuraus on kuitenkin se, että huonokuuloisista ja kuuroista on julkaistu yhä enemmän kirjallisuutta. Tämä on edesauttanut ajatusteni jäsentymistä ja ennen kaikkea olen saanut laajemman tarkastelupohjan, johon peilata omia kokemuksiani ja havaintojani.

Seuraavassa onkin tarkoitus selvittää mitä uutta proseminarityön jälkeinen kirjallisuus tarjoaa. Miten laajentuneet kokemukseni ja näkemykseni vaikuttavat tähän tarkasteluun? Tuottaako kirjallisuuden kattavampi analyysi ja erittely nyt, noin neljä vuotta myöhemmin, jotain

¹⁹ Viittomakielen aineopintojen proseminarityössäni *Huonokuuloiset sosiolingvistisesti tarkasteltuna* (2005) selvitin ennen kaikkea huonokuuloisten identifioitumista, heidän sosiaalisia suhteitaan ja kommunikatiivisia piirteitä.

²⁰ Huonokuuloisilta saatu positiivinen palaute on näkynyt konkreettisessa muodossa esim. Regina Kankaanpään opinnäytetyössä *Huonokuuloinen ammattikorkeakoulussa* (2003) ja muutamassa tekeillä olevassa opinnäytetyössä. Näissä kolmijakoista ryhmittelyäni on käytetty teoreettisena lähtökohdana, samoin kuten aiemmin esitellyssä Mikä estää? -projektin tutkimuksessakin.

sellaista, joka tukisi tapaan lähestyä huonokuuloisia? Löydätkö yhtymäkohtia tai viittauksia esittämäni kolmijakoiseen ryhmittelyyn ja jos, niin minkälaisia?

Kirjallisuus

Takala ja Lehtomäki (2002, 255) sekä huonokuuloisia koululaisia tarkastellut Maija Härkönen (2001, 38) esittävät huonokuuloisten yleensä samaistuvan kuulevaan valtakulttuuriin. Samaan tapaan kuvaavat myös Takala (1995, 70) sekä viittomakielisten ja valtaväestön kohtaamisia tarkastellut Sanna Mäkelä (2004, 14). He nostavat edelleen esille, että huonokuuloiset eivät yleensä omaksu käyttäytymistapoja ja viittomakielen käyttöä kuurojen kulttuurista. Kuurojen identiteettiä pohtinut Sami Salo (2004, 26) käyttää näistä valtakulttuuriin samaistuneista, valtakulttuurin ehdot hyväksyvistä ja yksikulttuurisista kuuroista tai vaikeasti huonokuuloisista nimitystä patologisuuden hyväksyvä kuuro, PAHKU. Vaikka nimitys viittaa lähinnä kuuroihin, voi sen osittain rinnastaa koskemaan myös esittämäni VAVA-ryhmän jäseniä. He pyrkivät välttämään kaksikielisyyttä ja kaksikulttuurisuutta eli toimimaan kuten valtaväestön ”normaalit” edustajat yleensä.

Näihin VAVA-ryhmän toimintatapoihin ja samaistumiseen vaikuttavat monet eri syyt. Ulkopuolelta tapahtuva väliintuleminen, kontrollointi ja sosiaalinen paine saattavat synnyttää tilanteen, jossa huonokuuloisuus tuntuu kielteiseltä ja itselle vieraalta asialta. Sitä ei pidetä myönteisenä eikä luonnollisena ominaisuutena, johon oma minuus voisi perustua. Valtaväestö nähdään samaistumisen kohteena, tahdotaan ”olla kuten muutkin”. Vuorovaikutus muiden huonokuuloisten kanssa ei välttämättä tunnu tarpeelliselta tai haluttavalta. ”Enhän minä ole mikään vammainen, tai ainakaan en halua sellaiseksi samaistua”, saattaa usein olla käsitys itsestä (ks. myös Kent 2003, 321). Varjopuolena tässä tilanteessa on kuitenkin se, että näin ajatteleva huonokuuloinen ei ole

välttämättä tietoinen, minkälaisia muita huonokuuloisia on olemassa sekä mitä yhteinen toiminta ja yhteiset kokemukset voisivat tuoda tullessaan (ks. tarkemmin Kalela 2005, 27–30).

Edellä esitetyistä huonokuuloisten kolmesta ryhmästä on syytä huomata, että ne eivät ole todellisuuden välittömiä kuvia. Varsinkaan VA-VA- ja VIVI-ryhmät eivät ole konkreettisessa muodossa olevia ryhmiä, vaan enemmänkin teoreettisia jäsenyyksiä, joilla viitataan tietyyppisiin huonokuuloisiin. Molempien ryhmien jäsenet assimiloituvat johonkin laajempaan yhteisöön. KUHU-ryhmä saattaa puolestaan joidenkin kohdalla edustaa tiettyä vaihetta elämässä. Vanhemmiten, perheen ja lasten tulon jälkeen, sosiaalinen toiminta muiden huonokuuloisten kanssa voi muuttua lähemmäksi VAVA-ryhmän tilannetta. Ryhmän sosiaalinen identiteetti pysyy kuitenkin samana, vaikka jäsenten yksilöllinen identiteetti saattaakin muuttua tai vaihdella. Olen tavannut monia iältään vanhempia huonokuuloisia, jotka edustavat edelleen selkeästi KUHU-ryhmän piirteitä. Tiettyyn ryhmään kuuluva ei välttämättä täytä kaikkia ryhmän ominaisuuksia. Yleensä hän kuitenkin tuntee jonkin ryhmän piirteiden kuvaavan itseään selkeästi paremmin kuin toisen ryhmän.

Kuurojen yhteisön jäsenyyden määrittelyssä on tärkeintä niin sanottu asenteellinen kuurous eli se, että henkilö samaistuu yhteisön jäseniin ja että yhteisö hyväksyy hänet jäsenekseen (Baker & Cokely 1980, 55). Tämä koskee myös VIVI-ryhmäläisiä, jotka asennoituvat positiivisesti viittomakieleen, kuurouteen ja yhteisön kulttuuriin (ks. lisää esim. Stinson & Whitmire 2000, 70). Heillä viittomakielen hallinta sekä halu olla samaa kieltä käyttävien kanssa näyttävät olevan oleellimmat samaistumisen kriteerit visuaalisen elämäntavan lisäksi. Yhteisöön kuulumisessa on ratkaisevaa myös henkilön oma identiteetti eli se, että hän tuntee olevansa yhteisön jäsen. (Vrt. Jokinen kuurojen yhteisöstä 2000a, 83–84.)

Kuurojen yhteisöön kuuluu siis viittomakielisten kuurojen lisäksi myös sellaisia, jotka kuulevat sen verran, että pystyvät käyttämään puhelinta ja puhumaan niin hyvin, että ulkopuoliset ymmärtävät heitä.

Silti he samaistuvat kuurojen yhteisön jäseniin ja ovat valinneet viittomakielisen elämäntavan. Ulkopuolisista tämä saattaa tuntua hiukan paradoksaaliselta, mutta tarkemmin ajateltuna kysymys on siitä, että viittomakielisten kanssa muun muassa mahdollistuu tasa-arvoisen ja sujuvan vuorovaikutuksen periaate: se, ettei ole minkäänlaista estettä tai hidastetta sen enempää kahdenkeskiselle kuin ryhmässä tapahtuvalle keskustelullekaan. Ja se, että on toisia samankaltaisessa tilanteessa olevia, joiden kanssa voi kokemuksia jakaa. Kuulon määrällä ei loppujen lopuksi ole kovin suurta merkitystä. (Jokinen 2000a, 83–84.)

Jokisen näkemystä kuurojen yhteisöön kuuluvista huonokuuloisista tukevat myös Padden ja Humphries (1988, 3–4), Takala (1995, 66) ja Warick (2003, 27). Takala ja Lehtomäki (2002, 255) esittävät asian hie-man lievemmin: ”Huonokuuloisista osa opettelee viittomakieltä ja selvi-ää näin myös kahdessa ’maailmassa’, kuurojen ja kuulevien.” Samaan tapaan kuvaa myös Mäkelä (2004, 14): ” – – toiset (vaikeasti huonokuuloiset) saattavat käyttää viittomakieltä kommunikaatiossa.”

Kaksi- tai monikielisyyden merkitys korostuu entisestään uudemman viittomakielinen-termin yhteydessä. Sillä saatetaan painottaa enemmän kieltä ja sen käyttöä eli tavallaan kielellinen identiteetti on korostuneem-min esillä. Kuuromaisuudella tai kuulemisella ei tällöin ole entisenlaista merkitystä. Tämä pätee hyvin niihin huonokuuloisiin, jotka käyttävät mieluiten viittomakieltä. Viime aikoina yhä useampi huonokuuloinen on alkanut käyttää viittomakieltä toisena kielenään tai tasaveroisesti pu-hutun kielen kanssa. Monet heistä hyötyvät esimerkiksi viittomakielen tulkkipalvelusta opiskelussa. He voivat kommunikoida spontaanisti ja tasaveroisesti ryhmässä ilman kuulemisen asettamia rajoituksia. (Jokinen 2002, 83.)

Kuurojen yhteisöön kuuluva huonokuuloinen saattaa kohdata myös ongelmia: yhteisö voi ohittaa hänet tai jopa joissakin tilanteissa olla hyväksymättä häntä jäsenekseen. Vuorovaikutustilanteissa valtaväestön kanssa kuurot taas käyttävät näitä samoja ihmisiä apunaan (tulkkeina)

ja pitävät heitä tarpeellisina (Higgins 1980, 83–85). Jos huonokuuloisen käyttäytymisessä näkyy ”toisten” eli kuulevien piirteitä, jopa silloin kun ketään kuulevaa ei ole paikalla, saatetaan häneen suhtautua epäilevästi. Esimerkiksi reagoiminen puhelimen soimiseen, ovikelloon, musiikkiin tai muuhun ääneen osoittaa huonokuuloisen ja kuuron eron. Jotkut huonokuuloiset välttävätkin tietoisesti tällaisia käyttäytymispiirteitä, jottei heitä kategorisoitaisi lähelle kuulevia (ks. kuvat 1 ja 2, s. 34-35). Kuurojen yhteisö saattaa käyttää yhteisöön kuuluvista huonokuuloisista ilmaisua ”kuuro, mutta oikeasti huonokuuloinen”. Tämä ilmaisu sisältää vaihtelevuuden, toisinaan huonokuuloiset ”hyväksytään”, toisinaan taas ei. Suomalaisessa kuurojen yhteisössä lähinnä vanhemmat kuurot saattavat suhtautua huonokuuloisiin epäilevästi. (Padden & Humphries 1988, 50–51.) Nuoremmat kuurot eivät pane kuulostatukselle enää suurtakaan painoa (Jokinen 2002, 77).

Kirjallisuuden tuottamat tulokset

Edellä esitetyt kirjallisuuslähteet keskittyvät ensisijaisesti kuurojen tarkasteluun tai huonokuuloisten tarkasteluun yhdessä kuurojen kanssa. Pelkästään huonokuuloisia käsitteleviä painettuja julkaisuja ei ole Suomessa edelleenkään tehty. Viittomakielisten kuurojen kohdalla tilanne on niin Suomessa kuin ulkomaillakin hyvin toisenlainen. Ehkä juuri siksi edellä esitetyt kirjallisuusviittaukset keskittyvät vain kahteen ääripäähän: identifiointumiseen ja assimilointumiseen joko valtaväestöön tai kuurojen yhteisöön. Tältä osin kirjallisuus näyttää siis tukevan kolmijakoista ryhmittelyäni. Tuki koskee kuitenkin vain VAVA- ja VIVI-ryhmiä.

Huonokuuloisten omasta ryhmästä (KUUH-ryhmä) sekä siihen liittyvistä tekijöistä ja piirteistä ei löydy suomenkielisestä kirjallisuudesta mitään viittauksia. Huonokuuloisista ei ajatella, että he voisivat muodostaa oman, itsenäisen ryhmänsä, joka ei olisi alistainen joko valtaväestölle tai viittomakielisille kuuroille. Tällaista mahdollisuutta ei kirjallisuudessa

sa tunneta. Sen sijaan huonokuuloisten ajatellaan yleisimmin olevan vain kuulokyvyltään toisista erottuva suuri joukko. Eiväthän urheilijat tai muusikotkaan muodosta erillisiä alalajeja, jos heidät nähdään vain urheilijoina ja muusikkoina. Huonokuuloisten tilanne muuttuu täysin toisenlaiseksi, kun huomiota kiinnitetään heidän toisistaan selkeästi erotuviin piirteisiin ja ominaisuuksiin. Kuten edellä on tullut esille, nämä ovat paljon muutakin kuin vain kuuloon liittyviä.

Suomenkielisestä kirjallisuudesta poiketen Antonson (1998, 156) esittää valtaväestöön ja kuuroihin identifioitumisen lisäksi hänen tutkimukseensa osallistuneiden huonokuuloisten jäävän usein valtaväestön ja kuurojen väliin (mitt emellan), he eivät tunne kuuluvansa kumpaankaan ryhmään. Brunberg (2003) tukee tätä ajatusta, joskin hän näkee sen vain yhdeksi mahdollisista identiteettivaihtoehdoista. Kokonaisuudessaan Brunbergin esittämä huonokuuloisten monien identiteettien järjestelmä (ks. luku 3, s. 30-31) on hyvin samansuuntainen kolmijakoisen ryhmittelyni kanssa. Merkittävin yhtäläisyys on huonokuuloisten itsenäisen identiteetin tunnustamisessa ja sen esilletuomisessa. Suuri osa muista esitellyistä tutkijoista näkee huonokuuloisten samaistuvan valtaväestöön tai viittomakielisiin kuuroihin ja rakentavan identiteettiään heidän kauttaan.

Brunberg (2003) erottelee vielä neljänneksi vaihtoehtoiseksi identiteettiryhmäksi ne huonokuuloiset, joilla on epävarma tai ristiriitainen käsitys itsestään ja suhteestaan muihin. Itse en ole tietoisesti halunnut nostaa tällä tavalla kokevia omaksi ryhmäkseen, koska jokaisella meistä, ja varsinkin vähemmistöryhmän jäsenillä, on jossain vaiheessa elämää epävarmoja käsityksiä itsestä. Toisilla ne ovat pidempiaikaisia ja toistuvia, toisilla ne taas kuuluvat vain tiettyyn elämänvaiheeseen. Identiteetti eli tässä yhteydessä käsitykset itsestä eivät ole koskaan staattisia, vaan jatkuvasti muutokselle alttiina olevia dynaamisia suhteita sekä itseän että muihin.

Kirjallisuudesta löytyy identifioitumisen lisäksi myös viittauksia

huonokuuloisten kommunikointiin, mutta sitä koskevat havainnot on tehty vain kuurojen yhteisön huonokuuloisista eli VIVI-ryhmästä. Jos huonokuuloisten kommunikointitapoja tai -kieltä on tarkasteltu laajemmin (esim. Takala & Lehtomäki 2002), tulokset esitetään joko kuulovian vaikeusasteluokittelun mukaan tai yleistetään koskemaan kaikkia huonokuuloisia. Muita yhtymäkohtia kolmijakoiseen ryhmittelyyni en kirjallisuudesta löytänyt.

Yhteenvetona kirjallisuuden tuottamista tuloksista voi todeta, että sain osittaista tukea huonokuuloisia koskevalle lähestymistavalleni. Tukea tuli ennen muuta ajatukselle VAVA- ja VIVI-ryhmistä ja niidenkin kohdalla lähinnä vain identifioitumiselle. Muita kuin kuulokykyyn liittyviä tekijöitä tai identifioitumista ei nähdä sellaisina eroja tuottavina piirteinä, jotka voisivat johtaa huonokuuloisten toisistaan erottumiseen ja lopulta erillisiin ryhmiin. Jos tätä ajattelutapaa noudatetaan, KUHU-ryhmällä on hyvin pienet mahdollisuudet muodostaa oma, itsenäinen ja muista erottuva ryhmänsä.

6 LUOKITTELUN ONGELMISTA

Kuurojen yhteisöä ja kuuroja koskevissa tarkasteluissa patologinen puute-ideologia on vaikuttanut hyvin pitkään²¹ siihen tapaan, miten kuurot on määriteltä. Yksityiskohtaisten selitysten ja ”tosiasioiden” kuvailujen kohteena ovat olleet kuurojen kuuloviat, ja heidän luokittelunsa on perustunut näiden vikojen vaikeusasteisiin. Muita ”tosiasioita”, esimerkiksi sosiaalisesta ja kulttuurisesta elämästä, on tulkittu vain näiden vikojen ja luokitteluiden seuraamuksina. Fyysisten ominaisuuksien on katsottu määrittelevän kaikki ne valinnat, jotka kuurot tekevät elämässään. Esimerkiksi sosioekonomisen luokan tai viiteryhmän ei ole nähty vaikuttavan valintoihin. (Padden & Humphries 1988, 10.)

Vaikka edellä kuvattu ilmiö liittyy kuuroihin, se voisi yhtä hyvin sopia myös huonokuuloisiin. Itse asiassa se kuvaa mielestäni jopa paremmin heitä kuin kuuroja. Kuuroja koskevissa tarkasteluissa sosiokulttuurinen näkökulma on vähitellen saamassa vankan aseman lääketieteellisen näkemyksen rinnalla. Samankaltaista selkeää muutosta ei ole havaittavissa huonokuuloisten kohdalla, eikä huonokuuloisuuden määrittely tai luokittelu ole muuttunut viime vuosikymmenten aikana. Huonokuuloisuuteen suhtaudutaan edelleen patologisesti, ja määrittelyn ja jaottelun pohjana on se, mitä ja miten huonokuuloinen kuulee.

Tätä ajattelutapaa edistää osaltaan poikkeavien ihmisten luokittelu. Olennaista poikkeavien ihmisryhmien luokittelussa, havainnoinnissa ja vuorovaikutuksessa ovat tällöin ne merkitykset, joita luokitteluun liitetään. Lääketieteen ja esimerkiksi erityiskasvatuksen käyttämät luokittelukategoriat, kuten poikkeavuus- ja vammakategoriat yleensäkin,

²¹ Suomessa käytännössä 1990-luvun alkuun saakka, jolloin lääketieteellisen näkemyksen rinnalla alettiin käyttää myös sosiokulttuurista lähestymistapaa.

pitävät sisällään, paitsi ”objektiivista” tietoa ihmisistä, myös poikkeavia ihmisiä koskevia subjektiivisia tulkintoja, ajattelutapoja ja ylimääräisiä merkityksiä. Nämä tulevat usein esiin ennakkoluuloina. Jos ennakkoluulot muodostavat kaavamaisen yliyksinkertaistuneen käsityksen jostakin ihmisryhmästä, puhutaan stereotyyppisestä käsityksestä, stereotyypiasta. (Hautamäki, Lahtinen, Moberg & Tuunainen 1993, 135–136.) Huonokuuloisiin kohdistuneista ennakkoluuloista ja stereotyypioista voi esimerkiksi käyttää kuulovammaisten koulutuksen ja opetuksen muutoksia. Ne ovat kansainvälisen vertailun mukaan perustuneet yleensä enemmän vahvistamattomiin oletuksiin, myytteihin ja ideologioihin kuin tutkimustuloksiin (Lehtomäki 2001, 257).

Tässäkin tutkielmassa esitetyt argumentit osoittavat, että huonokuuloisten luokittelamiseen vain kuulovian vaikeusasteen mukaan liittyy useita ongelmia ja haitallisia sivuvaikutuksia. Näistä keskeisimpinä mainittakoon *epäasiallisuus* ja *leimautuminen*, jotka molemmat ovat monimerkityksellisiä. Epäasiallisuuden yhtenä muotona voidaan pitää luokittelun puuttumista kokonaan, liiallista yleistämistä. Liiallisesta yleistämisestä on kyse muun muassa silloin, kun yhdenlaisten huonokuuloisten ominaisuuksien väitetään kuvaavan kaikkia huonokuuloisia. Yleistämisen nähdään usein helpottavan käytännön toimintaa, mutta silloin kun yleistyksen ja ihmisten todellisten piirteiden ero käy liian suureksi, se ei enää palvelekaan käytäntöä. Samaan kategoriaan kuuluvien erilaiset tarpeet saattavat vaihdella suurestikin; toisaalta eri kategorioihin lukeutuvilla voi olla monia yhteisiä piirteitä. Tästä, muun muassa oman kolmijakoisen ryhmittelyni ongelmallisuudesta, mainitsin jo edellä (ks. s. 53).

Leimautumista puolestaan kuvaavat ensinnäkin huonokuuloisista käytetyt negatiiviset termit kuten *kuulovikainen*, *kuulovammainen*, *huonokuuloinen* ja näihin liittyvät lisämääreet, esimerkiksi *vaikeasti* kuulovammainen tai *erittäin vaikeasti* kuulovikainen²². Nämä kaikki kursivoit

²² Ks. huonokuuloisia koskevien käsitteiden ongelmallisuudesta lisää Kalela 2002, 15–16.

sanat arvostelevat ja luokittavat huonokuuloiset jo lähtökohtaisesti heikkoon asemaan. Sanoilla on taipumus vaikuttaa valtaväestön käsityksiin huonokuuloiseksi nimetystä henkilöstä. Hänet nähdään ensisijaisesti poikkeavan ryhmän tyyppiedustajana, jolloin häneen liitetään ryhmän stereotyyppiin kuuluvat assosiaatiot. Muuttuneet havainnot puolestaan heijastuvat ympäristön odotuksiin ja vuorovaikutukseen, mikä voi näkyä yksilön kehityksessä ja identiteetissä. Valtaväestön edustaja voi esimerkiksi odottaa kuulovammaiseksi ”virallistetulta” henkilöltä tämän kykyjä alemmaa suoriutumista tai käyttäytyä alentuvasti, ikään kuin kuulovammaisen ”vika” olisi korvien välissä eikä korvissa. (Vrt. Hautamäki ym. 1993, 137.)

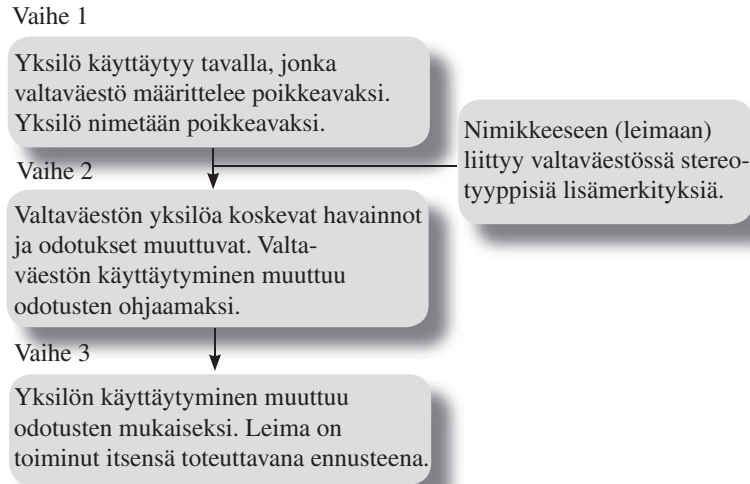
Kuviossa 5 on kuvattu leiman vaikutusta henkilöhavainnointiin ja käyttäytymiseen. Moni huonokuuloinen kokee, että juuri poikkeavaksi ”virallisesti” nimeäminen²³ muuttaa heidät poikkeaviksi. Poikkeavuutta osoittava leima ei kuvaa pelkästään poikkeavuustilaa sinänsä, vaan kertoo jotakin myös poikkeavuuden synnyttäneestä määrittelymekanismista²⁴. Kun näin on, poikkeavuutta voidaan muuttaa muuttamalla poikkeavuutta koskevia ajatuksiamme ja tulkintojamme (Hautamäki ym. 1993, 135–136).

Keskeisintä kuviossa 5 on poikkeavuuden nimeämisen mahdollinen lopputulos eli kolmas vaihe. Kun useat eri tekijät (esim. yhteiskunta, media, koulu, ”asiantuntijat”, vanhemmat, lähipiiri ja ystävät) altistuvat leimautumista synnyttävälle ja edistävälle kiertokululle, ei mielestäni ole ihme, että suurin osa huonokuuloisista (VAVA-ryhmä) haluaa välttää leimautumista. He haluavat tulla hyväksytyksi kuten muutkin, ja siksi he pyrkivät käyttäytymään ja toimimaan kuten valtaväestö.

²³ Esim. yhteiskunnan hallinnon instituutiot, kuten Kela, joka käyttää poikkeavuus- ja vammakategorioita.

²⁴ Tämä määrittelymekanismi liittyy läheisesti huonokuuloisiin kohdistuneeseen teolliseen asiantuntijavaltaan, ks. lisää Kalela 2002, 19–20.

KUVIO 5: Poikkeavaksi nimeämisen seuraukset (vrt. Hautamäki ym. 1993,137)

Hieman toisella tapaa nähtynä leima toimii myös KUHU-ryhmän kohdalla itsensä toteuttavana ennusteena. Heistä suuri osa on ehdollistunut ajattelemaan itseään myös (kuulo)vammaisina, kuten ”asiantuntijat” ja laajemmin koko valtaväestö heidät määrittelee. Moni on myös omaksumut eri ”asiantuntijoiden” välittämiä käsityksiä sekä ”objektiivista” tietoa, ja he pitävät usein näitä tietokäsityksiä myös itseään kuvaavana totuutena.

Poikkeavuuden synnyttämän määrittelymekanismin asema on varsinkin huonokuuloisten kohdalla niin vahvasti juurtunut ja laajalle levinnyt, että sen vaikutukset näkyvät myös VAVA- ja KUHU-ryhmän jäsenten itseään koskevissa ajattelutavoissa. VIVI-ryhmän jäsenet eivät puolestaan koe erilaisuuttaan negatiivisena poikkeavuutena, vaan kuurojen tapaan yhtenä minän ominaisuutena, osana itseä, josta ollaan ylpeitä tai johon on vähintäänkin totuttu positiivisella tavalla. – Käsittelen seuraavassa luvussa poikkeavuutta hieman lähemmin, nimittäin koulun näkökulmasta. Minkälainen vaikutus koululla on huonokuuloisen identiteetin kehittymiselle ja miten se osaltaan vaikuttaa poikkeavuuden syntymiseen?

7 KOULU IDENTITEETTIEN MUOVAAJANA

Identiteetti rakentuu muun muassa sen pohjalle, miten yksilö arvioi itseään ja muita sekä miten hän suhteuttaa toisiinsa minäkuvassaan olevat positiiviset ja negatiiviset puolet. Niillä arvioilla ja palautteilla, joita lapsi ja nuori saa itsestään kasvuvuosinaan, on suuri merkitys. Yhden selvimmistä palautteista antaa koulu. Erityisesti lapsuus- ja nuoruusvaiheessa saadut kokemukset ovat identiteetin kehittymisen kannalta ratkaisevia. Ne luovat pohjan identiteetin jatkotyöstämiselle ja vaikuttavat pitkälle hänen käsityksiinsä siitä, kuka ja minkälainen hän on, minkälainen hänen pitäisi olla ja miksi hän voi tulla. Huonokuuloisen näkökulmasta keskeistä on, minkälaisessa koulussa hän oppivelvollisuutensa suorittaa. Vaihtoehtoja on nykytilanteessa kolme: yleisopetukseen integroituneena joko 1) yleisopetuksen luokassa tai 2) huonokuuloisten luokassa tai sitten 3) kuulovammaisten erityiskoulussa huonokuuloisten ryhmässä tai huonokuuloisten ja kuurojen sekaryhmässä.

Koulu ja identiteetit

Antikainen, Rinne ja Koski ovat *Kasvatussosiologia*-teoksessaan (2003, 260–283) kuvanneet tutkielmani kannalta hedelmällisellä tavalla koulujärjestelmän vaikutusta, merkitystä ja yhteyttä identiteetin kehittymiseen. Vaikka he ovat käsitelleet aihetta yleisellä tasolla eivätkä esitä mitään huonokuuloisista, voi heidän tulkintaansa soveltaa hyvin myös huonokuuloisiin. Seuraavassa esille nostetut asiat toimivat lähtökohtana jäljempänä tuleville huonokuuloisten kouluvaihtoehtojen tarkastelulle ja niiden tuottamille merkityksille identiteetin muotoutumisessa. Esitetyt näkemykset pohjautuvat juuri mainittuun teokseen.

Koulutusjärjestelmä tarjoaa ihmisille valmiita identiteettityyppejä ja arvioi oppilaiden resursseja saavuttaa niitä. Siten se myös tuottaa oppilaiden identiteettejä. Identiteetit ovat oppilaiden käsityksiä siitä, keitä he ovat, mitä he osaavat, millaisia ja miten hyviä he ovat oppijoina ja toisaalta myös ihmisinä. Oppilaiden keskeisenä pyrkimyksenä koulussa on puolestaan tulla joksikin eli hankkia todellinen identiteetti, jonka on oltava kelpoinen myös ystävien silmissä, koska juuri he viime kädessä vahvistavat identiteetin. Identiteetin muodostuminen on toisaalta kouluorganisaatiossa rakentuva prosessi, joka kiinnittyy laajempiin sosiaalisten ja kulttuuristen rakenteiden eroihin ja eriarvoisuuksiin. Yhtäältä ominaisuudet ja resurssit, joilla oppilaat pyrkivät identiteettiään rakentamaan, muodostuvat koulun ulkopuolisissa olosuhteissa, heidän perheissään ja harrastuksissaan.

Arvioidessaan oppilaiden ominaisuuksia, kykyjä ja taitoja koulu osoittaa samalla *normaalin* ja *poikkeavan* identiteetin välisen rajan, joka tulee esiin esimerkiksi suomalaisuuden ja saamelaisuuden välisessä erossa. Jos oppilas ei pysty täyttämään niitä odotuksia, joita näille normaaleille identiteeteille asetetaan, niin oppilas on poikkeava. Normaalisuuden ja poikkeavuuden eron tuottaminen koulussa tulee ehkä selkeimmin ilmi *normaalioppilaan* ja *erityisoppilaan* välisessä vastakkaisuudessa, joka on keskeisimpiä erotteluita, jotka jäsentävät opettajien oppilaista tekemiä arviointoja.

Poikkeavuuden tuottaminen erityisoppilaaksi nimeämisen kautta ei kuitenkaan ole kouluorganisaation avoimuuden takia yksin koulun aikaansaannos, vaan se kytkeytyy monin sitein ammattikuntien intresseihin, tieteelliseen tietoon ja lainsäädäntöön. Erityisopettaja ja koulupsykologi arvioivat oppilaan ominaisuuksia erilaisilla tieteellisillä testeillä, joiden tulokset kertovat, kuuluuko oppilas johonkin tieteellisesti perusteltuun erityisoppilaiden luokkaan (tarkkaavaisuushäiriöisiin, hahmotushäiriöisiin, kuulovammaisiin, dysfaatikoihin jne.). Asiantuntijat tarkastelevat oppilasta erilaisten vajavaisuuksien ja vikojen perustella.

Ne erottelevat heidät normaaleista oppilaista ja oikeuttavat lapsen nimeämisen erityisoppilaaksi.

Poikkeavaksi leimautuvan henkilön minäkäsityksen muuttumisen prosessissa on kaksi vaihetta, joiden keskinäinen järjestys ja suhde vaikuttavat siihen, millainen moraalaura henkilölle on tarjolla. Yhtäältä henkilö omaksuu valtaväestön käsitykset normaalista ja poikkeavasta identiteetistä. Toisaalta hän oppii tietämään, että juuri hän poikkeaa jollain lailla valtaväestön normatiivisesta ihanteesta. Henkilölle kehitty tietty stigma, kuin orjan polttomerkki tai Daavidin tähti, jonka kaikki näkevät ja joka osoittaa hänen olevan erilainen. Henkilöt sisäistävät, vastustavat, peittävät tai yrittävät tulla toimeen stigmatisoituneen minäkäsityksensä kanssa, jonka muut ihmiset yhteisön identiteettiuskomusten perusteella ovat hänelle asettaneet. Stigma on jokin ei-toivottu ominaisuus, luonnehdinta tai piirre, jonka vuoksi henkilö nähdään kielteisessä mielessä poikkeavana ja jonka takia häneen aletaan suhtautua varauksellisesti. Stigmatisoitu henkilö nähdään pahana, saastuneena, heikkona tai vaarallisena, koska hän ei pysty täyttämään häneen kohdistuneita normatiivisia odotuksia.

Koulun ja oppilaan pitkäaikainen suhde johtaa siihen, että koulussa ei arvioida pelkästään akateemisia taitoja eikä arvioinnin lopputuloksena ole vain numero. Arviointi kohdistuu myös oppilaan kokonaisolemukseen, käytökseen, puheeseen ja ulkonäköön. Sanalla sanoen arvio kohdistuu oppilaan moraaliseen arvoon suhteessa koulun asettamaan ihanneoppilaaseen. Oppilaan moraalinen arviointi kytkeytyy hänen perhetaustaansa, sukupuoleen, sosiaaliluokkaan ja etnisyyteen. Se johtaa lopulta oppilaan koko menneen ja tulevan elämänpolun arvioksi, joka käsittää sosiaalisen alkuperän ja koulun antaman muodollisen identiteetin arvioinnin lisäksi hänen todennäköisen sosiaalisen kohtalonsa ennustamisen.

Eryityisesti peruskoulun tuottamat käsitykset itsestä oppijana voidaan ottaa itsestään selvinä, luonnollisina ja todellisina minän määritelminä,

joilla on taipumus suunnata ihmisten myöhempää koulutukseen hakeutumista, oppimista ja elämänkulkua. Identiteetti ei ole vain pysyvä, nykyisyyden tosiasiallinen kuva itsestä, vaan se voi sisältää myös aineksia tulevaisuuden ihannekuvasta. Identiteetit voivat vaikuttaa myös sisäisinä esteinä, jolloin ihminen itse sulkee itseltään tietoisesti tai harkitsematta oppimisen mahdollisuuksia, esimerkiksi joitain koulutusaloja tai -tasoja, koska hän tuntee niiden olevan itselleen sopimattomia. Joka tapauksessa, olipa koulun tuottamat identiteetit myönteisiä tai kielteisiä, niillä on vahva taipumus muodostua myös oppilaan sisäistetyksi käsitykseksi itsestään.

Yleisopetus vai erityisopetus

Yhteiskunnan muutoksissa huonokuuloisten ja erityisesti kuurojen opetus on käynyt läpi monia vaiheita, joissa ammattilaisilla on ollut eriäviä mielipiteitä ja käsityksiä opetuksesta. Useimmiten ne ovat olleet enemmänkin juuri mielipiteitä kuin perusteltuja näkemyksiä tai monipuolisiin tutkimuksiin perustuvia linjauksia. Nämä ”ammattilaiset” eivät ole luultavimmin itse käyneet kouluissa, eikä yhteistyötä ole tehty käytännön työtä tekevien opettajien kanssa. Muun muassa näistä syistä kuurojen opetus on kokenut monia muutoksia. Vuonna 1846 perustetussa Suomen ensimmäisessä kuurojen koulussa opetuskielenä käytettiin viittomakieltä, 1800-luvun lopulta 1970-luvulle saakka vain puhetta, jonka jälkeen opetuskieli on muuttunut vähitellen viitotusta puheesta takaisin viittomakieleen (Salmi & Laakso 2005). Kuurojen opetusmenetelmistä kiisteltäessä huonokuuloiset ovat jääneet vähemmälle huomiolle. Monet heistä opiskelevat yleisopetuksessa. Osa on saanut siellä tarvittavaa tukea, suurin osa on kuitenkin saanut sinitellä joukossa käyttäen omia selviytymisstrategioitaan. (Takala & Lehtomäki 2002, 260.)

Perinteisesti kuulovammaisten lasten opetus on yleensä järjestetty erityiskouluissa tai -luokissa. Erityisopetuksen vaihtoehtona on jo useamman vuoden ajan ollut integroitu ja nykyään, yhä useammin, inklu-

siivinen osallistuminen yleisopetukseen. Käsitteellä integraatio viitataan yleensä prosessiin tai järjestelyyn, jossa alun perin erityisopetuksessa oleva lapsi tai lapsiryhmä osallistuu yleisopetukseen muutamilla tunteilla tai siirtyy kokonaan yleisopetukseen. Inklusiolla puolestaan tarkoitetaan opetuksen järjestelyä siten, että erityistä tukea tarvitseva lapsi aloittaa suoraan tavallisessa päiväkodissa tai yleisopetuksessa ja lapsen tarvitsema tuki tuodaan sinne. Inklusion perusajatuksen mukaan lapsella on oikeus päästä oman asuinalueensa päiväkotiin ja lähikouluun yhdessä ikätovereidensa kanssa (Takala & Lehtomäki 2002, 97). Se, mitä käsitteellä lähikoulu tarkoitetaan, ei ole kuitenkaan ongelmatonta. Onko se kotia lähinnä oleva koulu vai sellainen lähin koulu, joka voi tarjota oppilaalle tämän kykyjä ja taitoja vastaavaa opetusta (Kärkkäinen 2002, 89)?

Puheterapeutti Kerttu Huttusen (2000, 182) mielestä valinta yleisopetuksen ja erityiskoulun välillä riippuu hyvin pitkälle lapsen kuulo- ja kommunikointikyvystä sekä mahdollisista muista lisävammoista (tavallisimmin näkö-, kehitys- tai liikuntavamma). Kuulovammaisista oppilaista noin kolmasosalla on jokin lisävamma tai oppimisvaikeus (yleisimmin lukivaikeudet, kielen kehityksen erityisvaikeudet tai tarkkaavaisuushäiriöt). Erityisluokanopettaja Päivi Kärkkäinen (2002, 88) lähestyy tilannetta hieman toisin, pedagogisesti. Hänen lähtökohtansa on lapsikeskeinen ajattelu, koska yhtä ainoaa oikeaa ratkaisua ei ole olemassa. Kouluratkaisua olisi hänen mukaansa aina löydettävä rakentamaan räätälintyönä lapsesta, hänen perheestään ja asuinpaikastaan käsin. Erityisen ratkaisevana Kärkkäinen pitää myös lapsen kielivalintaa: onko ensikielenä viittomakieli vai suomen kieli? Kuurot lapset ovat useimmiten valinneet kuulovammaisten erityiskoulun, jossa opetuskielenä on viittomakieli. Huonokuuloiset ovat integroituneet yleisopetukseen, mikäli vain mahdollista ²⁵.

²⁵ Huonokuuloisista oppilaista noin 3 000 opiskelee yleisopetuksessa (Kärkkäinen 2002, 90; Kuulonhuoltoliitto 2005). Erityisopetuksessa opiskelevia on taas selkeästi vähemmän. Esimerkiksi lukuvuonna 1999–2000 huonokuuloisten erityisoppilaiden yhteenlaskettu osuus oli 126 oppilasta (Takala 2001, 273).

Koulumuodon merkitys

Suurin osa huonokuuloisista suorittaa siis peruskoulunsa yleisopetuksessa (Huttunen 2000, 182; Kärkkäinen 2002, 88; Lehtomäki & Takala 2002, 98; Warick 2003, 39). Pieni osa huonokuuloisista opiskelee myös huonokuuloisten luokissa yleisopetuksen kouluissa. Luokissa opiskelee vain huonokuuloisia oppilaita, ja luokkakoko on maksimissaan kahdeksan oppilasta. Näitä luokkia on kuitenkin vain kolmella paikkakunnalla: Helsingissä, Turussa ja Oulussa. Kolmantena vaihtoehtona huonokuuloisilla on suorittaa oppivelvollisuutensa jossakin kolmesta valtion ylläpitämästä tai 13 kunnallisesta kuulovammaisten erityiskoulusta (Kärkkäinen 2002, 89). Kirjallisuudessa huonokuuloisten koulumuodon jaottelu tehdään kuulokyvyn mukaan. Jos puhealueen (0,5–4 kHz) ääneskynnysten keskiarvo on huonompi kuin noin 70–80 dB, lapsi käy yleensä kouluun kuulovammaisille tarkoitettussa erityiskoulussa (Huttunen 2000, 182).

Kolmijakoisen ryhmittelyni mukaan VAVA-ryhmän jäsenet opiskelevat yleensä yleisopetuksessa ja VIVI-ryhmän jäsenet erityisopetuksessa. KUHU-ryhmäläisistä useimmat opiskelevat yleisopetuksessa, mutta osa myös erityisopetuksessa. Ratkaisun koulumuotojen välillä tekevät viime kädessä huonokuuloisen vanhemmat, jotka pohtivat tätä valintaa yhdessä kuntoutusohjaajan, koulupsykologin, erityisopettajan ja muiden asiansaisten kanssa (vrt. Kurki 2002, 72).

Miten nämä kouluvaihtoehdot sitten eroavat huonokuuloisen kannalta? Erityiskoulut, joissa on paljon kuulovammaisia oppilaita, voivat opetusryhmiä muodostaessaan ottaa huomioon sekä oppilaiden taidot että heidän ikänsä ja opetuskielensä. Näissä ryhmissä edetään yleensä yleisopetuksen tavoitteiden mukaisesti ja lisäksi jokaiselle oppilaalle laaditaan HOJKS, henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma²⁶. Tähän suunnitelmaan kirjataan oppilaan kouluhistoria,

²⁶ HOJKS laaditaan kaikille oppilaille, joilla on erityisopetuspäätös (Perusopetuslaki 628/1998).

opetuksen tavoitteet ja sisällöt, oppiainneiden mahdolliset mukautukset, opetusjärjestelyt ja tarvittavat tukitoimet. Kuulovammaisten oppilaiden ryhmäkoko on pidennetyn 11 vuoden oppivelvollisuuden piirissä olevilla lapsilla kahdeksan oppilasta (Perusopetusasetus 1998/852). Näissä pienissä ryhmissä voidaan edetä kunkin lapsen kykyjen ja tarvitseman tuen mukaan. Erityiskoulujen yksi suurimpia etuja onkin mahdollisuus huomioida oppilaiden yksilölliset tarpeet sekä vahvuudet ja heikkoudet ja yhdessä lapsen itsensä ja hänen huoltajiensa kanssa luoda lapselle yksilöllinen oppimispolku. (Kärkkäinen 2002, 89–90.)

Toinen merkittävä kuulovammaisten erityiskoulujen etu on niiden mahdollisuus tarjota kaksikielistä ja -kulttuurista opetusta, siis suomen kieltä ja viittomakieltä sekä kuulevien ja kuurojen kulttuuria. Huonokuuloiset opiskelevat varsinkin valtion erityiskouluissa yleensä omassa huonokuuloisten ryhmässä, jossa opetuskielenä on suomen kieli viittomina tuettuna (viitottu puhe²⁷). Kunnallisissa erityiskouluissa, joissa on vähemmän kuulovammaisia oppilaita, ei resurssien vähyyden vuoksi ole välttämättä mahdollista muodostaa omia huonokuuloisten ja kuurojen ryhmiä. Tällöin he opiskelevat sekaryhmissä. Kaikissa kuulovammaisten luokissa opettajan on joka tapauksessa oltava viittomakielentaitoinen (Kärkkäinen 2002, 89).

Kaksikielinen ja -kulttuurinen oppimisympäristö mahdollistaa viittomakielisten huonokuuloisten (VIVI-ryhmän) ja kuurojen oman äidinkielen käytön ja opetuksen saamisen omalla äidinkielellä. Identiteetin kehittymisen kannalta viittomakielinen ympäristö tarjoaa myös tiedonhankintamahdollisuudet epävirallisissa vuorovaikutustilanteissa. Oppilaat voivat seurata esimerkiksi opettajien ja henkilökunnan viittomakie-

²⁷ Viitotulla puheella tarkoitetaan puhutun kielen kääntämistä viittomiksi, jotka tuotetaan puhutun kielen mukaisessa järjestyksessä, samanaikaisesti kun sanat lausutaan. Toisin kuin viittomakieli, se ei ole itsenäinen, luonnollinen kieli, vaan ainoastaan kommunikointimenetelmä. Ks. lisää esim. Kalela 2005, 12.

lisiä käytäväkeskusteluja tai he voivat oppia lounaskeskusteluissa, ketkä opettajat ovat vaativimpia. Erityiskouluissa huonokuuloiset oppilaat tapaavat lisäksi päivittäin muita kaltaisiaan toisten oppilaiden ja koulun henkilökunnan parissa (Stinson & Whitmire 2000, 62–63). Varsinkin vanhempia huonokuuloisia oppilaita tai esimerkiksi huonokuuloisia koulunkäyntiavustajia voidaan pitää roolimalleina ja kohteina, joihin peilata omaa itseä.

Integraatio- ja inklusiojärjestelyn etuna nähdään mahdollisuus opiskella ikätovereitten kanssa yhteisten tavoitteiden mukaisesti. Puhestimulanssia on riittävästi tarjolla ja koulunkäynti lähellä kotia mahdollistaa osallisuuden kaveripiirissä sekä niissä sosiaalisissa ympyröissä, jotka ovat itsenäisesti ja helposti saavutettavissa (Kärkkäinen 2002, 92). Integraation ja inklusion puolustajat korostavat niin ikään tasa-arvon saavuttamista ja leimaamisen välttämistä. Yleensä lasten vanhemmat kannattavatkin inklusiota, koska he uskovat lapsen oppivan yleisopetuksessa hyvin ja saavan monipuolista opetusta (Lehtomäki & Takala 2002, 101).

Käytännössä tilanne ei ole kuitenkaan näin ruusuinen. Lapsen osallistuminen yleisopetukseen on harvoin selvä ja mutkaton vaihtoehto (Lehtomäki & Takala 2002, 101; Stinson & Whitmire 2000; Kent 2003). Kuulovammaisen oppilaan onnistuneen integraation tiellä tuntuu olevan paljon esteitä ja sudenkuoppia. Koulujen resursseissa ei ole tapahtunut suuriakaan muutoksia, vaikka varsinkin inklusiivinen osallistuminen yleisopetukseen onkin kasvanut vuosi vuodelta. Ainakin isoissa kaupungeissa luokkakoot ovat suuria, erityisopettajista on jatkuva pula, koulunkäyntiavustajia on vaikea saada ja luokanopettaja tuntee itsensä usein ylikuormitetuksi muiden oheistehtävien paineiden alla (Kärkkäinen 2002, 91–92). Huonokuuloinen on usein yleisopetuksen luokassa ja jopa koko koulussa ainoa kuulovammaisen oppilas. Hän on ainoa, joka käyttää kuulolaitetta tai muita apuvälineitä, ja ainoa, joka haetaan kesken tunnin erityisopetukseen tai esimerkiksi puheterapiaan (Ross 1996 ja

Härkönen 2001, 10–11).

Lähikoulujen heikkouksina onkin pidetty juuri vertaisryhmän tarjoaman tuen puuttumista ja eriyttävien toimenpiteiden leimaavaa käytäntöä (Lehtomäki & Takala 2002, 99–100). Varsinkin jälkimmäinen sotii integraation ja inklusion puolestapuhujien argumentteja vastaan. Heidän yksinkertaisen logiikkansa mukaan leimautumista ei tapahdu, kun lapsi sijoitetaan yleisopetukseen eli ”normaaliin” opetukseen – hän välttää ”epänormaalin” leiman.

Yleisopetuksen opettajat eivät yleensä tiedä huonokuuloisuudesta riittävästi, ja muun muassa siksi inklusiivisessa oppimisympäristössä lasten erityisiä tarpeita on vaikeaa tai mahdotonta ottaa riittävästi huomioon (Warick 2003, 38). Huonokuuloiset lapset ja nuoret jäävät usein yleisopetuksen kouluissa yksin (Stinson & Whitmire 2000, 63; Kent 2003, 320). Vuorovaikutuksen puute kuulevien kanssa on monen todellisuutta. Kuulevat oppilaat eivät useinkaan valitse heitä kavereiksi, vaan he ovat lähes puolessa tapauksista koulussa yksinäisiä. Integraation ja inklusion nähdään johtavan kuulovammaisten lasten arviointiin yhdessä kuulevien ikätovereiden kanssa, mistä voi seurata kielteisiä kokemuksia ja tunteita lapselle sekä vanhemmille. Useimmiten viittomakielinen huonokuuloinen (VIVI-ryhmän jäsen) tai kuuro oppilas ei voi vastata kokeisiin ja arviointeihin omalla äidinkielellään, jolloin kokeet mitataankin helposti lapsen kielitaitoa eivätkä opetettavan aineen hallintaa. (Lehtomäki & Takala 2002, 100–102.)

Yleisopetuksen huonokuuloiset oppilaat kokevat myös psykososiaalista painetta. Usealla on päivittäistä päänsärkyä koulun jälkeen. He eivät saa mitään lisätukea koulussa selviytymiseen, ja heidät jätetään yksin huolehtimaan tarvittavista teknisistä apuvälineistä. (Lehtomäki & Takala 2002, 101.) Ryhmäkeskusteluissa on vaikeata pysyä kärryllä, samoin nopeissa puheenaihevaihdoksissa, vitseissä, huomautuksissa ja esimerkiksi idiomien tai slangin käytössä (Ross 1996). Ongelmana näissä tilanteissa on niiden nopeus. Varsinkin kuulolaitteen käyttäjillä laite vaikeuttaa

oleellisesti suuntakuuloa, jolloin ei ehditä reagoida siihen, kuka jotakin sanoi. Jos taas tieto puhujasta jää puuttumaan, kuuloaistimukselle ei ehditä saada visuaalista tukea, kun informaation ymmärtämisen kannalta tärkeä huulilta lukeminen jää kokonaan pois.

Yleisopetukseen integroituminen voi siis johtaa helposti yksinäisyyteen ja eristäytymiseen (Takala 1995, 14; Ross 1996). Huonokuuloiset oppilaat reagoivat tilanteeseensa eri tavoin: he voivat olla hiljaisia, ujoja, syrjäänvetäytyviä, epävarmoja tai arkoja ottamaan kontaktia muihin oppilaisiin (Nordling 1985, 10). Lisäksi jos sosiaalisissa tilanteissa esiintyy kommunikaatio-ongelmia, voi osa syyllistää itsensä ja tuntea itsensä avuttomaksi, mikä puolestaan johtaa erilaisten kouluaktiiviteettien välttämiseen (Kent 2003, 316). Jotkut saattavat reagoida myös aggressiivisesti, kuten eräs Warickin (2003, 39) tutkimukseen osallistunut kertoi: ”Aina kun en ymmärtänyt jotakin oppilasta, jouduin tappeluun. Luulin oppilaan pilkkaavan minua.”

Moni yleisopetuksessa opiskeleva huonokuuloinen ajattelee kaiken sujuvan hyvin niin kauan kun kukaan ei tiedä heidän olevan huonokuuloisia. He yrittävät peittää huonokuuloisuutensa kaikin tavoin: he piilottavat kuulolaitteen hiustensa alle tai saattavat olla jopa käyttämättä sitä, he eivät käytä muita kuuntelua parantavia apuvälineitä koska eivät halua, että heidät leimataan poikkeavaksi. Vaikka heillä ei ole kuulevia ystäviä, he eivät välttämättä koe tarvetta hakeutua muiden huonokuuloisten pariin. He ovat jatkuvasti keskittyneitä siihen, etteivät tulisi ”paljastetuiksi”. (Nordling 1985, 13.)

Koulumuodon vaikutus identiteettiin

Edellä kuvattujen ongelmien vuoksi yleisopetuksen luokissa opiskelevien huonokuuloisten on vaikea rakentaa positiivista huonokuuloisen identiteettiä (ks. myös Härkönen 2001, 10). Integraatiota ja inklusio-

ta perustellaan usein erityisesti sosiaalisten taitojen kehittämisellä ja sosiaalisen identiteetin vahvistumisella (Lehtomäki & Takala 2002, 97, 102). Kehittymistä ja vahvistumista varmasti tapahtuukin, mutta silloin sosiaalisella identiteetillä ei tarkoiteta huonokuuloisten vaan kuulevien identiteettiä. Seurauksena syntyykin helposti tilanne, jossa huonokuuloiset identifioituvat vain kuuleviin koulutovereihinsa. Tilanne vahvistuu ennestään, jos huonokuuloinen ei tapaa koulun ulkopuolellakaan muita huonokuuloisia. Valtaväestön parissa, puheeseen ja kuuloon perustuvasa ympäristössä kasvaneet huonokuuloiset identifioituvatkin useimmiten juuri valtaväestön edustajiin (Brunnberg 2003, 92–94).

Erityisen huonokuuloisen identiteetin kehittymisen kannalta tilanteen voi kuvitella olevan suotuisampi niillä oppilailla, jotka opiskelevat yleisopetuksen koulussa huonokuuloisten luokassa. Brunnberg (2003, 92) esittääkin, että nämä oppilaat voivat tuntea samankaltaisuutta toistensa kanssa ja yhteenkuuluvuus saattaa vahvistaa heidän identiteetin kehitystään. Mitä enemmän nämä oppilaat viettävät koulun ulkopuolella aikaa toistensa ja muiden huonokuuloisten kanssa, sitä suotuisimmat mahdollisuudet heillä on oman, huonokuuloisen identiteetin rakentamiseen. Toisaalta on myös muistettava, että huonokuuloisten luokat eivät ole suljettuja yhteisöjä, vaan huonokuuloiset oppilaat ovat jatkuvassa ja aktiivisessa vuorovaikutuksessa koulun muiden oppilaiden kanssa. Koulut ovat suuria, ja huonokuuloisten määrällinen osuus kaikista oppilaisista on hyvin pieni. Välitunneilla ja koulun ulkopuolella samaistumisen kohteiksi muodostuvien kavereiden osuus on huomattavasti suurempi kuulevien lasten joukossa kuin huonokuuloisten.

Hieman samantyyppinen on tilanne kuulovammaisten erityiskouluissa. Huonokuuloiset ovat varsinkin valtion erityiskouluissa selkeä vähemmistö, enemmistön muodostavat viittomakieliset kuurot. Vaikka huonokuuloisilla voi olla omat opetusryhmänsä, vaikuttaa koulujen kaksikielinen ja -kulttuurinen oppimisympäristö vahvasti heidän käsityksiinsä itsestä sekä muista. Välitunneilla, luokassa tapahtuvissa oppimis-

tilanteissa tai niiden ulkopuolella viittomakieli ja kuurojen kulttuuri ovat hallitsevassa asemassa.

Kuurojen kulttuurin hallitsevuudesta hyvänä esimerkkinä käy kuuroja ja huonokuuloisia oppilaita tarkastelleen Pirjo Lehtorannan (1995, 80) tulos, jonka mukaan kuulovammaisten kouluja käyneet kommunikoivat enimmäkseen joko viittomakielellä tai viitotulla puheella. Viittomakielisessä kulttuurissa ja -ympäristössä kasvaneet huonokuuloiset identifioituvatkin useimmiten viittomakielisiin kuuroihin (Brunnberg 2003, 92–94). Huonokuuloisten kulttuurista ainoan kirjallisen maininnan olen löytänyt entisen työpaikkani Albertin koulun opetussuunnitelmasta (2000). Siinä nostetaan keskeisimmiksi tavoitteiksi huonokuuloisen oppilaan identiteetin, viiteryhmän ja sen kulttuurin tukeminen. Huonokuuloisten kulttuurin määritteleminen ei tietysti ollutkaan suunnitelman tavoitteenä, ja siksi käsite jää sisällöltään avoimeksi.

Ihmisten identiteetit kehittyvät läpi elämän ja ovat jatkuvasti alttiina erilaisille muutoksille ja vaikutuksille. Identiteetin muotoutuminen on enemmänkin dynaaminen prosessi kuin yksittäiseen pisteeseen päätyneen staattinen tila tai käsitys. Viimeistään murrosiän loputtua yksilölle on yleensä muotoutunut jo suhteellisen selkeä käsitys itsestä ja muista sekä näiden välisestä suhteesta. Nämä käsitykset toimivat identiteetin pohjana ja piirtävät usein jokseenkin pysyvät suuntaviivat sille, miten tarkastella erilaisia asioita, ihmisiä ja ilmiöitä ja miten niihin suhtautua. Peruskoulun aikana muodostettu identiteettikäsitys toimii ikään kuin peilinä, jolla voidaan reflektoida niin itseä kuin muita. Tämä käsitys saattaa muuttua jatkossa monenkin otteeseen ja erityisesti niillä, jotka eroavat valtaväestöstä jollakin tapaa. Koska he ovat ”erilaisia”, joutuvat he myös pohtimaan tämän erilaisuuden merkitystä ja vaikutusta suhteessa itseensä.

Huonokuuloisilla, kuten monilla muillakin, huonokuuloisuuden vaikutukset identiteettiin riippuvat pitkälti siitä, kuinka erilaisuuteen suhtaudutaan. Tuntuuko erilaisuus negatiiviselta piirteeltä, joka tekee hänestä poikkeavan, jotakin mitä hän ei saisi olla tai mikä ei ole yleisesti

hyväksyttävää? Vai kokeeko hän erilaisuuden positiivisesti niin, että hän on ylpeä siitä kuka ja millainen on? Hänellä on moraalinen oikeus olla erilainen, se on osa häntä ja muuksi hän ei halua muuttua.

Tälle jälkimmäiselle erilaisuuden positiiviselle kokemiselle ei huonokuuloisten kohdalla jätetä kovinkaan paljon tilaa, oli kyse sitten yhteiskunnasta, kirjallisuudesta tai koulujärjestelmästä. Huonokuuloiset nähdään ja sijoitetaan edelleenkin vain kahden ääripään mukaan – valtaväestön ja viittomakielisten kuurojen. Toisaalla huonokuuloisten normalisoiminen eli erilaiset ”parannusyritykset” ovat edelleen yhteiskunnassa hyväksytyjä tavoitteita. Yhtäällä kuuroja koskevissa tarkasteluissa huonokuuloiset nähdään osana kuurojen yhteisöä. Vain harvoissa yhteyksissä näkee huonokuuloisia tuettavan itsenäisenä ryhmänä (KUHU-ryhmä) tai edes mainintoja tämän ryhmän olemassa olemisen mahdollisuudesta. Siksi onkin todennäköisempää, että yleisopetuksen kouluissa opiskelevista huonokuuloisista kehitty identiteetiltään enemmän VAVA-ryhmän kuin KUHU-ryhmän huonokuuloisia. VIVI-ryhmäläiset ovat puolestaan käyneet todennäköisemmin kuulovammaisten erityiskoulua tai sitten heillä on ollut muita läheisiä ja aktiivisia yhteyksiä viittomakielisiin kuuroihin.

8 HUONOKUULOISTEN YHTEISÖN MAHDOLLISUUS

Kuulonhuoltoliitto, joka on muun muassa huonokuuloisten etu- ja palvelujärjestö, nosti vuoden 1998 toimintasuunnitelmaan yhdeksi keskeiseksi päämääräksi huonokuuloisten erottamisen viittomakielisistä kuuroista. Tavoitteeksi nostettiin oman selkeän ryhmän esilletuominen, jolla on omat kommunikointitarpeensa ja -menetelmänsä (Mela 1998). Tämä linjaus antaa aiheen tarkastella, mitä kirjallisuudessa tarkoitetaan ryhmän käsitteellä ja miten ryhmä ja yhteisö erotetaan toisistaan. Nämä kaksi käsitettä auttavat jäsentämään huonokuuloisten suhdetta yhtäällä valtaväestöön ja toisaalla viittomakielisiin kuuroihin.

Mikä tahansa ihmisjoukko ei ole ryhmä. Ryhmän jäseniä yhdistää sosiaalisten suhteiden verkko, sosiaalinen vuorovaikutus ja yhteinen tavoite. Jäsenet tietävät, keitä ryhmään kuuluu, ja he kokevat kuuluvansa ryhmään. Yhteisten tavoitteiden saavuttamiseksi toimintoja ohjataan ja sovitetaan yhteen. Ryhmällä tarkoitetaan myös yleensä järjestäytyntä joukkoa, jonka muodostavat kaksi tai useampi toistensa kanssa vuorovaikutuksessa olevaa ihmistä. Heidän keskenään on yhteistoimintaa ja viestintää, ja he ovat jossain määrin tietoisia toisistaan. Ryhmän jäsenet tietävät kuuluvansa ryhmään ja jakavat ryhmän tavoitteet ja päämäärät sekä noudattavat ryhmän sääntöjä ja normeja. Ryhmällä on selkeämpi rakenne rooleineen kuin joukolla, ja ryhmän jäsenten odotetaan käyttäytyvän tietyllä tavalla. (Joensuun avoin yliopisto 2001.)

Antikainen, Rinne ja Koski (2003, 18) korostavat, että ryhmä tarkoittaa ihmisiä, jotka ovat säännöllisesti kasvotusten tapahtuvassa vuorovaikutuksessa keskenään. Yksilöt kuuluvat yleensä samanaikaisesti useisiin erilaisiin ryhmiin kuten harrastusryhmiin, ammattiryhmiin tai opiskeluryhmiin, joissa toimimisen kesto ja sitoutumisen aste vaihtelevat.

Sosiaalisesta ryhmästä puhuttaessa tullaan jo puolestaan hyvin lähelle yhteisön käsitettä. Sosiaalisen ryhmän jäseniä yhdistää ennen kaikkea yhteenkuuluvuuden tunne ja jokin tai joitakin yhteisiä ominaisuuksia (Allardt 1983,67).

Yhteisön käsitettä ei perinteisissä sosiologian oppikirjoissa juurikaan näy. Käsite on alkanut yleistyä sosiaalipsykologisissa teksteissä vasta sosiaalisen konstruktionismin yleistymisen myötä, jossa minuutta, identiteettiä ja tietoa tarkastellaan lähtökohtaisesti yhteisöllisenä saavutuksena (Saastamoinen 2001). Yhteisön käsite on epämääräinen, ja sitä käytetään yleisesti ja epätarkasti ryhmämuodostelmien yleisnimenä. Käsitteen ala ja alueellinen laajuus vaihtelevat arkipäivän kasvokkain tapahtuvista vuorovaikutussuhteista globaaleihin verkostoihin. Yhteisyyden perustana voi olla erilaisia asioita, ja yhteisöjä voidaan luokitella niiden tavoitteiden sekä vuorovaikutuksen luonteen mukaan (Roivainen 2003).

Tutkimuksessa yhteisöllä ei ole yleisesti jaettua käsitteellistä merkitystä, sillä eri tieteenaloilla yhteisö saa erilaisia merkityksiä. Ongelmallista yhteisön käsitteen määrittelyssä on jo pelkästään sen konkreettinen kuvaaminen. Käsite ei ole palautettavissa esimerkiksi fyysiseksi tai paikalliseksi ilmiöksi, vaikkapa kyläksi tai kaupunginosaksi, vaan se on ymmärrettävissä sosiaalisesti ilmiöksi, jota rakennetaan ja ylläpidetään sosiaalisissa käytännöissä. Olennainen kysymys yhteisöllisyydessä on yhteisön rajojen määrittelyllä: ketkä kuuluvat ”meihin” ja ketkä ovat ”toisia”, niitä muita tuolla jossakin. (Roivainen 2003.)

Antikainen, Rinne ja Koski (2003, 14) määrittelevät yhteisön alueellisesti rajatuksi vuorovaikutuksen ja yhteenkuuluvuuden muodostumaksi. Yhteenkuuluvuus ja yhteisyys voivat olla toiminnallista, jolloin yhteisyys syntyy jaetuista päämääristä, joihin pyritään toimimalla yhdessä. Yhteisöille on tyypillistä pysyvä vuorovaikutus, jossa muotoutuvat jäsenten väliset vuorovaikutussuhteet, yksittäisen jäsenen mahdollisuudet yhteisössä ja siihen kuuluvien ja kuulumattomien kanssakäymisen ehdot. Toiminnallisen yhteisöllisyyden lisäksi yhteisyys voi myös muodos-

tua symbolisesti, jolloin se ilmenee yhteenkuuluvuuden tunteena, joka ei välttämättä rajoitu alueellisesti yhdessä eläviin ihmisiin. Toiminnallinen yhteisöllisyys voi johtaa symboliseen yhteisyyteen ja se yhteisöllisten vuorovaikutusmuotojen kehittymiseen. Juuri tämäntyyppinen yhteisöllisyys ja yhteisö on huonokuuloisten kohdalla ajateltavissa.

Tiivistetysti esitettynä yhteisö voidaan ymmärtää jotain tiettyä ryhmää laajemmaksi sosiaaliseksi ja vähemmän konkreettiseksi kokonaisuudeksi. Kuulonhuoltoliiton tavoitteeksi asettama huonokuuloisten ”oma selkeä ryhmä” voitaisiinkin siksi tulkita huonokuuloisten ei-alueellisesti rajatuksi, toiminnalliseksi ja symboliseksi yhteenkuuluvuudeksi, yhteisöksi. Toiminnallisuus pitää sisällään ensinnäkin yhteisön jäsenten jakamat kollektiiviset tavoitteet ja yhteiset pyrkimykset niiden saavuttamiseksi. Toiseksi yhteisön toiminnallisuus on huonokuuloisten sosiaalista kanssakäymistä ja keskinäistä vuorovaikutusta. Symbolinen yhteenkuuluvuus ei puolestaan merkitse ainoastaan alueellista rajoittamattomuutta, vaan sillä on myös sosiokulttuurinen luonteensa – yhteistä kulttuuria muokataan, jaetaan ja koetaan yhdessä muiden kaltaisten kanssa.

Suhde valtaväestöön ja kuuroihin

Huonokuuloisten mahdollista yhteisöä voi lähestyä myös toisin. Ensinnäkin huonokuuloiset koostuvat erilaisista huonokuuloisista, ei vain yhdentyypisistä joukosta. Toiseksi kommunikointimenetelmät, jotka luvun alussa kuvatussa toimintasuunnitelmassa nostettiin esille, ovat vain yksi tekijä, joka määrittelee huonokuuloisten tarpeita. Se, mistä huonokuuloisten ajateltavissa oleva yhteisö koostuu, on taas hyvin moninainen kysymys. Siihen palaan luvun jälkipuoliskolla. Huonokuuloisista puhuttaessa ei yhteisön käsitettä ole kuitenkaan tähän mennessä käytetty. Viittomakielisten kohdalla kuurojen yhteisö kuvaa puolestaan monipuolisesti sitä kokonaisuutta, johon kuuluu kielen ja kulttuurin lisäksi kokonainen virallisten ja epävirallisten organisaatioiden ketju omine

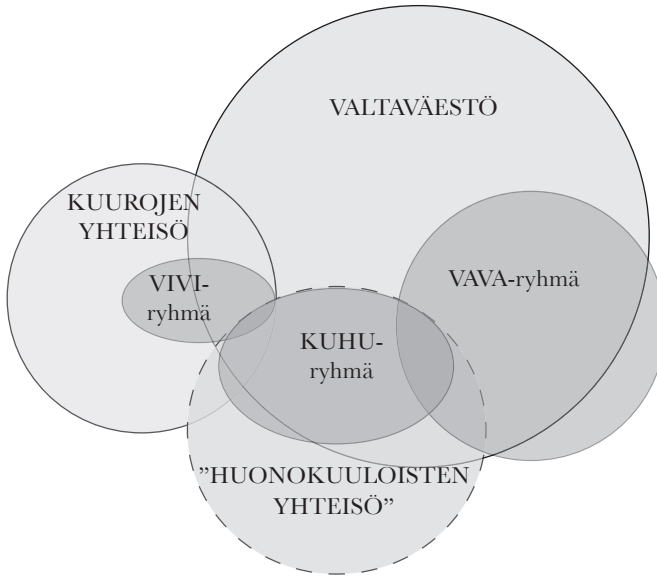
historioineen ja perinteineen (Jokinen 2000a, 81). Yhteisöä voidaan pitää niin ikään kokonaisuutena, jonka kautta rakennamme suhdettamme toisalta muihin, mutta toisalta myös itseemme. Myös yhteisö muovaa viiteryhmäämme ja sosiaalista identiteettiämme.

Esitin aiemmin luvussa 2 Helkaman, Myllyniemen ja Liebkinderin (1999) todenneen, että ryhmäjäsennydet toimivat sosiaalisen identiteettimme lähteinä. Jokinen (2002, 76) yhtyy tähän näkemykseen esittäessään, että ”sosiaalisen identiteetin käsitteessä on keskeistä se, mihin ryhmään yksilö kokee kuuluvansa”. Tämä pätee varsin hyvin huonokuuloisten tilanteeseen, jossa heidän identifioitumisensa eri ryhmiin vaihtelee suuresti. Tätä vaihtelevuutta ei kuitenkaan näe nostettavan esiin, saati sitten sen merkitystä eri asioissa. Pyrin seuraavassa hahmottamaan erilaisten huonokuuloisten ”kuulumista johonkin ryhmään”, tämän kuulumisen merkitystä ja ennen kaikkea sen vaikutuksia sosiaaliseen identiteettiin.

Yksi merkittävä, varsinkin KUHU-ryhmään kuulumisen seuraus on huonokuuloisten yhteisön mahdollisuus. Tähän potentiaaliseen yhteisöön ei kuitenkaan voi katsoa kaikkien huonokuuloisten kuuluvan, päinvastoin. Vain osa heistä kokee selkeää yhteenkuuluvuutta, samaisuuksiinsa sekä jakaa yhteiset tavat ja päämäärät. Esittelen ensinnäkin valtaväestön, kuurojen yhteisön ja ajateltavissa olevan huonokuuloisten yhteisön välisiä suhteita tarkastelemalla lähinnä, miten VAVA-, VIVI- ja KUHU-ryhmät sijoittuvat näihin kolmeen yhteisöön. Tarkoitukseni on kuvata, mitä tällä mahdollisella huonokuuloisten yhteisöllä tarkemmin ottaen tarkoitan. Se ei ole konkreettisesti muodossa oleva tiedostettu ryhmä ihmisiä, vaan enemmänkin teoreettinen hahmotelma erilaisten huonokuuloisten suhteista muihin. Olen havainnollistanut esitystäni kuviolla 6²⁸. Ryhmien kokosuhteet ovat vain viitteellisiä, mikä johtuu lähinnä teknisistä syistä. Kuvaan tilannetta siten kuin sen itse kokemusteni kautta hahmotan.

²⁸ Vrt. Takala (1995, 66) kuvio 15 *Kuulovammaiset yhteiskunnassa*.

KUVIO 6: *Huonokuuloisten ryhmien suhteet valtaväestöön ja kuurojen yhteisöön sekä mahdollinen huonokuuloisten yhteisö*

Valtaväestö

Suurin osa kaikkien huonokuuloisten sosiaalisesta vuorovaikutuksesta tapahtuu tavalla tai toisella valtaväestön kanssa. Se koostuu tässä yhteydessä kaikista niistä kuulevista ihmisistä, jotka eivät ole huonokuuloisia tai kuuroja. Jos jollakin heistä on vain vähän kokemuksia erilaisista ihmisistä, hän kokee usein minkä tahansa eroavuuden uhkaavaksi. Tällaisia piirteitä voivat olla esimerkiksi erilainen ihonväri, käytös tai vaikkapa vain ulkonäkö. Monet ihmiset eivät pysty erottelemaan tällaisia tekijöitä ja niihin sisältyviä yhteistoimintamahdollisuuksia. Poikkeava ihminen jätetään helposti toiminnan ulkopuolelle (Järvillehto 1995, 141).

Valtakulttuurin edustajalle huonokuuloisuus on usein vain arkipäivässä esiintyvä triviaali käsite. Huonokuuloiset yhdistetään usein tiedonpuutteen vuoksi käsitteeseen kuulovammaiset, mikä assosioituu taas useille synonyymina käsitteelle kuuro. Sisällöllisesti käsite avautuu

useimmille tarkoittaen jotakin poikkeavaa, ei-normaalia, vammaista, jolla on kuulossa jotakin vikaa. Samantyyppisiin tuloksiin on päätenyt Sanna Mäkelä (2004), joka pro gradu -tutkielmassaan tarkasteli valtaväestön edustajien kohtaamia viittomakieltä käyttävien (kuurot ja huonokuuloiset) kanssa. Hänen mukaansa valtaväestön edustajien vuorovaikutusaloitteellisuutta, käyttäytymistä ja puhetta ohjaavat osittain erilaiset uskomukset, myytit ja stereotyyppiat. Ne ovat osa piilossa olevaa säännöstöä, joka tiedostamatta vaikuttaa heidän käsityksiinsä.

Kuurojen yhteisö

Valtaväestön lisäksi myös kuurojen yhteisöllä on huomattava merkitys osalle huonokuuloisia. Se koostuu niistä kuuroista ja huonokuuloisista jäsenistä, joilla on yhteinen kieli, yhteiset kokemukset, arvot ja yhteinen tapa olla vuorovaikutuksessa sekä toistensa että kuulevien kanssa. Tärkein tekijä jäsenyyden määrittelyssä on niin sanottu asenteellinen kuurous. Se tarkoittaa sitä, että henkilö samaistuu kuurojen yhteisön jäseniin ja että he hyväksyvät hänet osaksi yhteisöä. Tämä tekijä on tutkimusten mukaan paljon tärkeämpi kuin kuulon aste. (Baker & Cokely 1980, 55.)

Hieman laajemmin nähtynä kuurojen yhteisö on ryhmä ihmisiä, joka jakaa keskenään yhteiset päämäärät²⁹ ja työskentelee yhdessä saavuttaakseen ne. Yhteisöön kuuluukin henkilöitä, jotka eivät ole kuuroja, mutta tukevat aktiivisesti yhteisön päämääriä ja työskentelevät kuurojen kanssa saavuttaakseen ne. (Padden 1989, 9.)

Pohjan kuurojen yhteisölle muodostavat yhteinen kieli ja kokemus kuurona olemisesta. Mahdollisuus samaistua toisiin kuuroihin vetää heidät yhteen. Historian kuluessa on muodostunut vahva virallisten ja epävirallisten organisaatioiden ketju, joka muodostaa kuurojen yhteisön, johon kuuluu kuurojen lisäksi myös kuurojen perheenjäseniä, ystäviä ja

²⁹ Esim. yhteiskunnallinen tasa-arvo: kielelliset oikeudet sekä tasa-arvoiset mahdollisuudet koulutukseen, palvelujen saatavuuteen ja osallistumiseen.

kuurojen parissa työtä tekeviä henkilöitä. Yhteisöön kuulumisessa on ratkaisevaa henkilön oma identiteetti – se, että hän tuntee olevansa yhteisön jäsen. Nykyään yhä useammin käytetään käsitettä viittomakielisten yhteisö. (Tillander, Jokinen & Wallvik 1997.)

KUHU-ryhmä huonokuuloisten yhteisön ytimenä

Huonokuuloisista suurin osa eli VAVA-ryhmän huonokuuloiset kokevat kuuluvansa ennen muuta valtaväestöön. Lähes kaikki heidän sosiaaliset suhteensa suuntautuvat kuulevien pariin, ja muiden huonokuuloisten kanssa vietetään vapaa-aikaa vain kohtalaisen vähän, jos ollenkaan (Kalela 2005, 20). Ryhmän jäsenet ovat lähes poikkeuksetta tietoisia identifioutumisestaan valtaväestöön, mutta samaistumisen vahvuus ja sen näkyminen saattavat vaihdella.

Kuviossa 6 VAVA-ryhmän osittainen sijoittuminen valtaväestön ulkopuolelle kuvaa niitä huonokuuloisia, jotka kokevat yksinäisyyttä ja joilla on esimerkiksi sosiaalisia vaikeuksia eri ihmisten kanssa (ks. esim. Takala 1995, 66; Warick 2003, 244–245). He ovat syrjäytyneet yhteiskunnasta eri tavoin, esimerkiksi sosiaalisesti tai koulutuksellisesti. Näkökulmasta riippuen syyt näihin tilanteisiin vaihtelevat. Perinteitä rikkovassa vammaisuuden sosiaalisessa mallissa syrjäytyminen, muut ongelmat ja varsinkin itse vammaisuus käsitteenä nähdään ympäristön ja yhteiskunnan aiheuttamiksi (ks. lisää esim. Haapala 2000, 7; Kalela ym. 2003, 9). Tällöin ei tulisikaan puhua syrjäytyneistä vaan syrjäytetyistä.

Huonokuuloisista pienin ryhmä eli VIVI-ryhmä viettää vapaa-aikansa niin ikään valtaväestön kanssa, mutta vähemmän kuin VAVA-ryhmän jäsenet. Viittomakieliset kuurot ovat samaistumisen kohteita ja siksi myös lähimmät sosiaaliset suhteet, vanhempia³⁰, perhettä ja lähipiiriä lukuun ottamatta, muodostuvat kuurojen yhteisön jäseniin (Kalela

³⁰ Noin 90–95 % kuulovammaisista (esim. kuurot ja huonokuuloiset) syntyy kuuleville vanhemmille (Kurki 2002, 69).

2005, 20). VIVI-ryhmän huonokuuloiset ovat myös äärimmäisen tietoisia kuulumisestaan kuurojen yhteisöön. Suurin osa heistä näkee kuurot ja heidän yhteisönsä jokseenkin samalla tavoin, koska kuurojen keskuudessa vallitsee suhteellisen yksimielinen näkemys heidän yhteisöstään. Se, miten kukin VIVI-ryhmän jäsen henkilökohtaisesti suhtautuu kuurojen yhteisöön, saattaa vaihdella. Yhteistä VIVI-ryhmän huonokuuloisille on kuitenkin heitä yhdistävät piirteet ja ominaisuudet. Ryhmäjäsentyys tarkoittaa käytännössä tietoista suhteiden luomista kuuroihin, ei muihin VIVI-ryhmän huonokuuloisiin. Samaistuminen myös muihin, oman ryhmän huonokuuloisiin on vahvaa. He identifioituvat kuuroiksi, mutta tiedostavat myös erottuvansa joiltakin osin heistä.

Huonokuuloisiksi identifioituvat KUHU-ryhmän jäsenet viettävät vapaa-aikaansa VAVA-ryhmän tapaan suurimmaksi osaksi valtaväestön parissa (Kalela 2005, 19–20). He erottuvat kuitenkin VAVA-ryhmästä kahdella merkittävällä tavalla: ensinnäkin he samaistuvat kaltaisiinsa, oman ryhmän huonokuuloisiin ja toiseksi, he viettävät vapaa-aikaansa myös oman ryhmän huonokuuloisten kanssa³¹. KUHU-ryhmän jäsenet tiedostavat kuuluvansa huonokuuloisten ryhmään, kun siitä puhutaan laajana joukkona. Se, mitä tällä joukolla kukin tarkoittaa ja miten siihen suhtautuu, vaihtelee ryhmän jäsenten kesken. Vain osa heistä kokee kuitenkin kuuluvansa johonkin pienempään, erilliseen huonokuuloisten ryhmään kuten esimerkiksi juuri KUHU-ryhmään.

KUHU-ryhmän sosiaalinen toiminta tapahtuu useissa eri yhteyksissä: esimerkiksi kurssilla, leireillä, seminaareissa, kerhoissa tai muissa, yleensä Kuulonhuoltoliiton järjestämässä tilaisuuksissa. Yhteiset illanvietot ja muut vapaamat aktiviteetit lisäävät myös yhteenkuuluvuutta. Näitä eri toimintamuotoja ei kuitenkaan järjestetä jatkuvasti, eivätkä kaikki luonnollisesti pääse niihin aina osallistumaan. KUHU-ryhmän

³¹ Vapaa-ajalla tarkoitetaan tässä yhteydessä esim. sähköistä yhteydenpitoa, leirejä ja kursseja sekä illanviettoja. Esittämäni näkemys poikkeaa tutkimuksessa *Huonokuuloiset sosiolingvistisesti tarkasteltuna* (Kalela 2005, 19) esitetystä tuloksesta lähinnä vapaa-ajan käsitteen erilaisen määrittelyn vuoksi.

jäsenet, kuten myös VAVA- ja VIVI-ryhmän jäsenet, asuvat hajallaan ympäri Suomea, mikä vaikeuttaa yhteisen toiminnan järjestämistä ja sen muodostumista (ks. lisää Kalela 2005, 27–30).

Nykyajan teknologia mahdollistaa yhteydenpidon, uusien suhteiden muodostamisen ja sähköisen vuorovaikutuksen riippumatta asuinpaikasta ja jopa ajankohdasta. Vuodesta 2000 vähitellen kehittynyt huonokuuloisten nuorten ja varhaisaikuisten oma interaktiivinen www-sivusto *Moottorikorvat* (www.moottorikorvat.net) on tästä oivallinen esimerkki. Näillä web-sivuilla huonokuuloiset (ja muutkin ihmiset) saavat tietoa huonokuuloisuudesta ja voivat olla yhteydessä toisiinsa eri aiheisiin keskittyvillä keskustelufoorumeilla sekä luoda ystävyys-suhteita. Lisääntyvä tieto, uudet kokemukset ja ajatukset yhdessä uusien kontaktien kanssa lisäävät yhteenkuuluvuuden tunnetta ja motivaatiota toimia yhdessä muiden huonokuuloisten kanssa. Olen nähnyt joidenkin ja kuullut useampien VAVA-ryhmäläisten ikään kuin ”löytävän” toiset huonokuuloiset juuri Moottorikorvien kautta. Identiteettityötä tehdään usein juuri toveriryhmässä, ja sillä on suuri merkitys nuorten ja varhaisaikuisten kehityksessä (Nyman-Kurkiala 2002, 198).

Varsinkin lapsilla ja nuorilla mutta myös aikuisilla huonokuuloisilla, toveripiiriin ja viiteryhmän vaikutus on suuri – heistä tulee voimakkaasti toveriympäristöstä ja viiteryhmästä ohjautuvia. Huonokuuloiset omaksuvat vertaisryhmältään sosiaalisia taitoja, arvoja ja normeja. Ihminen tuntee voivansa olla oma itsensä juuri ”jengin jäsenenä” (esim. Moottorikorvat tai KUHU-ryhmä), sillä yksilöllinen olemassaolo määräytyy muun muassa jengin kautta. (Vrt. Järvillehto 1995, 139–140.)

KUHU-ryhmäläiset identifioituvat oman ryhmänsä jäseniin ja ovat jatkuvassa yhteydessä toisiinsa, lähinnä sähköisesti, mutta myös kasvokkain, jolla on edellistä suurempi merkitys. He toimivat esimerkiksi Moottorikorvissa tai kursseilla usein ”suunnannäyttäjinä”, eräänlaisina esikuvina, joihin uudet, ei niin aktiiviset huonokuuloiset (VAVA-ryhmäläiset) voivat samaistua. KUHU-ryhmäläiset kokevatkin ”uusien”

huonokuuloisten saavuttamisen, vertaistuen, tiedon ja mahdollisuuksien tarjoamisen tärkeäksi. He tiedostavat yleensä hyvin huonokuuloisuuteen liittyvät tekijät ja piirteet ja pitävät myös tärkeänä välittää tätä tietämystä valtaväestön suuntaan. Tästä esimerkkinä on heistä suurimman osan aktiivinen osallistuminen jossain elämänvaiheessa Kuulonhuoltoliiton toimintaan. Heillä on selkeitä ja laaja-alaisia tavoitteita huonokuuloisten tilanteen parantamiseksi ja kehittämiseksi. Tämä näkyy hyvin esimerkiksi Kuulonhuoltoliiton nuorisotoimikunnan eri työryhmissä, joiden jäsenet koostuvat lähes poikkeuksetta KUHU-ryhmäläisistä. Työryhmiä ovat vaikuttamis-, viestintä-, tapahtuma- ja kansainvälisen toiminnan työryhmät.

KUHU-ryhmäläisillä on siis runsaasti yhteistä toimintaa, jossa erotuvat heille ominaiset käyttäytymismuodot ja -normit sekä yhteinen kokemustieto esimerkiksi kommunikointiin liittyvistä tärkeistä asioista: huomion herättäminen ennen puhumista, puheen suuntaaminen, viitotun puheen tai viittomakielen käyttäminen, apuvälineiden käyttäminen, taustameteliin vaikuttaminen, huulioluku, hyvästä valaistuksesta huolehtiminen, päällekkäin puhumisen välttäminen ja niin edelleen. Nämä kaikki ovat osa huonokuuloisten kulttuuria.

KUHU-ryhmän jäsenet eivät muodosta vain omaa huonokuuloisten ryhmäänsä, vaan heidän voidaan ajatella olevan myös ydinryhmä, joka muodostaisi mahdollisen huonokuuloisten yhteisön ja pitäisi sitä koossa (ks. kuvio 6, s. 82). Ilman heitä ja heidän toimintaansa ei olisi edes perusteltua puhua ajateltavissa olevasta huonokuuloisten yhteisöstä. VAVA- ja VIVI-ryhmien päällekkäin meneminen KUHU-ryhmän ja huonokuuloisten yhteisön kanssa kuvaa niitä tilanteita, joissa VAVA- tai VIVI-ryhmän jäsen kokee tilanteesta, paikasta tai ajasta riippuen yhteenkuuluvuutta KUHU-ryhmän huonokuuloisten kanssa. Huonokuuloisten yhteisön päällekkäin meneminen kuurojen yhteisön ja valtaväestön kanssa kuvaa puolestaan tilannetta, jossa KUHU-ryhmä ja laajemmin koko huonokuuloisten yhteisö ovat vahvassa ja jatkuvassa

yhteydessä valtakulttuuriin, mutta osittain myös kuurojen kulttuuriin. Vuorovaikutussuhde molempien kulttuurien kanssa toisaalta yhdistää mutta toisaalta myös erottaa huonokuuloiset muista.

Mahdolliseen huonokuuloisten yhteisöön voi KUHU-ryhmän lisäksi nähdä kuuluvan myös muita: kuuroja, VAVA- tai VIVI-ryhmän huonokuuloisia ja kuulevia. Huonokuuloisten lasten vanhempien, kuntoutus- ja järjestötyöntekijöiden, opettajien sekä huonokuuloisten ystävien voidaan olettaa myös kuuluvan tähän potentiaaliseen yhteisöön. Samoin tähän yhteisöön voitaisiin lukea ne kuurot tai kuulevat, jotka suhtautuvat myönteisesti, tuntevat kiinnostusta ja osallistuvat päämääriin sekä osallistuvat yhteisön toimintaan.

Yhteisön ja kulttuurin puuttuminen

Mistä sitten johtuu, että huonokuuloiset eivät koe ryhmäänsä sosiaalisesti ja kulttuurisesti yhteisöksi? Näinhän kirjallisuudessa heidän esitetään kokevan. He eivät määrittele itseään kulttuuriryhmäksi eivätkä katso muodostavansa omaa yhteisöä (Laszlo 1985; Sorkin 1996). Takala (1995, 66) näkee tilanteen samansuuntaisesti; hänenkään tutkimuksessa osallistuneet huonokuuloiset eivät tunteneet muodostavansa omaa ryhmää, jossa kommunikointi olisi ollut helpompaa. Syitä esittämääni kysymykseen on useita.

Ensinnäkin huonokuuloiset, kuten muutkin, lähestyvät ryhmäänsä vain suurena joukkona. Ryhmän heterogeenisyys ymmärretään usein vain audiologisesti, kuuloasteen mukaan – huonokuuloiset erottuvat toisistaan sen mukaan, kuinka paljon heillä on kuuloa jäljellä³². Heterogeenisyydellä ei tarkoiteta sosiaalisia, kielellisiä tai kulttuurisia eroja tai jos tarkoitetaan, ne eivät tule juurikaan esille. Huonokuuloiset ovat siis omaksuneet lähestymistavan, jossa heidän keskinäistä erilaisuuttaan ei

tehdä näkyväksi. Tällöin eri ryhmien muotoutumiselle ei jää lainkaan tilaa eikä siten myös mahdollisen yhteisön syntymiselle tai kulttuurin erottumiselle.

Toinen syy, miksi oma yhteisö tai kulttuuri ei muodostu, liittyy huonokuuloisten ryhmän tunnistamisprosessiin. VAVA- ja VIVI-ryhmien jäsenet ovat samaistuneet joko valtaväestöön tai kuurojen yhteisöön ja pitävät niiden kulttuuria omanaan. Siksi heiltä ei olekaan mielestäni syytä kysyä, kokevatko he muodostavansa oman yhteisönsä tai erottuuko heillä tiettyjä kulttuurisia ominaisuuksia. KUHU-ryhmäläisillä oman ryhmän tunnistaminen on puolestaan vasta aluillaan. Tämä johtuu lähinnä kahdesta avoimena olevasta kysymyksestä: mikä on ensinnäkin heidän kulttuurinen suhteensa kuuroihin ja toiseksi, mikä taas valtaväestöön?

Yhteistä kaikille KUHU-ryhmän jäsenille on tunne siitä, että he eivät ole kuuroja, mutta eivät myöskään kuulevia. Eroja jäsenten keskuudessa aiheuttavat ne tavat, joilla näihin kahteen ryhmään suhtaudutaan. Valtaväestöön integroitumista pidetään selkeästi tavoitteena, mutta pohtimatta on jäänyt, miten sen tarkkaan ottaen tulisi tapahtua. Kyse on mielestäni muustakin kuin vain apuvälinein integroitumisesta, kuten jotkut ystäväni ovat esittäneet. Mitä esimerkiksi tämä apuvälinein integroituminen edellyttää ja mitä seurauksia sillä on? Entä miten muuten he kokevat erottuvansa valtaväestöstä kuin kuulonsa suhteen?

Viittomakielisistä kuuroista erottautumista pidetään niin ikään selkeänä tavoitteena, kuten mainitsin tämän luvun alussa Kuulonhuolto-
liiton toimintasuunnitelmassa lukevan. KUHU-ryhmän jäsenet eivät

³² Tätä audiologista eroavuutta voi kuvata janalla, jonka toisessa päässä ovat ne, jotka kuulevat (kuulevat) ja toisessa päässä ne, jotka eivät kuule (kuurot). Kyseessä on siis jatkumo, joka sisältää kuulovammaisuuden eri osa-alueet (Niemi 1997, 7). Kuulontutkijoilla on erimielisyyksiä siitä, mihin raja tulisi vetää kunkin kuulovammaisryhmän kohdalla. Rajan vetämisen määrittelee kuulon audiometrisen mittauksen tulos, jonka raja-arvoista tutkijoilla on eriäviä näkemyksiä. Juuri kuvattu jatkumo tarkoittaa siis käytännössä huonokuuloisten erottelemista toisistaan kuulontutkimuksessa saatujen mittatulosten perusteella. Se ei kuitenkaan kerro hänestä ihmisenä mitään. Se kertoo vain ja ainoastaan huonokuuloisen kyvystä kuulla ja siitäkin vain tutkimusolosuhteissa.

pidä itseään viittomakielisinä, eivätkä he samaistu kuurojen kulttuuriin. Se, miten kuuroista ja toisaalta myös valtaväestöstä erottautumisen tulisi tapahtua, vaihtelee ryhmän jäsenten kesken. Siitä, miten kuuroihin tulisi suhtautua, ei ole käyty sentyyppistä keskustelua, joka heijastuisi ryhmään itseensä tai ryhmän ulkopuolelle. Edellä esitetty huonokuuloisten yhteisön hahmotelma on yksi tapa jäsentää huonokuuloisten suhdetta valtaväestöön ja kuuroihin. Yhteisö ikään kuin konstituoit nämä suhteet.

Kolmas syy oman yhteisön ja kulttuurin puuttumiselle näkyy tavassa, jolla KUHU-ryhmäläiset suhtautuvat omaan ryhmäänsä. Vain osa heistä tiedostaa kuuluvansa johonkin pienempään ryhmään kuin huonokuuloiset laajana joukkona. Osalle heistä tämä ryhmä edustaa ensinnäkin niitä jäseniä, jotka osallistuvat Moottorikorviin ja sen ympärillä tapahtuvaan toimintaan. Toiseksi he kokevat ryhmäänsä kuuluviksi ne huonokuuloiset, jotka aktiivisesti toimivat Kuulonhuoltoliiton nuorisotoiminnassa ja osallistuvat sen järjestämiin tapahtumiin ja toimintaan. Ryhmään katsotaan luultavimmin kuuluviksi myös ne huonokuuloiset, jotka osallistuvat suhteellisen säännöllisesti Kuulonhuoltoliiton järjestämään muuhun toimintaan. Toinen puoli KUHU-ryhmää edustaa puolestaan hieman vanhempaa joukkoa ja suurelta osin kokonaan toista sukupolvea. Heillä on oma sähköpostituslistansa, jonka kautta pidetään yhteyttä, käydään keskustelua, järjestetään yhteistä toimintaa ja koetaan yhteisöllisyyttä. Tästä joukosta moni toimii myös aktiivisesti huonokuuloisten paikallisyhdistyksissä³³.

KUHU-ryhmän voi siis karkeasti ottaen jakaa kahtia: nuoriin ja vanhoihin. Kyse ei kuitenkaan ole missään nimessä pelkästä ikäsidonaisuudesta, vaan KUHU-ryhmän jäsen saattaa osallistua sekä nuorten että vanhempien toimintaan ja keskusteluihin. Merkittävää on se, etteivät kummatkaan, nuoret tai vanhemmat, identifioi ryhmäänsä perinteisellä

³³ Kuulonhuoltoliittoon kuuluu 89 paikallista kuulonhuoltoyhdistystä. Jäseniä yhdistyksissä on noin 16 000. Yhdistykset tarjoavat jäsenilleen tietoa, koulutusta, vertaistukea ja yhteistä mielekästä toimintaa. Ks. lisää [www-osoitteesta http://www.kuulonhuoltoliitto.fi/sivu.php?artikkeli_id=109](http://www.kuulonhuoltoliitto.fi/sivu.php?artikkeli_id=109).

tavalla kuten esimerkiksi kuurot. Ryhmää ei käsitteellistetä esimerkiksi kulttuuri- tai vähemmistöryhmäksi saati sitten, että ryhmä edustaisi jotain yhteisöä tai osaa siitä. Tämä lähestymistapa edustaa mielestäni jo lähtökohtaista erottautumista viittomakielisistä kuuroista, koska nämä käsitteet on totuttu yhdistämään juuri heihin.

Käsitteet kulttuuri ja yhteisö ovat myös hyvin monimerkityksellisiä ja tarkoittavat eri ihmisille eri asioita. Siihen, mitä pidetään omana ja itseen kuuluvana, ei välttämättä osata ottaa riittävää etäisyyttä, jotta pystyttäisiin näkemään kaikki siihen kuuluva. Näitä asioita ei myöskään välttämättä käsitteellistetä samalla tavoin kuin esimerkiksi tieteellisissä tutkimuksissa. Tästä hyvänä esimerkkinä käy kuurojen yhteisöä kuvaavat käsitteet. Termejä kuurojen yhteisö tai kuurojen kulttuuri ei Suomessa tunnettu eikä käytetty ennen kuin vasta 1980-luvulta lähtien kuuroudentuntemusliikkeen ja -koulutuksen myötä. Edelleenkin ne ovat vieraita monelle yhteisön jäsenelle. Niiden sijaan asiat ilmaistaan toisella tapaa, toisin käsittein. Esimerkiksi kuurojen yhteisöä kuvataan viittomakielessä käsiteparilla ”kuurojen maailma”. Kuurojen elämäntapaa ja heille ominaisia arkielämän käytänteitä eli kulttuuria kuvataan puolestaan käsiteparilla ”kuurojen tapa” (Jokinen 2000a, 82).

9 HUONOKUULOISTEN SOSIAALISET IDENTITEETIT

Tutkielmani alkuperäisenä tavoitteena oli huonokuuloisten sosiaalisen identiteetin tarkasteleminen. Aihetta ei ole kuitenkaan aiemmin Suomessa eikä juuri muuallakaan tutkittu, joten jouduin ensin luonnostelemaan tarkastelun kestävät ja siihen soveltuvat työkalut. Näiden lähtökohtien rakentaminen on ollut tämän työn ensisijainen tavoite. Käsitteiden huonokuuloisten sosiaalisesta identiteetistä ovat kehittyneet tätä tutkielmaa tehdessä. Niiden ominaisuuksien ja piirteiden selvittämisestä, jotka huonokuuloisen jakaa oman ryhmänsä jäsenten kanssa, on tullut yhä kiinnostavampi ja haasteellisempi tehtävä.

Koska huonokuuloiset kokevat kuuluvansa eri ryhmiin, ei seurauksena ole vain yhdenlainen sosiaalinen identiteetti, vaan huonokuuloisten erilaiset sosiaaliset identiteetit. Näitä on tarkastelussani kolme, kun lähtökohtanani on huonokuuloisten samaistuminen joko 1) valtaväestöön, 2) toisiin samankaltaisiin huonokuuloisiin tai 3) viittomakielisiin kuuroihin. Olen kiinnostunut selvittämään, miltä VAVA-, VIVI- ja KUHU-ryhmän sosiaalinen identiteetti näyttää. Tavoitteenani ei ole aikaansaadakaan kattavaa selitystä siitä, minkälaisia nämä sosiaaliset identiteetit ovat ja mistä kaikista tekijöistä ne muodostuvat. Paremminkin minua kiinnostaa, mitä ja minkälaisia ovat tiettyjen huonokuuloisten yhteiset ominaisuudet. Mitä ominaisuuksien perusteella voidaan sanoa erilaisten huonokuuloisten sosiaalisesta identiteetistä?

Yksi eniten huonokuuloisten sosiaalisesta identiteettiä vaikuttavista tekijöistä on tärkeimmäksi koettu ryhmä, johon samaistutaan, eli viiteryhmä. Käsitteiden mukaan juuri viiteryhmä määrittelee huonokuuloisten ryhmien väliset eroavaisuudet. VAVA-ryhmän viiteryhmänä toimii valtaväestö, VIVI-ryhmällä taas viittomakieliset kuurot ja KU-

HU-ryhmällä puolestaan muut kaltaiset huonokuuloiset. Viiteryhmän käsitykset ja suhtautuminen lähinnä huonokuuloisuuteen ja VIVI-ryhmän kohdalla myös kuurouteen vaikuttavat olennaisesti huonokuuloisen käsityksiin itsestään. Esimerkiksi KUHU-ryhmän jäsenistä lähes kaikki näkevät huonokuuloiset myös vammaisryhmänä, he ovat kuulovammaisia. Kuurojen ja VIVI-ryhmän jäsenten kohdalla vammaan sidoksissa oleva määrittely on puolestaan hyvin kaukana heidän omasta näkemyksestään. He tarkastelevat ja pitävät itseään kulttuuriryhmänä, sekä kielellisenä että kulttuurisena vähemmistönä (ks. tarkemmin esim. Jokinen 2000a, 95–96).

Olen edellä jäsentänyt, eritellyt ja kehittänyt tähänastisia ajatuksiani ja käsityksiäni huonokuuloisista. Olen muodostanut itselleni kuvan niistä asioista, jotka ovat keskeisiä ja välttämättömiä huonokuuloisten sosiaalisten identiteettien tarkastelussa. Koska minulla on jo useiden vuosien kokemus erilaisista huonokuuloisista ja tämä tutkielma on jo neljäs huonokuuloisiin kohdistuva tarkasteluni, on mielestäni jokseenkin selvää, että minulle on muodostunut tiettyjä käsityksiä kiinnostukseni kohteina olevista asioista. Nämä käsitykset ovat hypoteeseja, olettamuksia, niistä yhteisistä tekijöistä, joita erilaisilla huonokuuloisilla on. Olettamukseni ovat hioutuneet ja toisaalta myös vahvistuneet tämän pro gradu -tutkielman tekemisen aikana

Seuraavassa esitettävät olettamukseni ovat eritelty ja täsmentynyt yhteenvedo edellä esittämistäni huonokuuloisia koskevista käsityksistä. Erittelyn kohteena ovat ominaisuudet ja tekijät ovat sellaisia, joiden tosiasiallinen selvittäminen on kiinnostanut minua jo useamman vuoden ajan. Kohteita ei ole aiemmin selvitetty ainakaan sellaisesta lähtökohdasta, jossa otetaan huomioon huonokuuloiset erilaisina ryhminä. Esitetyt näkökohdat ovat ryhmään sidoksissa olevia vahvoja yleistyksiä, eivätkä ne toteudu kaikkien ryhmän jäsenten kohdalla.

1. ITSEMÄÄRITTELY ³⁴

VAVA-ryhmä: VAVA-ryhmäläiset määrittelevät itsensä identiteetiltään joko kuuleviksi tai (lievästi) kuulovammaisiksi³⁵. He eivät juurikaan samaistu huonokuuloisiin.

VIVI-ryhmä: VIVI-ryhmäläiset määrittelevät itsensä identiteetiltään kuuroiksi, viittomakielisiksi tai viittomakielisiksi huonokuuloisiksi.

KUHU-ryhmä: KUHU-ryhmäläiset määrittelevät itsensä identiteetiltään huonokuuloisiksi. He samaistuvat myös kuulovammaisiin ja käyttävät kuulovammaisen-käsitettä yleensä vaivatta.

2. SUHDE HUONOKUULOISUUTEEN

VAVA-ryhmä: Enemmistö ei pidä itseään huonokuuloisena tai ei hyväksy huonokuuloisuuttaan. Tämä piirre yritetään enemmänkin peittää tai salata kuin tuoda esille. Ryhmän jäsenet eivät ole välttämättä tietoisia muista huonokuuloisuuteen liittyvistä asioista³⁶ kuin mahdollisista henkilökohtaisista apuvälineistä (esim. kuulolaite). Lisätietoa ei myöskään yleensä kaivata, tai kynnys sen hankkimiseen on suuri.

³⁴ Itsensä määrittely on vahvasti tilanne- ja henkilösidonnaista; se, missä ja kuka itsensä määrittelee, sekä kenelle hän määrittelynsä esittää, vaikuttaa oleellisesti lopputulokseen.

³⁵ Uusiseelantilaisen Bruce Kentin (2003) tutkimukseen osallistuneista yleisöpetuksen huonokuuloisista enemmistö (55,8 %) ei identifioitunut kuulovammaiseksi.

³⁶ Esim. Kuulonhuoltoliiton toiminnasta, muista huonokuuloisista ja heidän tapaamis- ja mahdollisuuksistaan tai huonokuuloisten mahdollisuuksista, esteistä ja niiden ratkaisuvaihtoehdoista.

VIVI-ryhmä: Ryhmän jäsenet hyväksyvät huonokuuloisuutensa tai kuuroutensa ja pitävät sitä luonnollisena, yleensä positiivisena piirteenä, joka on osa minuutta. He ovat tietoisia huonokuuloisuuteen ja kuurouteen liittyvistä asioista ja pitävät tietoja tärkeinä ja välttämättöminä.

KUHU-ryhmä: Enemmistö hyväksyy huonokuuloisuutensa ja suhtautuu siihen positiivisesti. Osa taas kokee huonokuuloisuutensa rajoittavana tai esteenä tai suhtautuu siihen muuten negatiivisesti. He ovat tietoisia huonokuuloisuuteen liittyvistä asioista ja pitävät tietoja tärkeinä ja välttämättöminä.

3. ARVOT

VAVA-ryhmä: Ryhmän jäsenet samaistuvat valtaväestön arvomaailmaan, joka ei ole juurikaan sidoksissa huonokuuloisiin. Osa saattaa kuitenkin kokea KUHU-ryhmän arvokäsitykset tai ainakin osan niistä omikseen.

VIVI-ryhmä: Ryhmän jäsenet omaksuvat kuurojen yhteisön arvot ja näkemykset: esim. viittomakielen aseman ja palveluiden parantaminen, tasavertainen asema koulutuksessa, työllisydessä ja yhteiskunnallisessa osallistumisessa, toimintaympäristön kehittäminen esteettömäksi, viittomakielen ja kulttuurin vaaliminen ja säilyttäminen (mm. Kuurojen Liitto 2005).

KUHU-ryhmä: Ryhmän jäsenet omaksuvat huonokuuloisille suunnatut painopistealueet ja heihin kohdenneet tavoitteet: esim. kuuloon ja kommunikaatioon liittyvät asiat,

ääniympäristöön vaikuttaminen, tekniikka ja apuvälineet, laaja-alainen esteettömyys yhteiskunnassa, yhdenvertaiset oikeudet ja osallistumismahdollisuudet (mm. Kuulonhuoltoliitto 2005).

4. SOSIAALISET SUHTEET

VAVA-ryhmä: Kaikki suhteet muodostetaan valtaväestön edustajien kanssa. Muiden huonokuuloisten saati sitten kuurojen kanssa ei ole poikkeuksia lukuun ottamatta yhteyksiä.

VIVI-ryhmä: Lähimmät ystävyyssuhteet solmitaan kuurojen kanssa, joiden kanssa vietetään eniten vapaa-aikaa. Myös kuulevien ystävien olemassaolo on tärkeää, varsinkin osalle.

KUHU-ryhmä: Lähimmät ja osalla myös aktiivisimmat sosiaaliset suhteet muodostetaan oman ryhmän huonokuuloisten kanssa. Vapaa-ajasta suuri osa on sähköistä vuorovaikutusta (esim. Moottorikorvat), mutta kasvokkain tapahtuvat tapaamiset ja toiminta ovat sosiaalisesti merkittävämpiä. Niin ikään kuulevat ystävät koetaan tärkeiksi, ja nämä suhteet saattavat olla, ainakin osalla, säännöllisempiä kuin muiden huonokuuloisten kanssa järjestyvät tapaamiset.

5. KIELI JA KOMMUNIKOINTI

VAVA-ryhmä: Äidinkielenä on suomen tai ruotsin kieli, ja koska sosiaaliset suhteet suuntautuvat vain valtaväestöön, ei viitotulle puheelle puhumattakaan viittomakielestä ole

tarvetta. Kommunikointi perustuu kuuloon ja puheeseen.

VIVI-ryhmä: Äidinkielenä on suomalainen tai suomenruotsalainen viittomakieli, jolla on helpointa, varminta ja turvallisinta ilmaista itseään ja ymmärtää muita. Sillä on vahva kielellinen ja sosiaalinen merkitys. Puheeseen (ja huuliolukuun, osittain myös kuuloon) perustuva kommunikointi valtaväestön edustajien kanssa on myös tärkeää.

KUHU-ryhmä: Äidinkielenä on suomen tai ruotsin kieli. Sitä käytetään pääasiallisena kommunikointikielenä kaikkien ihmisten kanssa. Osa saattaa joskus käyttää myös viittottua puhetta tai viittomakieltä.

6. KULTTUURIPIRTEET

VAVA-ryhmä: Valtakulttuurin piirteet tuntuvat omilta ja niihin samaistutaan. Jotkin yksilölliset tavat saattavat olla kuitenkin jopa täysin samoja kuin KUHU-ryhmän jäsenillä. Ne eivät kuitenkaan pohjaa yhteisiin kokemuksiin toisten huonokuuloisten kanssa.

VIVI-ryhmä: Omin kulttuuri on kuurojen kulttuuria. Tärkeitä kulttuuripiirteitä ovat varsinkin viittomakieli, historia, perinteet ja yhteiset tavat (esim. huomion kiinnittäminen ennen viittomista, vuorovaikutussäännöt, valojen käyttö sekä käsiin tarttumisen ja katseen poiskääntämisen merkitys).

KUHU-ryhmä: Suurin osa kommunikointitilanteisiin liittyvistä tavoista ja käytänteistä on ryhmällä suhteellisen yhtenäisiä (esim. huomion herättäminen ennen puhumista, puheen suuntaaminen, viitotun puheen tai viittomakielen käyttäminen, huulioluku, tekniikka ja apuvälineet, taustameteleihin vaikuttaminen, päällekkäin puhumisen välttäminen). Yhteinen kokemustieto ja yhteinen tapana olla vuorovaikutuksessa sekä toisten että valtaväestön kanssa tarjoaa vertaistunnetta, auttaa kuulumaan yhteen.

Näihin ja eritoten VIVI-ryhmää koskeviin oletuksiin liittyy itseäni jo kauan häirinnyt ristiriita. Eettisyyden periaate nimittäin edellyttää, että ryhmiä nimitettäessä on aina kuunneltava ja kunnioitettava ryhmän jäsenten mielipidettä ja käytettävä sitä nimitystä, jota he itse arvostavat (Jokinen 2002, 69). Sen perusteella on aiheellista kysyä, miksi sitten käytän VIVI-ryhmän jäsenistä nimitystä huonokuuloinen, jos he kerran kokevat olevansa identiteetiltään kuuroja ja/tai viittomakielisiä. Syitä tähän on kaksi. Ensinnäkin kirjallisuudessa puhutaan kuurojen yhteisöön kuuluvista huonokuuloisista, jotka tarkoittavat siis ennen kaikkea juuri VIVI-ryhmän jäseniä. Tämä ei kuitenkaan vielä oikeuta huonokuuloinen-nimityksen käyttöä, koska ovathan kirjallisuudessa esiintyvät kirjoittajatkin voineet toimia epäeettisesti. Toinen ja merkittävämpi syy perustuu tietoisesti yleistäen VIVI-ryhmän ja kuurojen välisiin eroihin.

VIVI-ryhmän jäsenet eroavat kuuroista, koska

- he käyttävät (tai voivat tarvittaessa käyttää) puhetta³⁷ ja kuuloa (kuulolaite + huulioluku) kommunikoidessaan valtaväestön kanssa.
- auditiivinen ääniympäristö on heille merkityksellinen, esim. ympäristön tuottamat äänet, TV:n katselu ääni päällä, elokuvien äänimaailma tai musiikin kuunteleminen.
- he ottavat usein spontaaneissa tilanteissa helpommin kontaktia valtaväestön kuuleviin ihmisiin – mahdollisuus puheeseen ja kuuloon perustuvaan kommunikointiin³⁸.
- heillä on suhteellisesti enemmän valtaväestön kuulevia, viittomakieltä taitamattomia ystäviä.

Vaikka juuri esitetyt eroavaisuudet perustuvat enimmäkseen joko kuuloon tai puheeseen, ovat ne mielestäni kuitenkin niin selkeitä, että ne antavat perusteen tarkastella VIVI-ryhmää erillään kuuroista. He ovat samoja ihmisiä, samoine piirteineen, kutsuttiinpa heitä sitten viittomakielisiksi kuuroiksi tai viittomakielisiksi huonokuuloisiksi. Kolmijakoisessa ryhmittelyssäni oleellista ei ole henkilöitä ja ryhmiä kuvaavat käsitteet, vaan ne ominaisuudet ja piirteet, joiden mukaan ryhmät erottuvat toisistaan. Ryhmittelyssä käytetyt käsitteet ovat vain teoreettisia välineitä näiden eroavaisuuksien havaitsemiseen ja esittämiseen. Tärkeintä, varsinkin arkikielessä, on edellä mainitun eettisen periaatteen noudattaminen.

³⁷ Myös osa viittomakielisistä kuuroista käyttää puhetta kommunikoidessaan valtaväestön kanssa, mutta suurin osa, varsinkin nuorempi sukupolvi, ei koe sitä nykypäivänä mielekkäänä tai luontaisena tapana.

³⁸ Samaan tulokseen ovat päätyneet myös Stinson ja Whitmire (2000, 65).

10 JATKOTUTKIMUSTEN TEHTÄVISTÄ

Huonokuuloisiin kohdistuvassa tutkimushankkeessani tämä tutkielma on ollut neljäs vaihe. Alkuvaiheessa tavoitteena ollut tietojen varmistaminen haastatteluiden avulla ei kuitenkaan toteutunut. Oletusteni konkretisoiminen haastattelukysymyksiksi ei ollut mielestäni vielä tässä vaiheessa mielekästä eikä tarkoituksenmukaista. Haastatteluiden suunnittelemisen, toteuttamisen ja analysoimisen problematiikka on jo metodiikaltaan sen kaltainen, että pro gradu -tutkielmastani olisi tullut sekä sisällöltään että luonteeltaan täysin toisenlainen. Tämä ei olisi ollut järkevää. Tässä tutkielmassa esitetyt lähtökohdat, niiden rakentaminen ja jäsentäminen oli nimittäin pakko tehdä ensin. Vasta sen jälkeen haastatteluiden tuottama tieto, sen analysoiminen ja tulkinta voisivat tuottaa kestäviä tuloksia.

Jatkotutkimuksen näkökulmasta on kuitenkin hyvin luontevaa, että tutkimushankkeeni viides vaihe tulee olemaan haastatteluiden toteuttaminen. Käytännössä se tarkoittaa yksinkertaisesti oletusteni testaamista, pitävätkö ne paikkansa vai eivät. Haastatteluiden muodolle on tässä vaiheessa kaksi vaihtoehtoa: puolistrukturoidut teemahaastattelut tai ryhmähaastattelut. Molemmissa vaihtoehdoissa valittaisiin esimerkiksi kuusi henkilöä sekä VAVA-, VIVI- että KUHU-ryhmästä. Valinta voisi käytännössä tapahtua kartoittamalla mahdollisimman suuri joukko huonokuuloisia jokaista ryhmää kohden. Näistä joukoista valittaisiin osallistujat satunnaisesti varsinaisiin haastatteluihin. Sukupuolten edustavuus olisi tarkoitus jakautua tasan miesten ja naisten kesken. Haastateltavat olisivat varhaisaikuisia, mahdollisesti noin 18–35-vuotiaita. Haastattelutilaisuuden lopussa he saisivat luettavakseen kolmijakoisen ryhmittelyni profiilit, joista he valitsisivat itseään parhaiten kuvaavan. Näin saataisiin oletus, arvio siitä, mihin ryhmään haastateltava itse kokee kuuluvansa. Haastattelun sisältämien kysymysten tehtävänä olisi puolestaan koetella

näitä oletuksia.

Haastateltavien (otantajoukko) numeerisesta määrästä (otantasuhde) on vaikeata esittää mitään, koska sitä ei voida verrata mihinkään. Huonokuuloisista (perusjoukko) ei nimittäin tietääkseni ole tarkkoja lukumäärällisiä tilastoja, edes lääketieteellisesti nähtynä eli vamman asteen mukaan jaoteltuna³⁹. Ja vaikka tämänkaltainen tilastotieto löytyisi, ei se olisi tarkoituksenmukainen, koska sen luokitteluperusteet ovat täysin erilaiset kuin kolmijakoisessa ryhmittelyssäni.

Haastattelut olisi tarkoitus kuvata videolle, koska varsinkin VIVI-ryhmän jäsenet tulevat luultavimmin käyttämään viittomakieltä kertoessaan käsityksistään itsestään. Saadut vastaukset analysoidaan laadullisesti nostaen esille keskeisiä teemoja, luokitellen niitä ja tehden päätelmiä niiden perusteella.

Lopuksi haluan tuoda esille, että tämäkin tutkielma on perusteltu osoitus siitä, että lisää tutkimus- ja selvitystyötä huonokuuloisista tarvitaan. Monia perustavanlaatuisia kysymyksiä ei ole huonokuuloisten kohdalla osattu edes esittää. Tämän tutkielman lähtökohtana toiminut kysymys ”Keitä huonokuuloiset oikeastaan ovat?” on yksi niistä. Pohjoismaissa viittomakielisten kuurojen tilanne oli jokseenkin samansuuntainen 1980-luvulle saakka, jota ennen kuurous nähtiin yleensä vain kuulon puuttumisena ja vikana, jota ei saisi olla. Käsitys- ja suhtautumistapa ulottui osittain myös kuurojen pariin, koska käsitys ”normaliudesta”, mahdollisimman ”täydellisestä”, oli yhteiskunnassamme niin syvälle juurtunut. 1980-luvulla alkanut kuurotietoisuus ja sosiokulttuurinen näkemys muuttivat tilannetta oleellisesti. Kuuroudesta ja viittomakieles-

³⁹ Kuulovammaisia arvioidaan Suomessa olevan noin 740 000, joista noin 300 000 tarvitsee kuulon kuntoutusta. Huonokuuloisten osuus on kuulovammaisten kokonaismäärästä ylivoimaisesti suurin, kun siitä vähennetään arvioidut viittomakielisten kuurojen (5000) ja kuuroutuneiden (3000) osuudet. (Kuulonhuoltoliitto 2005; DACEHTA, FinOHTA, SBU, SMM 2001, 17.) Näiden arvioiden käytännön sovellukset eivät ole ongelmattomia. Arviot eivät esimerkiksi erittele eriasteisesti huonokuuloisten ja ikähuonokuuloisten osuuksia, eivätkä ne siksi tarjoa vertailumahdollisuuksia muuhun kuin huonokuuloisten arvioituun kokonaismäärään.

tä alkoi vähitellen tulla hyväksyttävää, ensin kuurojen itsensä keskuudessa ja tähän päivään tultaessa vähitellen myös valtaväestön parissa. Keskeisessä roolissa ovat olleet niin ikään ne lukuisat viittomakieleen ja kuurojen kulttuuriin liittyvät tutkimukset, joilla on voitu perustella, ei pelkästään kielen ja kulttuurin olemassaoloa ja merkitystä, vaan myös sitä, että kuurous on paljon muutakin kuin vain kuuloon liittyvä ilmiö (vrt. Jokinen 2002, 65–89).

Vaikka kuurot ja huonokuuloiset eroavatkin monilla tavoin toisistaan, on lääketieteen näkökulmasta molemmille ryhmille yhteistä kuitenkin kuulon puuttuminen kokonaan tai osittain. Suurimman eron ryhmien välillä aiheuttaa se tapa, miten ”kuulon puuttumiseen” suhtaudutaan. Useimmille kuuroille ei kuulolla ole tänä päivänä juuri käytännön merkitystä. Sen sijaan visuaalisen elämäntavan sekä visuaalisen kielen ja kulttuurin nähdään tarjoavan sen kasvualustan ja pohjan, jolle yksilöllinen ja sosiaalinen identiteetti rakennetaan.

Suurin osa huonokuuloisista kokee puolestaan kuulemisen ja kuuloon liittyvät asiat hyvin merkityksellisinä. Ja miksi eivät kokisi, ovathan kaikki huonokuuloiset tottuneet ainakin jonkinlaiseen auditiiiviseen äänimaailmaan. Suurin osa heistä kokee kuulon ja osittain näön varassa elämisen omimmaksi tavakseen. Tämä ei kuitenkaan vielä tarkoita sitä, että huonokuuloisuus olisi vain jotakin kuuloon ja kuulemiseen liittyvää. Tässä tutkielmassani esittämäni luonnehdinnat muun muassa huonokuuloisten kulttuurista tai yhteisöstä eivät esimerkiksi ole ensisijaisesti sidoksissa kuuloon. Ne eivät myöskään liity kaikkiin huonokuuloisiin, vaan vain tiettyyn osaan heistä. Lisää tutkimuksia ja selvityksiä erilaisista huonokuuloisista tarvitaan, jotta voitaisiin paremmin perustella, että myös huonokuuloisuus on laajempi kuin vain kuulemiseen liittyvä ilmiö. Mitä kaikkea muuta se on, jää jatkotutkimusten tehtäväksi.

KIRJALLISUUS

- Ahola, J. (toim.) 1991. Kuurosokeilla on puheenvuoro. Helsinki: Suomen kuurosokeat ry.
- Ahonen, P., Himanen, M., Korhonen, M. & Marttila, A. 1981. Kuulokojetta käyttävän oppilaan alisuorittamiseen vaikuttavia tekijöitä. Jyväskylän yliopisto. Erityisopettajakurssi. Erikoistyö.
- Allardt, E. 1983. Sosiologia. Helsinki: WSOY
- Allardt, E. & Starck, C. 1981. Vähemmistö, kieli ja yhteiskunta. Suomenruotsalaiset vertailevasta näkökulmasta. Helsinki: WSOY.
- Antikainen, A., Rinne, R. & Koski, L. 2003. Kasvatussosiologia. 1.–2. painos. Helsinki: WSOY.
- Antonson, S. 1998. Hörselskadade i högskolestudier. Möjligheter och hinder. Linköping university. Department of education and psychology. Academic dissertation.
- Baker, C. & Cokely, D. 1980. American sign language: A teacher's resource text on grammar and culture. Silver Spring, Maryland: T. J. Publishers.
- Brunnberg, E. 2003. Vi bytte våra hörande skolkamrater mot döva! Förändring av hörselskadade barns identitet och självtroende vid byte av språklig skolmiljö. Örebro universitet. Institutionen för beteende-, social- och rättsvetenskap. Akatemisk avhandling.
- DACEHTA, FinOHTA, SBU & SMM. 2001. Hearing impairment among adults (HIA) – Report of a joint (Nordic – British) project. Helsinki: Edita.
- Glickman, N. S. 1996. The development of culturally Deaf identities. Teoksessa N. S. Glickman & M. A. Harvey (toim.) Culturally affirmative psychotherapy with Deaf persons. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Goodenough, W.H. 1981. Culture, language and society. Second edition.

- on. Menlo Park, California: Benjamin/Cummings.
- Haapala, S. 2000. Vammaisen yliopisto-opiskelijan identiteetti. Tutkimusvammaisten opiskelijoiden kokemuksista yliopistolla. Helsingin yliopisto. Sosiaali psykologian laitos. Syventävien opintojen tutkielma.
- Haarala, R. ym. 2001. Suomen kielen perussanakirja. Toinen osa. Helsinki: Edita.
- Hall, S. 2002. Identiteetti. Tampere: Vastapaino.
- Hautamäki, J., Lahtinen, U., Moberg, S. & Tuunainen, K. 1993. Erityispedagogiikka 1. Erityispedagogiikka tieteenä. Helsinki: WSOY.
- Helkama, K., Myllyniemi, R. & Liebkind, K. 1999. Johdatus sosiaalipsykologiaan. 3. painos. Helsinki: Edita.
- Higgins, P. 1980. Outsiders in a hearing world. A sociology of deafness. California, Beverly Hills: SAGE publications.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2001. Tutki ja kirjoita. 6.–7. painos. Helsinki: Tammi.
- Huttunen, K. 2000. Suomen koulutusjärjestelmän pääpiirteet. Teoksessa E. Lonka & A.-M. Korpijaako-Huuhka (toim.) Kuulon ja kielen kuntoutus. Vuorovaikutuksesta kommunikointiin. Helsinki: Palmemia-kustannus.
- Härkönen, M. 2001. Huonokuuloinen koululainen. Ajatuksia huonokuuloisuudesta, koulunkäynnistä ja yhteisöllisyydestä. Humanistinen ammattikorkeakoulu. Kuopi on koulutusyksikkö. Opinnäytetyö.
- Israelite, N., Ower, J. & Goldstein, G. 2002. Hard-of-Hearing Adolescents and Identity Construction: Influences of School Experiences, Peers, and Teachers. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 7.
- Jahnukainen, M. (toim.) 2001. Lasten erityishuolto ja -opetus Suomessa. II. täysin uudistettu painos. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.
- Jokinen, M. 1991. Kuuroutta koskevia näkemyksiä peruskoulun kuulo vammaisten opetussuunnitelman perusteissa 1987. Jyväskylän yliopis-

- to. Opettajankoulutuslaitos. Pro gradu -tutkielma.
- Jokinen, M. 2000a. Kuurous oma maailma – kuurous kielenä ja kulttuurina. Teoksessa A. Malm. (toim.) Viittomakieliset Suomessa. Helsinki: Finn Lectura.
- Jokinen, M. 2002. Viittomakieliset – yksi suomalaisista kielellisistä identiteeteistä. Teoksessa S. Laihiala-Kankainen., S. Pietikäinen & H. Dufva (toim.) Moniääninen Suomi. Kieli, kulttuuri ja identiteetti. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- Jurvainen, P. 2001. Diskurssianalyttinen tutkimus kuurojen ryhmän käyttämisestä muutosstrategioista ryhmänsä parantamiseksi. Helsingin yliopisto. Sosiaalipsykologian laitos. Pro gradu -tutkielma.
- Järvillehto, T. 1995. Mikä ihmistä määrää? Ajatuksia yhteistyöstä, tietoisuudesta ja koulutuksesta. Oulu: Pohjoinen.
- Kalela, J. 2000. Historiantutkimus ja historia. Helsinki: Gaudeamus.
- Kankaanpää, R. 2003. Huonokuuloinen ammattikorkeakoulussa. Turun ammatti korkeakoulu. Sosiaalialan koulutusohjelma. Opinnäyte-työ.
- Kent, B. 2003. Identity issues for hard-of-hearing adolescents aged 11, 13, and 15 in mainstream settings. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education* 8.
- Kurki, A. 2002. Kuulovammaisen lapsen kuntoutusohjaus. Teoksessa M. Takala & E. Lehtomäki (toim.) Kieli, kuulo ja oppiminen – kuurojen ja huonokuuloisten lasten opetus. Helsinki: Finn Lectura.
- Kurki, A. & Takala, M. 2002. Tekniset apuvälineet kommunikoinnin tukena. Teoksessa M. Takala & E. Lehtomäki (toim.) Kieli kuulo ja oppiminen – kuuroje ja huonokuuloisten lasten opetus. Helsinki: Tampere: Finn Lectura.
- Kuulonhuoltoliitto ry. Toimintasuunnitelma 1998.
- Kärkkäinen, P. 2002. Kuulovammaisen oppilaan kouluvalinnat. Teoksessa M. Takala & E. Lehtomäki (toim.) Kieli, kuulo ja oppiminen

- kuurojen ja huonokuuloisten lasten opetus. Helsinki: Finn Lectura.
- Laihiala-Kankainen, S. Pietikäinen, S. & Dufva, H. 2002. Moniääninen Suomi. Kieli, kulttuuri ja identiteetti. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- Laszlo, C. A. 1985. Awareness and identity of the hard of hearing. Teoksessa H. Hartmann & K. Hartmann (toim.) Awareness and identity of the hard of hearing: Stockholm congress report. Hamburg, Germany: International Federation on the Hard of Hearing.
- Lehtomäki, E. 1991. Koulun kielet ja kulttuurit kuurojen nuorten näkökulmasta. Jyväskylän yliopisto. Erityispedagogiikan laitos. Pro gradu -tutkielma.
- Lehtomäki, E. 2001. Koulutussuunnittelu kuulovammaisten opiskelijoiden elämän suuntaajana. Kasvatus 3.
- Lehtomäki, E. & Takala, M. 2002. Kohti inklusiota? Teoksessa M. Takala & E. Lehtomäki (toim.) Kieli, kuulo ja oppiminen – kuurojen ja huonokuuloisten lasten opetus. Helsinki: Finn Lectura.
- Lehtoranta, P. 1995. Kuuro ja huonokuuloinen nuori. Persoonallisuuden ja ammatillisen suuntautumisen kehitys. Helsinki: Yliopistopaino.
- Liebkind, K. 1988. Me ja muukalaiset – Ryhmäraajat ihmisten suhteissa. Helsinki: Gaudeamus.
- Liebkind, K. 1998. Etnisten ryhmien identiteettineuvottelut. Teoksessa A.R.
- Lahikainen & A.-M. Pirttilä-Backman (toim.) Sosiaalinen vuorovaikutus. Helsinki: Otava.
- Lonka, E. & Korpijaakko-Huuhka, A.-M. (toim.) 2000. Kuulon ja kielen kuntoutus. Vuorovaikutuksesta kommunikointiin. Helsinki: Palmenia-kustannus.
- Lonka, E. & Korpijaakko-Huuhka, A.-M. 2000. Käsitteet ja käytäntö kielen kuntoutuksessa. Teoksessa E. Lonka & A.-M. Korpijaakko-Huuhka (toim.) Kuulon ja kielen kuntoutus. Vuorovaikutuksesta kom-

- munikointiin. Helsinki: Palmenia-kustannus.
- Malm, A. (toim.) 2000. Viittomakieliset Suomessa. Helsinki: Finn Lectura.
- Malm, A. & Östman, J. 2000. Viittomakieliset ja heidän kielensä. Teoksessa A. Malm. (toim.) Viittomakieliset Suomessa. Helsinki: Finn Lectura.
- Mela, M. 1998. Huonokuuloiset haluavat terävöittää profiliaan. Kuuloviesti 1.
- Mäkelä, S. 2004. Kohtaaminen viittomakieltä käyttävien ihmisten kanssa – Stereotyyppioita, uskomuksia ja myyttejä kuuroudesta ja viittomakielestä. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteen laitos. Pro gradu -tutkielma.
- Niemi, K. 1999. Kuulovammaisten aikuisten elämäntilanne Suomessa 1999. Jyväskylän yliopisto. Erityispedagogiikan laitos. Pro gradu -tutkielma.
- Nordling, L. 1988. Hörselskadade. Medvetande – Identitet. Örebro.
- Nyman-Kurkiala, P. 2002. Ruotsinkielinen ja nuori Suomessa. Teoksessa S. Laihiala-Kankainen., S. Pietikäinen & H. Dufva (toim.) Moniääninen Suomi. Kieli, kulttuuri ja identiteetti. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- Padden, C. 1989. The deaf community and the culture of deaf people. Teoksessa S. Wilcox (toim.), American deaf culture. An anthology. Silver Spring: Linstok Press.
- Padden, C. & Humphries, T. 1988. Deaf in America. Voices from a culture. Cambridge, Massachusetts: Harvard university press.
- Perusopetusasetus 852/1998.
- Perusopetuslaki 628/1998.
- Pietikäinen, S., Dufva, H. & Laihiala-Kankainen, S. 2002. Kieli, kulttuuri ja identiteetti – Ääniä Suomenniemeltä. Teoksessa S. Laihiala-Kankainen., S. Pietikäinen & H. Dufva (toim.) Moniääninen Suomi. Kieli, kulttuuri ja identiteetti. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, sovelta-

- van kielentutkimuksen keskus.
- Salmi, E. & Laakso, M. 2005. Maahan lämpimään. Suomen viittomakielisten historia. Helsinki: Libris.
- Salo, S. 2004. Tapaustutkimus kuuron omasta identiteetistä ja voimaantumisesta. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteen laitos. Pro gradu -tutkielma.
- Sandelin-Nertamo, S.-L. 2002. Huonokuuloinen oppilas yleisopetuksessa. Teoksessa M. Takala & E. Lehtomäki (toim.) *Kieli, kuulo ja oppiminen – kuurojen ja huonokuuloisten lasten opetus*. Helsinki: Finn Lectura.
- Sorri, M. 2000. Kuulovikojen tyypit, etiologia ja esiintyvyys. Teoksessa E. Lonka & A.-M. Korpijaakko-Huhta (toim.) *Kuulon ja kielen kuntoutus. Vuorovaikutuksesta kommunikointiin*. Helsinki: Palmenia-kustannus.
- Stinson, M. & Whitmire, K. 2000. Adolescents who are Deaf or hard of hearing: A communication perspective on educational placement. *Topics in Language Disorders* 20.
- Syrjälä, L., Ahonen, S., Syrjäläinen, E. & Saari, E. 1994. Laadullisen tutkimuksen työtapoja. Helsinki. Kirjayhtymä.
- Takala, M. 1995. ”They say I’m stupid, but I just don’t HEAR”. Hearing-impaired adult’s view of Finnish society. University of Helsinki. Department of teacher education. Academic dissertation.
- Takala, M. 2001. Kuuloon liittyvät vaikeudet. Teoksessa M. Jahnukainen (toim.) *Lasten erityishuolto ja -opetus Suomessa*. 11. täysin uudistettu painos. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.
- Takala, M. 2002. Kuulovammaisuus. Teoksessa M. Takala & E. Lehtomäki (toim.) *Kieli, kuulo ja oppiminen – kuurojen ja huonokuuloisten lasten opetus*. Helsinki: Finn Lectura.
- Takala, M. & Lehtomäki, E. 2002. *Kieli, kuulo ja oppiminen – kuurojen ja huonokuuloisten lasten opetus*. Helsinki: Finn Lectura.

- Tillander, M., Jokinen, M. & Wallvik, B. 1997. Viittomakieli – nyt ja aina. Kuurojen liitto ry. Helsinki: Miktor Ky.
- Tuomainen, R., Myllykangas, M., Elo, J. & Rynnänen, O.-P. 1999. Medikalisaatio – aikamme sairaus. Tampere: Vastapaino.
- Vierelä, A. 1993. Retrospektiivinen tapaustutkimus vaikeasti huonokuuloisesta oppilaasta yleisopetuksessa. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteen laitos. Pro gradu -tutkielma.
- Viittomakielitoimikunta 1999. Kuurojen liitto.
- Vilkko-Riihelä, A. 1999. Psykye. Psykologian käsikirja. Helsinki: WS-OY.
- Väätäinen, S.-M. 2005. Kuulolla! Opas kuulon kuntoutuksesta sosiaali- ja terveysalan ammattilaisille. Helsinki: Edita
- Warick, R. P. 2003. Voices unheard: The academic and social experiences of university students who are hard of hearing. The university of British Columbia. Department of educational studies. Academic dissertation.
- Weinberg, N. & Sterrit, M. 1986. Disability and identity: A study of identity patterns in adolescents with hearing impairments. Rehabilitation-Psychology, Vol 31:2.

ELEKTRONISET LÄHTEET

- Aalto, S., Ilola, M., Kalela, E., Mäkelä, O., Valpas, A. & Virtanen, S. 2005. Huonokuuloinen opiskelija peruskoulun jälkeisissä opinnoissa. Kuulonhuoltoliitto ry. Saatavilla [www-muodossa: <http://www.kuulonhuoltoliitto.fi/tiedoston_katsominen.php?dok_id=406>](http://www.kuulonhuoltoliitto.fi/tiedoston_katsominen.php?dok_id=406) (Luettu 30.11.2005)
- Albertin koulun opetussuunnitelma 2000. Saatavilla [www-muodossa: <http://www.albk.edu.hel.fi/ops.html>](http://www.albk.edu.hel.fi/ops.html) (Luettu 30.11.2005).
- Allianssi. 2005. Monikulttuurisuuden käsikirja. Identiteetti. Saatavilla [www-muodossa: <http://www.alli.fi/monikulttuurisuus/kasikirja/luku2/luku2identiteetti.html>](http://www.alli.fi/monikulttuurisuus/kasikirja/luku2/luku2identiteetti.html) (Luettu 30.11.2005).
- Gybels, G. 2002. Requirements for deaf and hard of hearing people on mobile networks. Saatavilla [www-muodossa: <http://www.etsi.org/cce/proceedings/4_4.htm>](http://www.etsi.org/cce/proceedings/4_4.htm) (Luettu 30.11.2005).
- Hahn, K. 2003. Elämypedagogiikka. Saatavilla [www-muodossa: <http://www.peda.net/verkkolehti/orivesi/orivesi?m=content&_id=7>](http://www.peda.net/verkkolehti/orivesi/orivesi?m=content&_id=7) (Luettu 30.11.2005)
- Joensuun avoin yliopisto. 2001. Osa 3: Sosiaalipsykologia. Saatavilla [www-muodossa: <http://tkk.joensuu.fi/avoin/opiskelu/verkkopinnot/Psyperop/PSOSA3.HTM>](http://tkk.joensuu.fi/avoin/opiskelu/verkkopinnot/Psyperop/PSOSA3.HTM) (Luettu 30.11.2005).
- Jokinen, M. 2000b. Viittomakielinen opettajankoulutus. Opettajien perus- ja täydennyskoulutuksen ennakointihankeen (OPEPRO) selvitys 7. Opetushallitus. Saatavilla [www-muodossa: <http://snor.joensuu.fi/oph/opepro7.pdf>](http://snor.joensuu.fi/oph/opepro7.pdf) (Luettu 30.11.2005).
- Kalela, E. 2002. Huonokuuloiset suomalaisessa kuulovammaisuutta koskevassa kirjallisuudessa. Helsingin yliopisto. Kasvatustieteen laitos. Proseminaarityö. Saatavilla [www-muodossa: <http://koti.welho.com/ekalela/>](http://koti.welho.com/ekalela/) (Luettu 30.11.2005).

- Kalela, E. 2005. Huonokuuloiset sosiolingvistisesti tarkasteltuna. Jyväskylän yliopisto. Suomen kielen laitos. Proseminaarityö. Saatavilla [www-muodossa: <http://koti.welho.com/ekalela/>](http://koti.welho.com/ekalela/) (Luettu 30.11.2005).
- Kalela, E., Koivisto, H., Köyste, A. & Virtanen, S. 2003. Huonokuuloisen korkeakouluopiskelija – Käytänteitä ja kokemuksia. Kuulonhuoltoliitto ry, Mikä estää? -projekti. Saatavilla [www-muodossa: <http://koti.welho.com/ekalela/>](http://koti.welho.com/ekalela/) (Luettu 30.11.2005).
- Kuulonhuoltoliitto 2005. Saatavilla [www-muodossa: <http://www.kuulonhuoltoliitto.fi/>](http://www.kuulonhuoltoliitto.fi/) (Luettu 30.11.2005).
- Kuurojen liitto 2005. Saatavilla [www-muodossa: <http://www.kl-deaf.fi/>](http://www.kl-deaf.fi/) (Luettu 30.11.2005).
- Roivainen, I. 2003. Setlementtiaate yhteisöyön lähtökohtana. Näkökulmia yhteisöllisyyteen. Saatavilla [www-muodossa: <http://www.setlementtiliitto.fi/sivut/tiedoston_katsominen.php?dok_id=200>](http://www.setlementtiliitto.fi/sivut/tiedoston_katsominen.php?dok_id=200) (Luettu 30.11.2005).
- Ross, M. 1996. Personal and social identity of hard and hearing people. Saatavilla [www-muodossa: <http://www.ifhoh.org/papers/ross1.htm>](http://www.ifhoh.org/papers/ross1.htm) (Luettu 30.11.2005).
- Saastamoinen, M. 2001. Yhteenvetoartikkeli: Minuus, identiteetti ja yhteisö - Aikalaiskeskustelun ja käsitteiden sosiaalipsykologinen ja sosiologinen tarkastelu. Saatavilla [www-muodossa: <http://www.uku.fi/~msaastam/yhteenveto.htm>](http://www.uku.fi/~msaastam/yhteenveto.htm) (Luettu 30.11.2005).
- Sorkin, D. 1996. Developing an identity for people with hearing loss. Saatavilla [www-muodossa: <http://www.ifhoh.org/papers/sorkin.htm>](http://www.ifhoh.org/papers/sorkin.htm) (Luettu 30.11.2005).
- Trychin, S. 1987. Mental health practitioner's guide. Saatavilla [www-muodossa: <http://www.ifhoh.org/papers/trychin2.htm>](http://www.ifhoh.org/papers/trychin2.htm) (Luettu 30.11.2005).
- Virpiranta-Salo, M. 2000. Huonokuuloinen, kuuro, kuuroutunut, kuulovammainen, mihin ryhmään lapseni kuuluu? Saatavilla www-muo-

dossa: <http://www.klvi.org/kuulovammainen_lapsi/teksti112.html> (Luettu 30.11.2005).

Virtuaaliyliopisto 2005. Otantatutkimus. Taideteollinen korkeakoulu. Saatavilla www-muodossa: <http://www2.uiah.fi/virtu/materiaalit/tuotetiede/html_files/133_empiir.html#otos> (Luettu 30.11.2005).